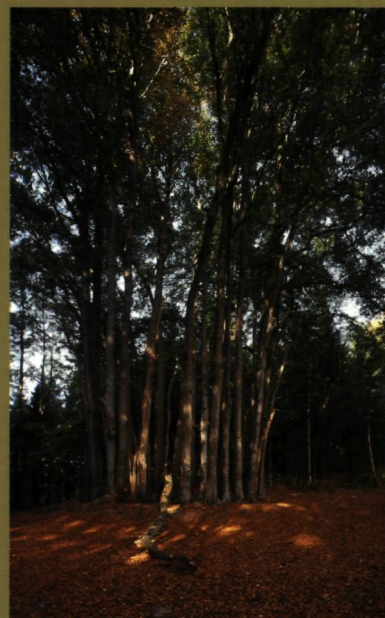

Historische tuinen en parken van Vlaanderen

Provincie
Vlaams-Brabant

Historische
tuinen en parken van Vlaanderen

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
Afdeling Monumenten en Landschappen

Historische tuinen en parken van Vlaanderen

Inventaris Vlaams-Brabant
Holsbeek, Lubbeek en Tielt-Winge

Historische tuinen en parken van Vlaanderen

Inventaris Vlaams-Brabant Holsbeek, Lubbeek en Tielt-Winge

*Roger Deneef, Herlinde De Jaeck, Jo Wijnant,
Jacques Halfants, Lydie Mondelaers, Greta Paesmans,
Chris De Maegd, Georges Buelens, Amory de Troostembergh*

Eindredactie: Roger Deneef

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
Afdeling Monumenten en Landschappen
Brussel 2002

© Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap - Afdeling Monumenten en Landschappen
Koning Albert II-laan 20, 1000 Brussel - tel. (02) 553.82.34 - fax (02) 553.82.05

Niets uit deze uitgave mag op enigerlei wijze worden verveelvoudigd en/of
openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de
auteurs en de uitgever

D/2002/3241/210

ISBN 90-403-0154-9

NUR 648

Dit boek verscheen in juli 2002 en werd uitgegeven door het
Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap - Afdeling Monumenten en Landschappen

Auteurs

Georges Buelens, Roger Deneef, Herlinde De Jaeck, Chris De Maegd, Amory de Troostembergh,
Jacques Halfants, Lydie Mondelaers, Greta Paesmans en Jo Wijnant

Met medewerking van:

Louis Blockx, Julia Meulemans, Emile Notschaele

Coördinatie

Luc Tack

Eindredactie

Roger Deneef

Fotografie

Oswald Pauwels & Kris Vandevorst

Concept en vormgeving

Luc Tack

Tekeningen

Jacques Halfants en Rufin De Meerleer

Leescomité

Marijke Hoflack

Ik kan geen tuin betreuren die ik niet ken

JAN VAN NIJLEN

INHOUD

Voorwoord	8
Inleiding	11
DEFINITIES	11
BRONNEN, INTERNE VERWIJZINGEN EN AFKORTINGEN	11
WAT ZIJN MERKWAARDIGE BOMEN?	12
INVALSHOEKEN EN WERKWIJZE	13
BEVINDINGEN	15
HOLSBEEK (Holsbeek)	20
DOMEIN VAN TILT	20
DOMEIN DE BRUYN	30
HOLSBEEK (Nieuwrode)	34
PASTORIE VAN DE SINT-LAMBERTUSKERK	34
HOLSBEEK (Sint-Pieters-Rode)	36
PASTORIE VAN DE SINT-PIETERSKERK	36
KASTEEL VAN HORST	38
LUBBEEK (Binkom)	41
PASTORIE VAN DE SINT-JAN-DE-DOPERKERK	41
LUBBEEK (Linden)	43
KASTEEL VAN LINDEN (DE BEAUFFORT)	43
ROOD KASTEEL	51
LUBBEEK (Lubbeek)	55
WATERHOF	55
KASTEEL GELLENBERG	59
GEMEENTEHUIS, VOORMALIG GOED HEPs	67
ROZENHOF (PINETUM ICKX)	69
'VILLA RAPHAEL', GELLENBERG 40	71
GELLENBERG 51	72
KLINIEK SINT-ANDRÉ (KLOOSTER ONZE-LIEVE-VROUW ROZENKRANS)	73
KASTEEL DE BIOLLEY-T'SERCLAES	76
KASTEEL BRAKUM	84
LEENBERG, VERLOREN HOEK, SINT-GERTRUDENHOF &	87
'SAINT-GERMAIN'	
HOEVE, DROGENHOF 40	98
PASTORIE VAN DE SINT-MARTINUSKERK	99

LUBBEEK (Pellenberg)	101
KASTEEL DE MAURISSENS	101
KASTANJEHOF	109
TIELT-WINGE (Houwaart)	112
KASTEEL VAN KLEERBEEK	112
TIELT-WINGE (Meensel-Kiezegem)	123
HUIS KENES, BINKOMSTRAAT 6-8	123
TIELT-WINGE (Sint-Joris-Winge)	125
KASTEEL VAN GEMPE	125
KASTEEL VAN SINT-JORIS-WINGE	131
TIELT-WINGE (Tielt)	141
DOMEIN HAKSBERG	141
PASTORIE VAN DE ONZE-LIEVE-VROUWEKERK	143
PASTORIE VAN DE SINT-MARTINUSKERK IN OPTIELT	145
Résumés	147
Summaries	151
Kaart met situering van de besproken tuinen en parken	156
Overzicht van kwaliteiten en kenmerken	158
Dankwoord	159

VOORWOORD

Wat Vlaanderen bezit aan historische parken en tuinen is onvoldoende bekend. De geschiedenis van de tuinkunst moet hier nog worden geschreven. In 1994, kort nadat het Ministerie van het Waalse Gewest een eerste deel had uitgegeven van de reeks 'Parcs et Jardins de Wallonie', werd het plan opgevat om ook voor Vlaanderen zoiets te doen. Het opzet was enigszins verschillend. In tegenstelling tot het 'fiche'-concept met vaste rubrieken van de Waalse inventaris, zou per tuin of park een kort verhaal of essay worden geschreven met historische gegevens, een analyse van hun aanleg – of van de opeenvolgende aanlegconcepten – en van hun actuele waarde en betekenis. Deze inzichten zijn van primordiaal belang voor hun behoud en beheer. De Waalse inventaris was bovendien bijna uitsluitend beperkt tot 'kasteelparken' in de gangbare zin van het woord: min of meer grote domeinen in een landelijke omgeving. De Vlaamse inventaris zou ruimer worden opgevat en ook openbare plantsoenen, stadstuinen, tuinwijken, mijncités, pastorie- en villatuinen en begraafplaatsen in de kijker brengen.

Bij het onderzoek waren vier ambtenaren betrokken, die daar bovendien slechts deeltijds aan werkten. Zij konden echter niet alleen putten uit hun professionele achtergrond, maar ook uit hun ervaring en terreinkennis als 'erfgoedconsulenten'. Bovendien waren heel wat buitenstaanders bereid tot medewerking. Momenteel zijn er circa 630 'objecten' geïnventariseerd aan de hand van terreinbezoeken en archiefonderzoek en voor circa 430 ervan is het manuscript voltooid. Het eerste, nu gepubliceerde inventaris-deel beschrijft drie interessante gemeenten in het oosten van Vlaams-Brabant, met name Holsbeek, Lubbeek en Tielt-Winge. Een volgende deel zal betrekking hebben op Zuid-Limburg, met name Sint-Truiden, Nieuwerkerken en Gingelom.

Veel van wat in de inventaris wordt beschreven staat op verdwijnen of verkeert in een alarmerende toestand: het hekwerk van giet- en smeedwerk, de enkel nog in beperkte mate gebruikte moestuinen met hun nutsgebouwen, hun hagen en fruitmuren, de rustieke paviljoenen en bruggetjes, al wat als architectura minor of parkarchitectuur doorgaat, maar ook elementen als hoogstamfruitbomen, leifruit, charmilles, hagen, paden, vijvers, grachten. Vergankelijkheid en cyclische veranderingen zijn eigen aan tuin en park. Bedreiging, verminking en verlies zijn het gevolg van onomkeerbare maatschappelijke evoluties. Het verzamelen van kennis, de toestand in woord en beeld vastleggen, inventariseren en beschrijven is daarom een belangrijke, misschien wel de belangrijkste vorm van bewaren.

Historische tuinen en parken moeten gezien worden als bouwkundig erfgoed in de strikte zin van het woord, architectuur met planten, verlenging van de leefruimte, complement bij de woning en daarmee vaak onverbrekkelijk verbonden. Deze inventaris moet dan ook beschouwd worden als een noodzakelijke aanvulling of vervollediging van de inventarissen – ‘Bouwen door de eeuwen heen’ – waarin sinds meer dan dertig jaar gebouwen worden beschreven en geëvalueerd.

Paul Van Grembergen

Vlaams minister van Binnenlandse Aangelegenheden,

Ambtenarenzaken en Buitenlands Beleid

▲ Een veelstammig
exemplaar van
geelhout (*Cladastris
lutea*) in de bocht
van de zogenaamde
rivier, voor het
kasteel van het
domein Van Tilt
in Holsbeek
(foto O. Pauwels,
1998)

INLEIDING

Definities

Voor ons is "tuin: omheind stuk grond waar bloemen gekweekt of groenten enz. geteeld worden" (1ste betekenis in: <http://www.vandale.nl/current>). In eerdere edities van het *Groot Woordenboek der Nederlandse taal* (bijvoorbeeld die van 1984) werd ook het behoren "bij een huis en daaraan sluitende, of het omgevende" als essentieel onderdeel van de definitie gegeven. In dat geval zouden volkstuin-tjes, kerkhoven, begraafplaatsen... ten onrechte buiten de definitie vallen.

Voor de definities van park en plantsoen verlaten we ons echter op de oude uitgaven:

"Park: terrein bij of om een kasteel of landhuis, bestaande uit bos en weiland, meestal door vijvers en kunstmatige aanleg verfraaid." (2de betekenis in: Van Dale, *Groot Woordenboek der Nederlandse taal*, 1992).

"Plantsoen: aanleg met bomen en planten als openbare tuin, publieke wandelplaats" (3de betekenis in: Van Dale, *Groot Woordenboek der Nederlandse taal*, 1992).

Deze definities van tuin en park sluiten nauw bij elkaar aan en we vinden ze niet alleen in Franse en Engelse taalwoordenboeken terug, maar ook in de vakliteratuur, zowel in de oudere, bijvoorbeeld bij J. Vacherot (*Les parcs et jardins au commencement du XXe siècle*, 1908) als in recente, zoals in de *Glossary of Garden history* van M. Symes (1993), in de *Dictionnaire historique de l'art des jardins* van M. Conan (z.d., 1997?) en in *Jardin – Vocabulaire typologique et technique* van M.-H. Bénétière (2000).

Wij zullen 'tuin' en 'park' zo consequent mogelijk gebruiken om een verschil in schaal en intensiteit (of intensiviteit) aan te geven: intensief, min of meer kleinschalig (tuin) versus extensief, grootschalig (park).

Voor 'historisch' verkiezen we de – sterk subjectief geladen – definitie (3de betekenis) van de '*Petit Robert*' (uitgave 1983): "*Qui est ou mérite d'être conservé par l'histoire*". Het moet dus de moeite waard zijn.

Bronnen, interne verwijzingen en afkortingen

Een eerder gepubliceerde tekst (over het domein Van Tielt te Holsbeek) werd in min of meer gewijzigde vorm hergebruikt.

Alle vermelde kadastrale documenten werden geraadpleegd in het archief van het Kadaster – Directie Brabant, Stevensstraat 7 te 1000 Brussel.

Soms wordt verwezen naar de beschrijving van een ander domein dat aan bod komt in dit inventaris-deel: in dat geval wordt de naam van het domein gevolgd door een asterisk (*).

- BEH: GENICOT L. e.a., *Bouwen door de Eeuwen heen – Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen*, deel 1: *arrondissement Leuven*, Brussel, het Ministerie van Nederlandse Cultuur, 1971, 462 p.
- BIB: BAUDOUIN J.C., DE SPOELBERCH Ph., VAN MEULDER J. & JACOBS R., *Bomen in België. Dendrologische inventaris 1987-1992*, Stichting Spoelberch-Artois i.s.m. de Belgische Dendrologische Vereniging, 1992, 512 p.
- ICM: Institut Cartographique Militaire
- KL: kadastrale legger
- KOS: kadastrale opmetingsschets.

Wat zijn merkwaardige bomen?

▲ Het kasteel van Gellenberg vanuit het noorden; naast het kasteel de kruinen van een merkwaardige groep van vijf bontbladige esdoorns (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii') (foto O. Pauwels, 1999)

Onder de titel 'Merkwaardige bomen' worden voor een aantal domeinen bomen opgesomd gevolgd door hun stamomtrek. Het meest recente meetgetal wordt in het vet afgedrukt. In België wordt de stamomtrek doorgaans gemeten op 150 centimeter boven het maaiveld. Door de aanwezigheid van gesteltakken, knobbels, aanwassen... moet hij soms op een andere, meestal lagere, hoogte worden gemeten. In dat geval wordt het stamomtrekcijfer gevolgd door een tweede getal *tussen haakjes*, dat staat voor de afwijkende meethoogte. De regels die gevolgd werden bij het meten van bomen – ook op hellingen of bij scheefgezakte, vanaf de grond vertakte exemplaren... – worden uiteengezet in:

R. DENEFF & A. DE HAECK, *Borsthoogten en stamomtrekken door de eeuwen heen*, p. 26-48 in: *Jaarboek van de Belgische Dendrologische Vereniging* 1996.

Bij dit inventarisdeel horen 9 plannen van domeinen, waarop naast de gebouwen en de voornaamste aanlegementen ook de merkwaardigste bomen worden gesitueerd. Deze bomen worden merkwaardig geacht wegens hun afmetingen, ouderdom en/of de zeldzaamheid van de soort of variëteit – vaak cultuurvariëteit ('cultivar'). Deze plannen zijn geen exacte weergave van de topografie. Het gaat om situatieschetsen, meestal gebaseerd op uitvergroete topografische kaarten, die op zicht werden aangevuld en normaliter volstaan om de aangeduide bomen op het terrein terug te vinden.

Bij de determinatie van bomen en struiken werd meestal gebruikgemaakt van:

- BOOM B.K., *Nederlandse dendrologie* (12de druk), Wageningen, Veenman & zonen, 1982.
- KRÜSSMANN G., *Handbuch der Laubgehölze* (3 delen), Berlin-Hamburg, Verlag Paul Parey, 1976-1978.

- KRÜSSMANN G., *Handbuch der Nadelgehölze*, Berlin-Hamburg, Verlag Paul Parey, 1972.

Soms van:

- REHDER A., *Manual of cultivated trees and shrubs* (2nd ed.), New-York, MacMillan Publishing Co, 1974.

- MITCHELL A., *A field guide to the trees of Britain and northern Europe*, London, Collins, 1992.

Invalshoeken en werkwijze

Cultuurhistorische, artistieke, architecturale, esthetische, sociaal-economische, dendrologische, horticulturele, en zelfs ecologische aspecten (bijvoorbeeld de aanwezigheid van een min of meer authentieke bosflora) werden in de inventaris verrekend. Ook gedeeltelijk of zelfs geheel verdwenen tuinen en parken (zie verder: het overzicht van kwaliteiten en kenmerken) werden opgenomen. De schaal en de functie van de objecten kunnen zeer uiteenlopend zijn, van kleine moes- of villatuinen tot parken en (niet in dit inventarisdeel) tuinwijken van bij de 100 hectares. Ook interessante 20ste-eeuwse creaties kregen de aandacht, bijvoorbeeld de aanleg rond het Sint-Gertrudenhof te Lubbeek.

De te inventariseren objecten werden opgespoord aan de hand van literatuuronderzoek, luchtfoto's, oude kaarten (bijvoorbeeld de zogenaamde Ferrariskaart, oude stafkaarten), terreinervaring en overleg met gespecialiseerde personen en verenigingen zoals de 'Vereniging Belgische Dendrologie', 'Natuurpunt' en heemkundige of historische verenigingen.

◀ Gebouwen en bomen, onderdelen van eenzelfde geheel; het kasteel Gellenberg te Lubbeek (foto O. Pauwels, 1999)

Het terreinonderzoek omvatte een gedetailleerde inventaris van bomen, architecturale kenmerken en elementen (bijvoorbeeld zichtassen of vista's, parkmeubilair, paviljoens, architecturaal microreliëf). Ook de spontane plantengroei (flora, vegetatie) kreeg aandacht. Aan het opmeten en het beschrijven van bomen werd relatief veel tijd besteed, voor sommige domeinen twee dagen; bomen zijn immers een interessant dateringsmiddel als de stamomtrek als parameter wordt gebruikt. Meestal kon een verband gelegd worden tussen de diverse generaties van aanplantingen en de opeenvolgende aanleg- en bouwcampagnes. Het belang van dit soort 'dendrochronologie' bij park- en tuininventarisatie werd al eerder benadrukt door Tom Williamson (*Garden history and systematic survey*, in: *Garden history. Issues, approaches, methods*. Washington D.C., 1992, p. 59-78).

Bij het onontbeerlijke archiefonderzoek werd minstens het archief van het kadaster doorgenomen. In veel gevallen was dit de gemakkelijkst toegankelijke, zoniet de enig beschikbare bron. Bij de datering van gebouwen, landschapselementen, afbraak en heropbouw speelden de kadastrale opmetings- of mutatieschetsen (beschikbaar vanaf 1830) een belangrijke rol. Normaliter worden die opgemaakt binnen het jaar na de wijziging in de toestand van een perceel, maar enkele keren (onder meer voor het niet in dit deel besproken Hof van Kerkom te Boutersem) kwam het voor dat er veel meer dan één jaar verliep tussen een belangrijke verbouwing en haar registratie. Bovendien stelden we vast dat bepaalde wijzigingen in het landschap, bijvoorbeeld van contouren van vijvers of padentracés, in het geheel niet of pas veel later tot het kadastrale beeld zijn doorgedrongen (onder meer de vijver van het kasteelpark van Kleebeek te Houwaart). De datering aan de hand van kadastrale gegevens werd dus zoveel mogelijk gecontroleerd en gecorrigeerd aan de hand van andere bronnen, bijvoorbeeld datumstenen in de gevel, militaire topografische kaarten of notariële akten.

Met 'primitieve' kadasterkaart wordt de eerste kadasterkaart met de hedendaagse nummering (zonder exponenten) bedoeld, opgesteld tussen 1815 en 1830. Het gaat dus niet noodzakelijk om de oudste kadasterkaarten, zoals de niet genummerde 'plans géométriques' uit de Franse periode die we voor de gemeente Holsbeek hebben teruggevonden. De 'primitieve legger' en 'primitieve eigenaar' refereren aan de eigendomstoestand en de perceelsbeschrijving, die in 1830 het uitgangspunt vormde voor het nog steeds vigerende systeem. Om 'primitief' in kadastrale zin te onderscheiden van de meer gangbare betekenissen, zullen we het woord met een hoofdletter schrijven: *Primitieve kadasterkaart*.

Onderzoek van oud beeldmateriaal zoals prentbriefkaarten, familiekiekjes, factuurhoofdingen, etsen, litho's... bleek bijzonder vruchtbaar, omdat het een inkijk geeft in het dagelijkse leven tijdens de hoogdagen van tuinen en parken.

Slechts in drie gevallen – de domeinen Gellenberg en Leenberg te Lubbeek (Lubbeek) en het domein Kleebeek te Tielt-Winge (Houwaart) – was er een familiearchief voorhanden met aanlegplannen en andere gegevens betreffende de tuin of het park, en kwam ook de naam van de ontwerper naar boven.

Bevindingen

De inventarisatie van dit beperkte, tot voor kort landelijke gebied – drie gemeenten tussen Leuven, Tienen en Aarschot, een gebied met een totale oppervlakte van 12 848 hectare – leidde tot de selecties van 29 parken, tuinen, tuintjes, plantsoenen... van uiteenlopende schaal, aard, functie en historische achtergrond. Al kunnen de conclusies van een dergelijk onderzoek slechts een beperkte draagwijdte hebben, toch is een eerste poging tot synthese gewettigd, ook omdat er een veel ruimer gebied werd onderzocht dan wat in dit inventarisdeel aan bod komt.

In de eerste plaats groeide de overtuiging dat het uitzicht en de vorm van de meeste tuinen en parken – zelfs na een ingrijpende (romantische of landschappelijke) '19de-eeuwse fase' – in hoge mate schatplichtig zijn aan de primitieve vorm of de functie van het object waaromheen ze aangelegd werden of gegroeid zijn: feodale motte, hoeve, hof van plaisantie, molenvijver... Landschapsgenetische aspecten wogen minstens even sterk door als stijl- of modetrends. Evolutielijnen die zich vertakken, muteren, afgebroken of teruggebogen worden... We hebben dan ook een rudimentaire genetische typologie en classificatie uitgewerkt die in tabelvorm wordt weergegeven. De onregelmatige, landschappelijke heraanleg in de loop van de 19de eeuw is in een aantal gevallen niet veel meer dan recyclage van oude elementen, niet alleen van gebouwen (of minstens hun funderingen) maar ook van belangrijke landschapselementen: een beek die wordt verbreed en opgestuwd, of een slotgracht die wordt uitgediept en verbreed tot 'rivier' zoals in het domein Van Tilt te Holsbeek.

Op het eerder beperkte belang van brede cultuurstromingen, literaire teksten en essays over tuinaanleg ('*high cultural texts*') om veranderingen in de tuin- en parkaanleg te verklaren, werd – in een Engelse context – reeds gewezen door Tom Williamson (eerder geciteerd). In parken en tuinen wordt in de eerste plaats geleefd; financiële overwegingen, kostenafwegingen, ontspanningsbehoeften, landbouwpatronen en de economische en sociale structuur van de plaatselijke gemeenschap waren – en zijn nog steeds – belangrijke vormdeterminanten. Deze overweging geldt des te meer voor het gebied dat in dit inventarisdeel wordt besproken: de financiële draagkracht (en culturele horizon) van de bouwers van parken en tuinen in de 19de eeuw (nazaten van de oude feodale landadel of opkomende industriële bourgeoisie) was – vergeleken met Engeland – vrij beperkt. België heeft nooit een bloeiende slavenhandel gekend en kreeg pas in 1908 een kolonie.

Desondanks hebben internationale stijlveranderingen een onbetwistbare invloed uitgeoefend. Verrassend was de vaststelling dat tussen 1800 en 1820 (zwaartepunt rond 1810) een hele reeks tuinen en parken – beperkt in oppervlakte en formeel, regelmatig, klassiek-geometrisch, 'Frans' of hoe ook genoemd – een ingrijpende mutatie ondergaat. Het nieuwe patroon met golvende contouren, verbredingen, aanzwellingen en plotse vernauwingen – vaak opgestuwde en verbrede beken en grachten – doet zo'n beetje denken aan de schematische voorstelling van een spijsverteringsstelsel in een schoolboek en is typisch voor een aantal domeinen in een vroeg-romantische of vroeg-landschappelijke fase. Het overmatige gekronkel van de padentracés binnen een strakke omkadering en de 'onnatuurlijke natuurlijkheid' in het algemeen duiden bovendien op het rococokarakter van

► Het kasteel van Lubbeek vanuit het zuiden (foto O. Pauwels, 1999)

deze '*jardins à l'anglaise*'. De strak geometrische patronen van de 18de-eeuwse aanleg (dreven, lanen, terrassen, tuinperimeter) werden zelden volledig uitgewist; de deformalisering betrof in de eerste plaats de waterpartijen.

Dit inventarisdeel bevat enkele voorbeelden van parken waar deze vroege landschappelijke fase nog herkenbaar is, met name de kasteeldomeinen Gellenberg te Lubbeek en Kleerbeek te Tielt-Winge (Houwaart). In de meeste gevallen wordt ze echter verdoezeld door een latere aanleg, die we uiteraard dan ook als laat-landschappelijk omschrijven: weidse ellipsen of parabolen die naar binnen toe vertakken, royale vista's, een meer centrale opstelling van een nieuw kasteel, meestal in eclectische stijl. De sobere neoclassicistische landhuizen worden vanaf 1850-1860 vervangen door – in de ogen van de controleurs van het kadaster – echte 'kastelen'.

Samen met de vroeg-landschappelijke aanleg verdween dikwijls een belangrijk relict van de feodale structuur, met name de slotgracht, vooral wanneer het water tot tegen de gebouwen kwam, zoals bij de kastelen van Linden en Sint-Joris-Winge. Vermoedelijk was dit niet alleen een gevolg van esthetische of stijl bekommernissen, maar ook van milieu-hygiënische: de angst voor stilstaand water, bron van "*ongezonde uitwasemingen en funeste epidemieën*", zoals gesteld wordt in een ambtelijk stuk van 1810. Het aseptische tijdvak was aangebroken.

Vanaf omstreeks 1850 komen rond enkele welvarende boerderijen kleine tuinen tot ontwikkeling. In een aanval van welvaart, vaak ondersteund door niet-agrarische nevenactiviteiten zoals een brouwerij of een paardenfokkerij, wordt de woonvleugel omgebouwd tot villa of 'kasteel' en wordt in de schaduw daarvan een embryo van landschappelijke tuin aangelegd. Dit type hebben we 'herenboerenparkjes' genoemd. Van dit type dat in de leemstreek, meer zuidelijk, veelvuldig

voorkomt, hebben we binnen de drie behandelde gemeenten slechts één voorbeeld gevonden te Tielt-Winge (Meensel-Kiezegem).

De kleine villatuin (zelden groter dan één hectare) is een type dat tijdens het eerste kwart van de 20ste eeuw aan belang wint en waarvan in Lubbeek enkele voorbeelden voorkomen. De meeste van deze tuinen zijn een verkleinde versie van de laat-landschappelijke tuin, maar na 1900 doet de moderniteit haar intrede in de vorm van een garage (in plaats van een remise met stallen) of een zwembad. Soms – vooral in de moes- en bloementuinen – zijn invloeden merkbaar van de 'Nouveau jardin pittoresque', vaak gecombineerd met cottage-architectuur, zoals bij de 'Villa Raphael' te Lubbeek (Lubbeek). Neoformele stijlen of ideeën uit de 'Arts and Crafts' beweging of de specifiek Belgische 'Nouveau jardin pittoresque' (opgericht in 1913) spelen bij het hertekenen van parken en tuinen aan het einde van de 19de eeuw of tijdens de eerste helft van de 20ste eeuw overigens een beperkte rol; ze betreffen alleen de onmiddellijke omgeving van het huis of kasteel, de toegangspartij of het ereplein, zoals op de Leenberg en bij het Sint-Gertrudenhof te Lubbeek.

De domeinen rond de Leenberg te Lubbeek (Leenberg, Verloren Hoek, Sint-Gertrudenhof en 'Saint-Germain') vormen het enige voorbeeld van een 'totaalsite' van circa 100 hectare, ontstaan vanaf 1911 dankzij de bloei van de Tiense suikerindustrie en rond 1930 herwerkt en uitgebreid door Jean Galoppin (niet dezelfde als Emile-Edmond Galoppin, de ontwerper van het Josaphatpark te Schaarbeek en van het domein Groenenberg te Sint-Pieters-Leeuw). De schaal van de andere parken en tuinen was aanzienlijk kleiner.

Een apart genre zijn de pastorietuinen. In de loop van de 18de eeuw worden diverse pastorieën herbouwd. Voor ons gebied zijn dat Binkom, Lubbeek en Optielt. Deze heropbouw ging meestal gepaard met een herschikking van het hele pastoriegoed. Opvallend hierbij is dat deze herstructurering beantwoordde aan het vigerende model van het '*vivre entre cour et jardin*'. In de loop van de 19de eeuw wordt nogmaals op een bestaande trend ingespeeld door de aanleg van een landschappelijk parkje, naast de oude, vlakke, rechthoekige, bij het huis aansluitende tuin voor 'nut en sier' (groenten en bloemen), die meestal kruisgewijs was ingedeeld. Hiervoor werd het traditionele 'pastoorsbosje' – soms 'warande van de pastoor' genoemd – aangesproken. Deze bosjes hadden in het nieuwe regime (nieuw statuut van de parochiegeestelijkheid, steenkool als energiebron...) hun economische bestaansreden verloren. Het is duidelijk dat het hier gaat om miniatuurversies van de kasteelparken in landschappelijke stijl: enkele rode beuken, een kronkelpad, een paar bloemperken of corbeilles, een taxusbosje en, als het kon, een vijvertje met een eilandje (soms de vervormde ringgracht). Van hak- of schaarhout is geen spoor meer te bekennen; de onderplanting bestaat uit typische parkheesters als sneeuwbes, boerenjasmijn, deutzia... De details van deze pastorietuinen zijn onherroepelijk verdwenen maar de structuur en de bomen zijn meestal nog aanwezig.

Van het tuinmeubilair, de tuinvazen, beelden, prieeltjes... is in de meeste parken en tuinen weinig overgebleven. Dit is uiteraard niet alleen een gevolg van verwaarlozing. Enkele jaren geleden werd bij nacht en ontij in het centrum van Lovenjoel het monumentale smeedijzeren toegangshek van

het (in een volgend deel behandelde) Groot Park uit zijn hengsels gelicht en opgeladen. Bij de situering, beschrijving en evaluatie van deze dingen werd daarom een zekere discretie aan de dag gelegd.

Verbreedingen en rechte trekkingen van wegen zijn voor een aantal tuinen en parken nefast geweest. Ze gingen vaak ten koste van de randbeplanting – oude hagen of bomenrijen, dikwijls bruine beuken – en, soms, van oude tuinmuren en hekken. Een vroege golf van rechte trekkingen en verbreedingen in het gebied is rond 1840 merkbaar. De jaren na de Eerste Wereldoorlog, bij de opkomst van het autoverkeer, kenden eveneens een belangrijke piek. De pas uitgebroken iepenziekte werd toen volgens sommigen niet zelden als alibi gebruikt om, door massale rooijingen van iepen, aanpassingen van het wegnnet mogelijk te maken en ze bovendien, dankzij de houtverkoop, te financieren. Een verbolgen commentator in het 'Maandelijks Bulletin van de Vereeniging voor Natuur- en Stedenschoon' (maart 1927, p. 33-34) was daar alleszins van overtuigd. Een bijzonder destructief moment was de 'macadamisering' van het wegnnet aan het einde van de jaren 1940 en in de eerste helft van de jaren 1950, toen ook talloze secundaire wegen op een standaardbreedte van 5 of 6 meter werden gebracht en bochten werden afgesneden. Sommige parken werden op die manier ernstig verminkt, maar de schrijnendste voorbeelden liggen buiten het hier behandelde gebied. Door het toenemende snelverkeer en de risico's die objecten langs de wegbermen vertegenwoordigen (bijvoorbeeld voor ondergrondse en bovengrondse leidingen), is men bovendien steeds minder tolerant geworden ten opzichte van bomen, zoals we onlangs nog bij het kasteel van Sint-Joris-Winge mochten ondervinden.

Het is niet eenvoudig om zich een beeld te vormen van de veranderingen en verwoestingen die de opeenvolgende uitbarstingen van de iepenziekte sinds 1919 in de parken en het landschap in het algemeen hebben aangericht. De laatste, ons bekende iependreef in Vlaams-Brabant – bij het kasteel van Snoy te Steenokkerzeel (Melsbroek) – is doodgegaan in 1983. Nu komt iep nog uitsluitend voor in de vorm van jonge wortelopslag of als cultivar (*Ulmus carpinifolia* 'Variegata', *Ulmus glabra* 'Exoniensis'). In het domein Gellenberg te Lubbeek komt bonte Engelse iep (*Ulmus procera* 'Argenteo-variegata') nog voor in de vorm van uitbundige wortelopslag, relict van een oude bomengroep.

De aandacht ging ook uit naar sociaal-economische aspecten. Er werd getracht een beeld te schetsen van de sociaal-economische context waarin de beschreven landgoederen zich hebben ontwikkeld. Waar mogelijk werd de sociale, professionele en financiële status belicht van de eigenaar of initiatiefnemer, niet zelden grootgrondbezitter en burgemeester. De uitbouw van een esthetisch-landschapelijk 'cordon sanitaire', het zich opsluiten in een arcadisch coulissenlandschap, de ruimtelijke scheiding die ook de uitdrukking is van de groeiende afstand tussen de sociale klassen in de loop van de 19de eeuw, bepalen vooral vanaf 1850 de aanleg of heraanleg van landgoederen. Zogenaamde 'enclosures' waren in de 19de eeuw een belangrijk middel om grote landschappelijke parken te vormen. Stukken openbaar en klein privé-domein werden ingepalmd om een gesloten blok te kunnen vormen, openbare wegen werden omgeleid, keuter- en daglonerboerderijtjes werden aangekocht en afgebroken. In Frankrijk en Engeland kon dit spectaculaire vormen aannemen, maar ook in het hier beschouwde gebied is er een noemenswaardig voorbeeld: het kasteel van Linden te Lubbeek (Linden).

▲
Teloorgang van
een leefpatroon:
de serres en
broeibakken
bij het
Sint-Gertrudenhof
te Lubbeek
(foto R. Deneef,
1997)

Het onderzoek van historische tuinen en parken is tot op zekere hoogte een vorm van archeologie: de archeologie van een levenswijze die, hoe interessant ook, onderdeel vormde van een sociaal-economisch bestel dat sinds de Tweede Wereldoorlog (hopelijk voorgoed) tot het verleden behoort. Verwaarlozing en verval – vooral van de nutsgedeelten en subtiliteiten zoals hagen en priëlen – is dan ook de regel. De naoorlogse 'superette' heeft bovendien een fatale slag toegebracht aan de groenten- en fruittuinen, die een belangrijk onderdeel vormden van nagenoeg alle tuinen en parken.

Roger Deneef

Roger Deneef,
Herlinde De Jaeck & Jo Wijnant

HOLSBEEK (Holsbeek): DOMEIN VAN TILT

'CHÂTEAU D'ATTENHOVEN', LANGEVELD 93, 3220 HOLSBEEK
(PRIVÉ-BEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► De 'cense du
grand Collège' op
de Ferriskaart
(1771-1775);
links onderaan
het feodale kasteel
van Attenhoven

Park, circa 22 hectare, aangelegd in de 18de en eerste helft van de 19de eeuw rond voormalige hoeve met huis van plaisantie, heraangelegd tijdens derde kwart 19de eeuw in landschappelijke stijl, met rivier-landschap als hoofdmotief; na brand (1914) en heropbouw (1921) van het kasteel, aanzienlijke uitbreiding van het park; talrijke oude en/of zeldzame bomen; één van de interessantste landgoederen van de regio.

PACHTHOF VAN HET 'GROOT COLLEGE'

De kern van het domein werd aan het einde van het Ancien Régime gevormd door een hoevecomplex, op de Ferriskaart (1771-1775) omschreven als "*Cense du Grand Collège*", eigendom van één van de universiteitscolleges, het 'Groot' College van de Heilige Geest in de Naamsestraat te Leuven. Dit complex bestond uit twee delen: een semi-gesloten hoeve aangeduid als "*ferme du*

Collège" en, iets meer naar het noorden, een klein gebouw op een perceel dat door een brede gracht wordt omgeven, ongetwijfeld een buitenhuis of huis van plaisantie. De combinatie boerenhof – 'speelhof' vinden we terug op tal van andere plaatsen, vaak in een klerikale context, onder meer het Waterhof* en het kasteel de Biolley-T'Serclaes* te Lubbeek of het Jezuïetenhof te Heverlee-Egenhoven.

Op een oud kadastraal verzamelplan ('Plan géométrique de la commune de Holsbeek') uit 1807 is de ringgracht verdwenen op de noordelijke arm na. Op datzelfde perceel, maar buiten de omgrachting, blijkt nog een tweede gebouwtje te staan. De percelen die de gebouwen omringen worden als "*jardin*" omschreven en het geheel wordt omgeven door boomgaarden. Van een grootschalige parkaanleg is bij het begin van de 19de eeuw geen sprake. Het ruimere kader wordt uitsluitend gevormd door grote weide-, veld- en bospercelen ("*Bois du Gasthuys*", "*Bois Rouge*"). Dit Gasthuisbos valt min of meer samen met één van de grootste oppervlakten veenbodem in de Wingevallei, wegens de historische ontginningen

▲ De 'ferme du Collège' op een kadastraal 'Plan géométrique de la commune' d'Holsbeek', 1807; van de ringgracht rond het huis van plaisantie bestaat nog slechts de noordelijke arm (archief Kadaster Brabant, Brussel)

van turf en moerasijzererts ook als "Puttebroek" aangeduid. De bodems in de onmiddellijke omgeving bestaan uit erg vochtige, humusrijke leemgronden, volgens de toelichting bij de bodemkaart: "te nat voor akker- en weidebouw; geschikt voor populier" (1).

De Primitieve kadasterkaart (1820) geeft ongeveer dezelfde toestand weer, behalve dat ook het laatste relict van de grachtengordel rond het buitengoed verdwenen is. Het perceel dat het gebouwencomplex ten noorden van de hoeve omsluit (nr. 108, 1 ha 79 a 10 ca), vroeger tuin en boomgaard, wordt nu echter in zijn geheel als "lusthof" aangeduid. De reeds genoemde twee kleine gebouwen (de perce-

◀ Van het oude, rond 1800 afgebroken kasteel van Attenhoven, rest slechts de monumentale poort en de grachtengordel (foto S. Van Aerschot, 1967); bij de heropbouw van het kasteel van Van Tilt in 1920 zal boven de ingangspartij een steen worden aangebracht met de inscriptie 'château d'Attenhoven'

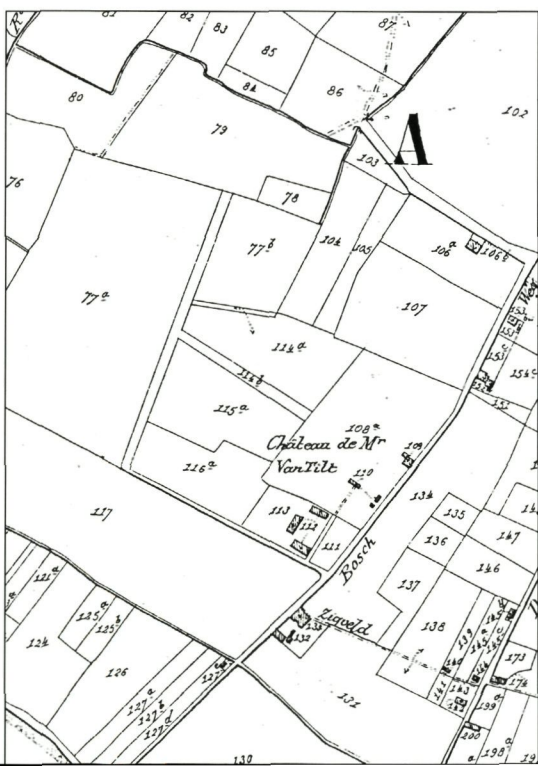
len nrs. 109 en 110) worden in de bijbehorende legger als "huis" vermeld.

Deze goederen zijn rond 1830 eigendom van de weduwe van Jacques Van Tilt, brouwer uit Leuven (2). Zij laat bij de erfopvolging in 1839 aan Ludovicus Josephus Van Tilt in de gemeente Holsbeek in het totaal ongeveer 94 hectare na, een grondbezit dat in de loop van de jaren gestadig toeneemt en in 1878 ongeveer 165 hectare zal bedragen, dit is zowat één zesde van de gemeentelijke oppervlakte. Het grondbezit, dat oorspronkelijk de onmiddellijke omgeving van de hoeve omvatte én bijna de hele Attenhovenberg, zal zich in de loop van de 19de eeuw vooral in westelijke richting uitbreiden. Dat gebeurt ten koste van de eigenaar van het oude, rond 1800 afgebroken kasteel van Attenhoven (3). Volgens de kadastrale legger: "de Gaethovius baron d'Attenhoven" (4), zonder twijfel een nazaat van Louis Joseph Jean Baptiste Gaethoven of Gaethovius, de laatste heer van Attenhoven. Dat kasteel lag ongeveer 1 kilometer verder naar het westen. Daarmee verdwijnen de laatste sporen van de feodale landadel in Holsbeek. Van het oorspronkelijke kasteel van Attenhoven blijven nog enkel de monumentale poort (5) en de grachtengordel over.

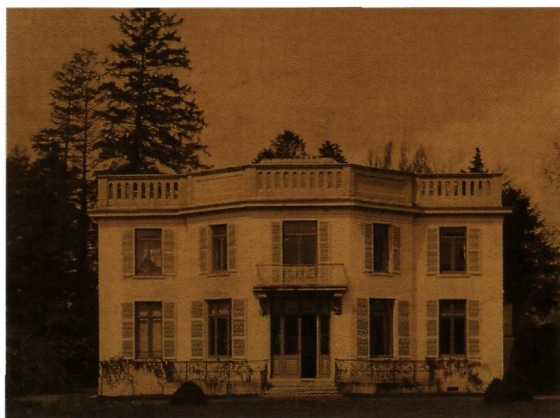
DE LANDSCAPPELIJKE AANLEG

Het jaar 1868 luidt een reeks verbouwingen in, met als belangrijkste momenten: de volledige afbraak van de oude hoevegebouwen van het College (1873) en hun vervanging door een "koetshuis en stal", en een aanzienlijke vergroting van het "lusthuis" (1883), dat in de kadastrale legger voortaan als "kasteel" zal worden omschreven (6). Dit eerste, sobere kasteelgebouw bestond uit twee bouwlagen en vijf travéeën, bekroond door een attiek met balustrade, en werd later - wanneer precies is onbekend - vergroot door de bouw van

◀ Het kasteel van Van Tilt - het oude 'Hof van Plaisantie' - in de 'Atlas cadastral de Belgique' van P.C. Popp (ca. 1860); op enkele details na (m.n. de opsplitsing van perceel 77 door het ontstaan van het T-vormige dreefperceel 114b) is er nog geen verschil met de Primitieve kadasterkaart van 1820

De eerste versie van het aanzienlijk vergrote 'lusthuis', vanaf 1883 in de kadastrale legger als 'kasteel' omschreven (archief familie Springuel-Van Tilt, Holsbeek)

Het kasteel in 1883 na een eerste verbouwing (archief familie Springuel-Van Tilt, Holsbeek)

een mansardedak. In 1883 wordt ook het dienstgebouwencomplex herbouwd en vijf jaar later wordt naast het koetshuis-stalcomplex een sierlijke tuinierswoning opgetrokken. In 1892 wordt het koetshuiscomplex vergroot met een "zadelmakerij" en een "broeikas" (7).

Vermoedelijk worden rond 1840 de eerste pogingen ondernomen om de parkaanleg tot de ruimere omgeving uit te breiden. Dit kan worden afgeleid uit de vorming van een T-vormig perceel (nr. 114b op de Popp-kaart), dat expliciet als dreef werd omschreven en dat gedeeltelijk samenvalt met de huidige 'charmille' of loofgang van gesnoeide haagbeuken ten westen van het kasteel, zichtbaar op de eerste stafkaart (1864). Een van de aanpalende percelen wordt vanaf dat moment ook niet meer als weiland maar als "lusthof" omschreven. In 1892 wordt bijna parallel met de oude toegangsweg (de Grote Daalputstraat) een nieuwe toegangs-dreef aangelegd vanaf de Leuvensebaan, ongeveer recht op het kasteel gericht, en beplant met bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), waarvan sommige nu stamomtrekken hebben bereikt van meer dan 4 meter. Op de militaire topografische kaart van 1903 wordt een park in landschappelijke stijl getoond van net geen 14 hectare groot, met verspreide, naar de rand toe

Het domein Van Tilt met een klein landschapspark, op de stafkaart van 1864 (ICM, 1880)

Het domein Van Tilt op de stafkaart van 1903 (ICM, 1925)

verdichte beplantingen. Twee waterpartijen, een grote vijver ten noordwesten van het kasteel en een kleine ten zuidwesten ervan, zijn met elkaar verbonden door een gerecycleerde arm van de oude ringgracht rond het voormalige huis van plaisantie. Bochtige wegen of paden doorkruisen het park en vier nog bestaande dreven bepalen de hoofdstructuur: 1° de reeds genoemde bruine beuken-dreef uit 1892; 2° de reeds genoemde, lichtjes gebogen 'charmille', die westwaarts naar het 'Hagenbos' loopt; 3° ten noorden van de 'charmille' en ongeveer parallel hiermee: een bruine beukendreef van hetzelfde kaliber als de toegangs-dreef; 4° een dreef die de grens vormt tussen het park en het Langveld en momenteel bestaat uit witte paardekastanjes (*Aesculus hippocastanum*) met stamomtrekken tot 2,72 meter.

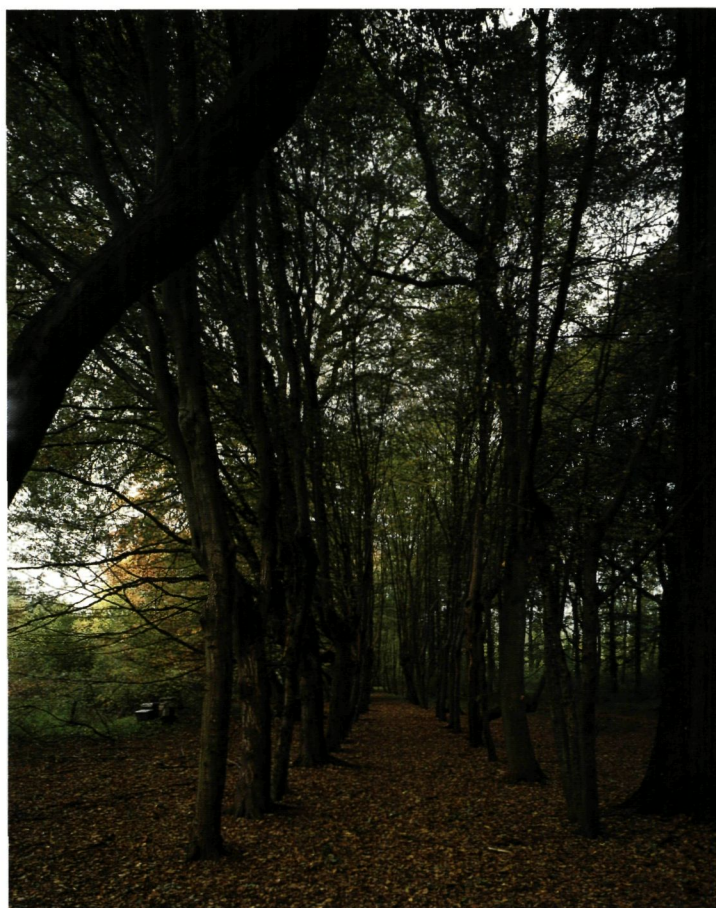

HET 'KASTEEL VAN ATTENHOVEN' HERREZEN

Zoals verschillende andere kastelen in de regio (het kasteel van Pellenberg, het Vijverhof en het kasteel van Korbeek-Lo), wordt in 1914 ook het kasteel van Van Tilt door de Duitsers in brand gestoken. Iets meer oostelijk, net buiten de as van de toegangsdreef (8), wordt in 1921 een nieuw kasteel opgetrokken, in de onbestemde Lodewijkstijl (mansardedak, boogfronton, attiek met balustrade...) die typisch is voor tal van naoorlogse wederopbouwprojecten, ook bij de heropbouw van de andere afgebrande kastelen uit de regio. Ook de dienstgebouwen werden gedeeltelijk heropgebouwd en zo ontstond boven het "koetsen woonhuis" het bakstenen torengebouw, een van de voornaamste blikvangers van het domein, in feite een watertoren. Naast de serre die in 1892 tegen het koetshuis was aangebouwd, kwamen nog twee losstaande serres. Op de vlakte voor (ten zuiden van) het kasteel werd een grote rozenparterre aangelegd, die tijdens de Tweede Wereldoorlog plaats moest ruimen voor meer utilitaire teelten. De heropbouw van het kasteel – "Château d'Attenhoven" in de voorgevel gebeiteld – ging ook gepaard met een forse uitbreiding van het eigenlijke park in noordelijke en, vooral, oostelijke richting. De strook tussen de toegangsweg en de Daalputstraat werd bij het park ingelijfd. De vijvers werden bovendien vergraven tot een brede 'riviermeander' met serpentinevormige uitlopers tot in de uithoeken van het park, waar ze aansluiten op het oude leigrachtensysteem.

▲
De rond 1890
aangeplante
toegangsdreef van
het domein Van Tilt
met bruine beuken
(foto O. Pauwels,
1998)

▼
De 'charmille'
ten westen van
het kasteel van
Van Tilt
(foto O. Pauwels,
1998)

► Ruïnes van het in 1914 afgebrande kasteel van Van Tilt (archief familie Springuel-Van Tilt, Holsbeek)

► Het huidige 'Château d'Attenhoven' werd in 1921 gebouwd vlak naast het in 1914 door de Duitsers afgebrande kasteel; in diezelfde periode werd het park aanzienlijk uitgebreid (archief familie Springuel-Van Tilt, Holsbeek)

► Het in 1921 verbouwde koetshuis met watertoren, serre en lage kassen (foto O. Pauwels, 1998)

◀ Louis Van Tilt (1875-1942) (archief familie Springuel-Van Tilt, Holsbeek)

◀ De in 1940 verdwenen rozenperken (archief familie Springuel-Van Tilt, Holsbeek)

▲ Aanplantingen van canadapopulieren in het westelijke gedeelte van het domein Van Tilt (archief familie Springuel-Van Tilt, Holsbeek) tijdens de jaren 1930

De drijvende kracht achter de naoorlogse heropbouw was Louis Van Tilt, die in 1914 na een verdeling eigenaar geworden was van de familie-eigendommen in het westelijke gedeelte van Holsbeek, inclusief het kasteel en het park (9). Ook de ruime omgeving van het domein onderging in de loop van de jaren 1920 en 1930 een diepgaande, structurele wijziging waarin, naast het opbrengstmotief, ook de persoonlijke belangstelling van kolonel Van Tilt een rol speelde. In de jaargangen 1928-1930 van het *Bulletin de la Société Centrale Forestière de Belgique* publiceerde hij diverse, niet onverdienstelijke bijdragen over uiteenlopende aspecten van de populierenteelt: vermeerdering, plantwijze, bemesting, aanwas- en opbrengsttabellen. Uit deze artikelen blijkt ook dat de beplanting met populieren van het open broekgebied rond het domein al was ingezet in 1904, vroeg in vergelijking met andere alluviale gebieden in de regio. De bijdrage van 1928 bevat foto's van aanplantingen die ongetwijfeld in de omgeving van het kasteel genomen zijn. Door deze aanplantingen zullen de open ruimten – hooilanden en beemden – rond het park geleidelijk aan verdwijnen, een proces dat ongetwijfeld in de hand werd gewerkt door de opkomende lucife-

▲ Het kasteel van Van Tilt weerspiegeld in de serpentinevijver, gezien vanaf de grote boogbrug (foto O. Pauwels, 1998)

rindustrie, vooral na de oprichting in 1929 van de 'Société anonyme Allumettièrre de Ninove', die in de jaren 1930 jaarlijks al circa 45.000 populieren verbruikte (10).

Zoals verder zal blijken, beperkte de dendrologische belangstelling van 'kolonel' Van Tilt zich niet tot populieren en is de uitzonderlijke dendrologische waarde van het park vooral aan hem te danken. In de inventaris *Bomen in België* (11) krijgt het domein niet minder dan acht vermeldingen en tussen de twee wereldoorlogen vormde het, samen met het Arenbergpark en de parken van Lovenjoel, een uitgelezen excursiedoel en studieobject voor de studenten bosbouw en dendrologie van de universiteit van Leuven.

DE HUIDIGE TOESTAND

Het park omvat enkele belangrijke visuele assen, die op de bijgaande kaart worden gesitueerd:

A/ Als men het kasteel bereikt via de toegangsdrif vanaf de Leuvensebaan, wordt de blik als het ware in westelijke richting aangezogen, langs de zuidelijke arm van de serpentinevijver. De inspiratie of het streefbeeld is duidelijk: een riant rivierland-

◀ Tuinvaas op het snijpunt van twee zichtassen in het domein Van Tilt (foto R. Deneef, 1997)

▲ Het 'Château d'Attenhoven' met, op de voorgrond, zomereiken met stamomtrekken tot bijna 5 m; links op het middenplan, een gehavende 'wingerdbladije' zomerlinde (foto O. Pauwels, 1998)

schap met het kasteel aan de buitenbocht van een weidse meander. Een goed uitzichtpunt is de in 1921 gebouwde boogbrug met smeedijzeren leuningen: het spiegelbeeld van het kasteel in het water en, rechts in beeld, een groep bijzondere bomen: een veelstammig exemplaar Amerikaans geelhout (*Cladrastis lutea*), naast een zwaar gehavende maar oude en pittoreske wingerdbladije zomerlinde (*Tilia platyphyllos* 'Vitifolia') en verschillende zomereiken (*Quercus robur*) die, gezien hun stamomtrekken (respectievelijk 418, 349 en 495 centimeter) vermoedelijk nog uit de tijd van het Geestcollege dateren. In een excursieverslag (12) van 1932 wordt een zomereik opgemerkt met een stamomtrek van 375 centimeter; mogelijk gaat het om de laatstgenoemde van de drie.

B/ Vanaf de boogbrug wordt, loodrecht op de eerste zichtas, een tweede perspectief geboden, dat eindigt op een grote arduinen tuinvaas, tegen de achtergrond van een grote zomereik (stamomtrek 420 centimeter) – die, zoals nog andere oude eiken in het park iets 'fastigiaats' heeft (min of

meer opgaande twijgen en takken), maar niet uitgesproken genoeg om door te gaan voor een echte *Quercus robur* 'Fastigiata' – en een mammoetboom (*Sequoiaden-dron giganteum*) met een stamomtrek van 404 centimeter.

C/ Loodrecht op zichtlijn B is de reeds vermelde 'charmille' of dreef van (al een aantal jaren niet meer) gesnoeide, op 2,20 meter hoog geknotte, haagbeuken (*Carpinus betulus*), die vermoedelijk rond 1840 werd aangelegd. Uit een foto van rond 1900 blijkt dat deze 'charmille' oorspronkelijk gewelfd was; het ging om een echte groentunnel. Aan het einde hiervan wacht een ander dendrologisch curiosum: een vleugelnoot (*Pterocarya fraxinifolia*) die een oppervlakte beslaat van 40 bij 30 meter, met talloze uitlopers, waaronder een tiental dikke stammen, de vermoedelijke moederstam met een omtrek van 394 centimeter.

D/ Min of meer evenwijdig met de haagbeuken-dreef loopt de reeds genoemde bruine beukendreef die, afgaande op de stamomtrekken (tot 435 centimeter, gemiddeld 280 centimeter), ergens tussen 1880 en 1900 moet zijn aangeplant, gelijktijdig met de dreef die de hoofdtoegang vormt. Door zijn breedte (15 meter) heeft deze dreef het karakter van een ware vista die in oostwaartse richting eindigt bij de voormelde vaas.

E/ Een tweede, vermoedelijk 19de-eeuwse, meer gekromde boogbrug overspant ter hoogte van het kasteel een versmalling in de serpentinevijver. Deze brug ligt min of meer verscholen tussen

▼ De vermoedelijke hoofdstam van een Kaukasische vleugelnoot die een oppervlakte beslaat van 40 op 30 m, met talloze uitlopers, waaronder een tiental dikke stammen (foto R. Deneef, 1997)

enkele merkwaardige oude bomen: een monumentale, laagvertakte Amerikaanse tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*) met 620 centimeter stamomtrek op 20 centimeter hoogte, een tweestamige gewone es (*Fraxinus excelsior*) met respectieve stamomtrekken van 334 en 93 centimeter, een laagvertakte taxus (*Taxus baccata*) met takomtrekken tot 342 centimeter en twee zomereiken (*Quercus robur*) met omtrekken tot 353 centimeter. Vanop deze brug wordt uitzicht geboden op zowel de zuidelijke als de noordelijke arm van de vijver, onder meer op een eilandje met een zeldzame cultivar van gewone moerascipres met hangende twijgen (*Taxodium distichum* 'Pendens') met een stamomtrek tussen 4 en 5 meter.

De naoorlogse parkuitbreiding ten noorden en ten oosten van het kasteel bevat geen echte zichtassen, maar wel een aantal vermeldenswaardige bomen (stamomtrekken tussen 150 en 300 centimeter): een varenbeuk (*Fagus sylvatica* 'Asplenifolia', een prachtig laagvertakt exemplaar van 'eikbladige'

beuk (*Fagus sylvatica* 'Quercifolia'), een zomerlinde met ingesneden blad (*Tilia platyphyllos* 'Laciniata'), een groepje van drie Japanse witte dennen (*Pinus parviflora*) en drie moeraseiken (*Quercus palustris*).

MERKWAARDIGE BOMEN

(opname 30 september en 1 oktober 1997)

3. zomerlinde met ingesneden blad (*Tilia platyphyllos* 'Laciniata') 162;
4. zomereik (*Quercus robur*) 418;
5. zomereik (*Quercus robur*) 349;
6. zomereik (*Quercus robur*) 465;
7. wingerdbladvige zomerlinde (*Tilia platyphyllos* 'Vitifolia') 280 (20);
10. zomereik (*Quercus robur*) 368;
11. zomereik (*Quercus robur*) 367;
12. oosterse plataan (*Platanus orientalis*) 280;
14. Kaukasische vleugelnoot (*Pterocarya fraxinifolia*) vele stammen, tot 394;

Het domein
Van Tilt
te Holsbeek:
situering van
de gebouwen,
sommige aanleg-
elementen, vista's
en merkwaardige
bomen
(tekening
R. De Meerleer)

17. zuilvormige zomereik (*Quercus robur* 'Fastigiata') 257;
20. gele bindwilg (*Salix x rubens*) 446;
21. zuilvormige zomereik (*Quercus robur* 'Fastigiata') 254;
25. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 435;
39. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 373;
58. zomereik (*Quercus robur*) 420;
59. mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*) 404;
60. tamme kastanje (*Castanea sativa*) 412;
64. zuilvormige zomereik (*Quercus robur* 'Fastigiata') 353 (130);
65. Amerikaanse tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*) 620 (20);
67. gewone es (*Fraxinus excelsior*) 334, 93
69. gewone moerascipres, cultivar met hangende twijgen (*Taxodium distichum* 'Pendens') <400;
78. zuilvormige zomereik (*Quercus robur* 'Fastigiata') 375;
80. Japanse witte den (*Pinus parviflora*) 110;
81. Japanse witte den (*Pinus parviflora*) 122;
82. Japanse witte den (*Pinus parviflora*) 149;
83. zomereik (*Quercus robur*) 378;
86. moeraseik (*Quercus palustris*) 335;
87. moeraseik (*Quercus palustris*) 291;
88. moeraseik (*Quercus palustris*) 278;
89. varenbeuk (*Fagus sylvatica* 'Asplenifolia') 196 (160);
98. gewone plataan (*Platanus x hispanica*) 418;
99. zomerlinde met ingesneden blad (*Tilia platyphyllos* 'Laciniata') 132;
104. eikbladige beuk (*Fagus sylvatica* 'Quercifolia') 275;
114. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 378;
115. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 401;
117. zilverlinde (*Tilia tomentosa*) 344 (70);
119. Amerikaans geelhout (*Cladrastis lutea*) div. stammen.

NOTEN

- (1) BAEYENS L., *Bodemkaart van België. Verklarende tekst bij het kaartblad Rotselaar 74E*, 1960, p. 31. Het huidige park wordt in zijn geheel als "vergraven terrein" aangeduid.
- (2) Primitieve KL Holsbeek, art. 285.
- (3) LIBBOTON J., Historische schets van Holsbeek. *Oost-Brabant*, 21(4), speciaal nummer Holsbeek, 1984, p. 153.
- (4) Primitieve KL Holsbeek, art. 55.
- (5) Zie BEH, p. 169. In het fronton wordt het jaartal 1664 aangegeven.
- (6) KOS Holsbeek 1868, nr. 3; 1873, nr. 4; 1874, nr. 2; 1883, nr. 1.
- (7) KOS Holsbeek 1888, nr. 1; 1892, nr. 1.
- (8) Te oordelen naar de KOS van 1921 (1ste halfjaar nr. 4, 2de halfjaar nr. 2) zou het precies om dezelfde plaats gaan, maar zowel uit foto's als uit getuigenissen blijkt dat dit niet het geval was. Het eerste kasteel lag precies in het verlengde van de toegangsdreef, het huidige niet.
- (9) KL Holsbeek, arts. 835 en 835/bis.
- (10) PETITJEAN O., Une florissante industrie belge. La fabrication des allumettes. *Revue du Touring-Club de Belgique* 42(8), 1936, p. 117-122.
- (11) BIB, p. 478.
- (12) *Bulletin de la Société Centrale Forestière de Belgique* 35, 1932, p. 623-626.

HOLSBEEK (Holsbeek): DOMEIN DE BRUYN

CHARTREUZENBERG 39, 3220 HOLSBEEK
(PRIVÉ-BEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Het jachthuis op de Chartreuzenberg, voorloper van het huidige kasteel van De Bruyn (blokvormig perceeltje 190), op het Primitieve kadasterplan van Holsbeek, 1820 (archief Kadaster Brabant, Brussel)

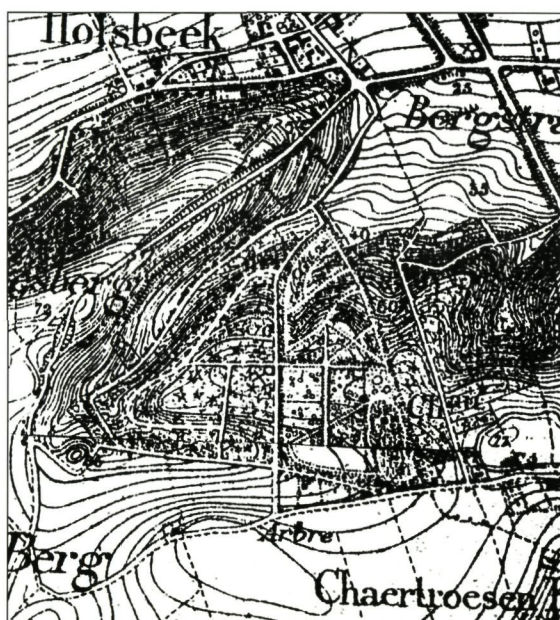
Park in landschappelijke stijl, circa 10 hectare, aangelegd tijdens de tweede helft van de 19de eeuw rond een in 1800-1820 gebouwd buitenhuis, herbouwd tot 'kasteel' in 1894; belangrijke uitbreiding in jaren 1920; diverse oude en zeldzame bomen.

BUITENGOED OP DE CHARTREUZENBERG

Het buitenhuis, volgens het Primitief kadaster eigendom van de weduwe van Lievin De Bruyn uit Leuven, moet gebouwd zijn ergens tussen 1807 en 1820. Op het 'Plan géométrique de la commune de Holsbeek' uit 1807 komt het nog niet voor, maar op de Primitieve kadasterkaart van 1820 staat het ingetekend als "*maison de campagne*" op ongeveer 150 meter van de voorliggende straat, omgeven door 2,5 hectare "*jardin d'agrément*". De

weduwe De Bruyn bezat op de Chartreuzenberg een min of meer aaneengesloten blok van 51 hectare, waarvan naast een buitenhuis nog elf andere kleine huizen of keuterboerderijtjes met bijbehorende tuintjes deel uitmaakten. Het toponiem Chartreuzenberg geeft een aanduiding van wie vóór 1796 de eigenaar was. Op de kaart van Vander Maelen (1845-1850) en op de kadasterkaart van Popp (1860) wordt het buitenhuis van De Bruyn vereerd met de term "*château*".

De verbouwingen van het voormalige buitenverblijf, die nog grotendeels het huidige uitzicht van het kasteel bepalen (een sober, witbepleisterd dubbel huis onder schilddak), dateren vooral uit de jaren 1890 (1). Het nog maar enkele jaren oude dienstgebouwencomplex ten noordwesten van het kasteel werd afgebroken en iets verderop vervangen door het nog bestaande bakstenen gebouw - in de kadastrale legger omschreven als "*orangiehof*,"

remise en stal' (2) - met een paar opvallende sier-elementen (tegels- en rondboogfriezen). Een ansichtkaart die vermoedelijk dateert uit het begin van de 20ste eeuw, geeft een sfeerbeeld uit die jaren: de noordzijde van het kasteel, bakken en potten met grote oranjierplanten (*Phoenix*, *Trachycarpus*, *Agave*...), een tuinbeeld (Apollo, Hercules?) en, links van het kasteel, het platte kegeldak van nog bestaande, ronde gebouwtje waarvan de bouw in 1867 werd geregistreerd.

Een van de keuterboerderijtjes of daglonerswoningen langs de Chartreuzenstraat was al in de loop van de 19de eeuw volgens een L-vormig grondplan uitgebouwd tot 'kasteelboerderij'. Het landgoed was op dat ogenblik eigendom van Victor De Bruyn (1858-1931), de voornaamste grootgrondbezitter van Holsbeek (bijna één vierde van het gemeentelijke grondgebied), gedurende nagenoeg een halve eeuw burgemeester, en financier van enkele belangrijke gemeentelijke bouwprojecten (lagere meisjesschool, rusthuis)(3).

DE OUDSTE BEPLANTINGEN

Tot in 1920 was de lusttuin beperkt gebleven tot het Primitieve lusthofperceel (nr. 189). Het grootste gedeelte van het blok landbouwgrond (circa 4 hectare) ten westen van het kasteel (de Primitieve percelen 197 en 198) was reeds rond 1850 omgezet in tuin (moestuin) (4) of - volgens de topografische kaart van 1893 - boomgaard. Het kasteel stond centraal opgesteld, ongeveer op het hoogste punt van de Chartreuzenberg (nabij de hoogtelijn 75), de oostelijke uitloper van het Diestiaan massief dat soms globaal als 'Kesselse Bergen' wordt aangeduid. De aanwezigheid van een watervorende kleilaag (5) maakte het mogelijk om halverwege tussen de straat en het kasteel een langwerpige vijver aan te leggen, met uiteraard een boogbrugje (met smeedijzeren leuningen). Het park werd ontsloten door een perifere ellips met enkele aftakkingen en lussen, soms aansluitend op het geometrische wegenpatroon in het aanpalende bos op de noorderhelling van de Chartreuzenberg.

De oudste beplantingen komen in dit gedeelte van het park voor. Opvallend is de architecturale heuvel ten noordwesten van het kasteel met vijf bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') met stamomtrekken tussen 350 en 450 centimeter. De meeste oude bomen bevinden zich echter aan de straatzijde, ten zuiden van het kasteel. De blikvanger bij uitstek is een 30 meter hoge Amerikaanse tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*) op het gazon voor de vijver, met 416 centimeter stamomtrek. In deze zone bevinden zich ook enkele bruine beuken met stamomtrekken tussen 350 en 400 centimeter en enkele bijzonder zeldzame bomen, in de eerste plaats een mispelbladige wintereik (*Quercus petraea* 'Mespilifolia'), met 325 centimeter stamomtrek de dikste van België (6), mogelijk een van de eerste die in cultuur werd gebracht (7). In dezelfde groep staan er ook een prachtig exemplaar moseik

◀ Het kasteel van De Bruyn vanuit het noorden, bij het begin van de 20ste eeuw (Collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

◀ De dorpskern van Holsbeek en het domein van De Bruyn in 1908 (ICM, 1925)

◀ Het kasteel van De Bruyn vanuit het westen in de jaren 1930 (Collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

(*Quercus cerris*) en een gele paardekastanje (*Aesculus flava*) met respectieve omtrekken van 378 en 245 centimeter. Het merendeel van deze bomen werd waarschijnlijk aangeplant tijdens het derde kwart van de 19de eeuw, onmiddellijk na de overname van het domein in 1854 door notaris Jacques De Bruyn. Vermoedelijk nog ouder – doorgeschoten hakhout? – is de driestammige tamme kastanje (*Castanea sativa*) niet ver van de inrijpoort, met takken die elk een omtrek van bijna 300 centimeter bereiken.

HET INTERBELLUM

Rond 1920 wordt het park door Victor De Bruyn fors uitgebreid in westelijke richting. De oppervlakte 'lusthof' neemt aldus toe van 2,6 tot bijna 7 hectare en het park krijgt daardoor grosso modo zijn huidige structuur en vorm (8). Het kasteel neemt in deze nieuwe configuratie een excentrische positie in. De nutstuin en de boomgaard worden ingericht in het grote driehoekige perceel ten zuidwesten van het kasteel (Primitief perceel nr. 202). In het oude parkgedeelte verdwijnt bijna elke rechtlijnigheid en in het nieuwe gedeelte

wordt een perifeer slingerpad aangelegd dat aansluit op de rechtlijnige boswegen ten noorden van het park. In het bos, vanaf het Kapellekenspad, tegenover de kapel, wordt een nieuwe toegangsdreef gecreëerd en beplant met beuken, momenteel met stamomtrekken tot 250 centimeter. De bedoeling van De Bruyn om op het ruimere landschap zijn stempel te drukken blijkt ook uit een tweede dreef waarvan ten westen van het eigenlijke park nog restanten voorkomen. In dit westelijke gedeelte van het park komen geen oude bomen voor, met uitzondering van een zilveresdoorn (*Acer saccharinum*) met 359 centimeter stamomtrek. Een mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*) met 555 centimeter omtrek zou men ook tot een oudere generatie kunnen rekenen, maar een jong exemplaar dat vlak ernaast in 1953 werd aangeplant en op 45 jaar tijd een stamomtrek bereikte van 282 centimeter en een hoogte van 25 meter, maant tot enige voorzichtigheid bij dit soort van 'dendrochronologische' duidingen.

In 1931 stierf Victor De Bruyn kinderloos. Het goed werd gaandeweg intern verkaveld, zodat het kasteel, de voormalige boerderij, het dienstgebouw... momenteel verschillende eigenaars heb-

▼
Het kasteel
van De Bruyn en
de vijver vanuit
het zuiden
(foto J. Wijnant,
1998)

ben, wat stilaan tot uiting komt in nieuwe afsluitingen en kavelmarkeringen. Onder de recente aanplantingen zit gelukkig heel wat dendrologisch interessant, minder courant materiaal, onder meer Cappadocische esdoorn (*Acer cappadocicum*), rode esdoorn (*Acer rubrum*), gele trompetboom (*Catalpa ovata*), grote pagodekornoelje (*Cornus controversa*), Oost-Aziatische kopkornoelje (*Cornus kousa* 'Chinensis'), ginkgo (*Ginkgo biloba*), Perzische eik (*Quercus macranthera*), scharlakeneik (*Quercus coccinea*), sequoia (*Sequoia sempervirens*), zilveresdoorn (*Acer saccharinum*).

MERKWAARDIGE BOMEN

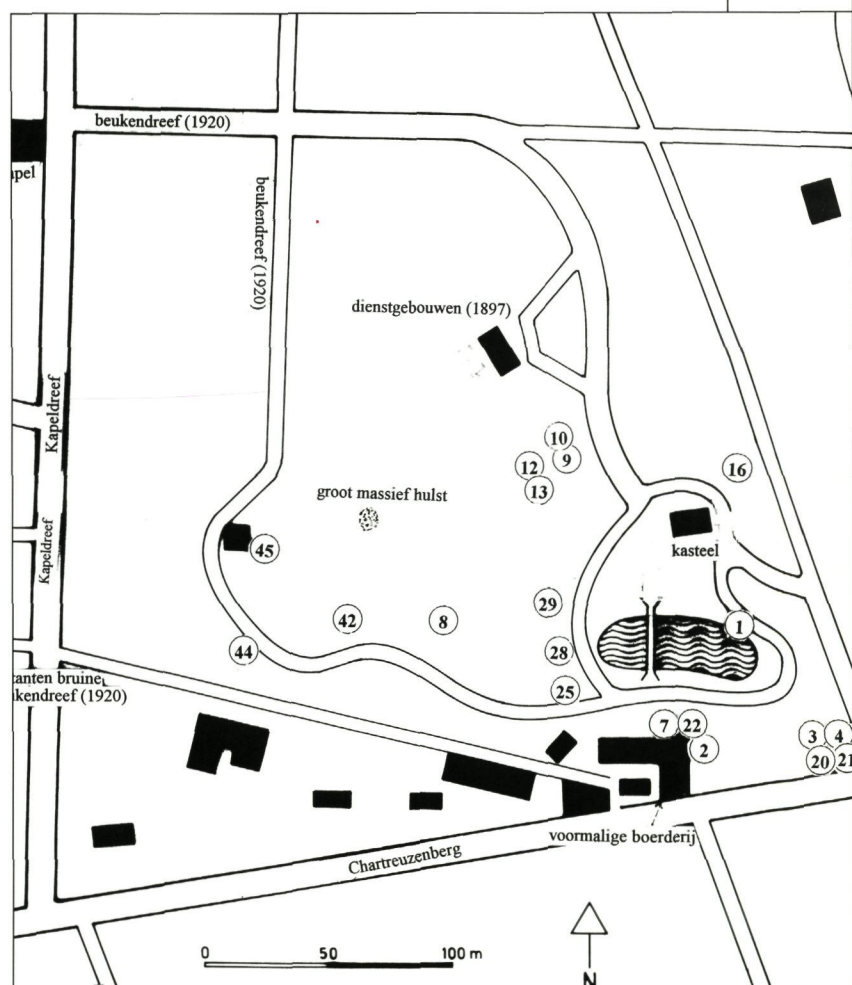
[opname 16 juni 1998; vergelijk met de opnamen in het bestand 'Beltrees' onder de nrs. 8960, 8961, 8962, 8963]

1. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 388;
2. Amerikaanse tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*) 416;
3. moseik (*Quercus cerris*) 378;
4. mispelbladige winteraik (*Quercus petraea* 'Mespilifolia') 325;
7. tamme kastanje (*Castanea sativa*) 364;
8. gewone trompetboom (*Catalpa bignonioides*) 283;
9. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 417;
10. gewone beuk (*Fagus sylvatica*) 442;
12. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 361;
13. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), 363, onderstam 690 (30);
16. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 381;
20. tamme kastanje (*Castanea sativa*), driestammig, oud hakhoutexemplaar, dikste stam 295 (220);
21. gele paardekastanje (*Aesculus flava*) 245;
22. gewone plataan (*Platanus x hispanica*) 443;
25. gewone beuk (*Fagus sylvatica*) 395;
28. gewone beuk (*Fagus sylvatica*) 382;
29. gewone beuk (*Fagus sylvatica*) 373;
42. mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*) 555;
44. zilveresdoorn (*Acer saccharinum*) 359;
45. Oostenrijkse den (*Pinus nigra* subsp. *nigra*) 246.

NOTEN

- (1) KOS Holsbeek 1894 en 1897, nr. 10.
- (2) KL Holsbeek, artikel 912, nr. 172.
- (3) CRAB P., *Kijk Holsbeek*, 1987, p. 60-61.
- (4) KL Holsbeek, art. 561, nrs. 18 en 19.
- (5) Het zuidelijke gedeelte van het kasteelpark is gelegen op "zwak gleyige zandleemgrond met sterk gevlekte textuur B horizont, klei-zandsubstraat beginnend op geringe diepte" (wLcc), volgens: SCHEYS G., *Bodemkaart van België: kaartblad Lubbeek 90W*, 1957, p. 34-35.
- (6) Volgens de 'kampioenenlijst' in BIB, p. 385.
- (7) Volgens BOOM B.K., *Nederlandse dendrologie*, 1975, p. 130, werd deze in Frankrijk ontstane cultivar vanaf 1843 aangeboden.
- (8) Cf. de militaire topografische kaarten 24/6 en 32/2 van 1930-1931 (ICM, 1937).

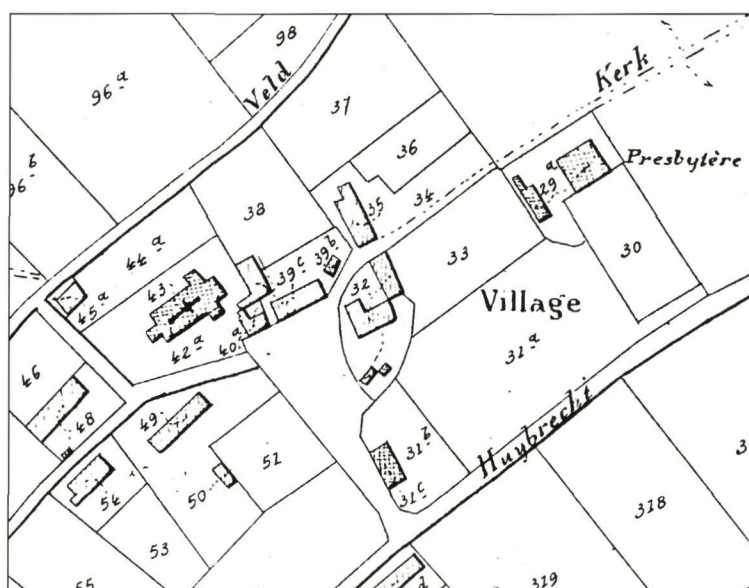
Het domein
De Bruyn:
situering van
gebouwen,
diverse aanleg-
elementen en
merkwaardige
bomen
(tekening
R. De Meerleer)

HOLSBEEK (Nieuwrode): PASTORIE VAN DE SINT-LAMBERTUSKERK

SINT-LAMBERTUSSTRAAT 11, 3221 NIEUWRODE
(PRIVÉ-BEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Het dorpscentrum van Nieuwrode met de pastorie en de bijhorende tuin (sectie C nrs. 30 en 31a) in de 'Atlas cadastral de Belgique' door P.C. Popp, 1860

Pastorietuin met tweeledige indeling, 63 are; op enkele oude bomen en een beplantingsheuveltje na zijn alle aanlegdetails verdwenen; heraanleg in 1999.

De pastorie van Nieuwrode ligt al sinds 1974 verlaten en de bescherming als monument in 1976 heeft ze niet voor verval kunnen behoeden (1). Het gebouw (2) heeft een tweeledige structuur: een vroeg-18de-eeuws dubbelhuis (1707 volgens de muurankers) in traditionele bak- en zandsteenstijl, dat naar de tuin (zuiden) is toegekeerd en, tegen de voorgevel van dit gebouw, een voorbouw uit het midden van de 19de eeuw (3), met een gecementeerde puntgevel aan de straatzijde. Op het ogenblik van de bescherming leek de tuin rond de pastorie op een braakveld. Op een ansichtkaart van omstreeks 1930 is nog de omheiningsmuur aan de straatzijde te zien, die naar aanleiding van

een wegverbreding (vermoedelijk in de jaren 1950) werd afgebroken. Daardoor verdween de voortuin. Er blijven echter nog belangrijke stukken van de 19de-eeuwse ommuring over.

De oude kadastrale indeling, nog onveranderd weergegeven op de kaart van Popp, en datgene wat er nog van de beplanting rest wijzen op een tweeledige indeling, die typisch is voor de meeste andere pastorietuinen in de regio: een klein (12,5 are), rechthoekig perceel (sectie C nr. 30) dat in het verlengde ligt van het pastoriegebouw en vermoedelijk ooit een kruisgewijze indeling kende; en een groot (40 are) perceel (sectie C nr. 31a) dat ook de boomgaard omvatte, met een sierbeplanting aan de rand daarvan. De ommuring omvatte beide percelen.

In de – tot voor kort – schaarse beplanting zijn nog enkele elementen met een structurele beteke-

De pastorie van Nieuwrode in betere tijden: de achterzijde van de pastorie op een ansichtkaart uit het interbellum; de bomen en het rododendronmassief rechts op de foto zijn verdwenen (collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

nis aanwezig: een haagbeuk (*Carpinus betulus*) met 127 centimeter stamomtrek, ongetwijfeld een relict van een oude haag aan de noordoostelijke zijde van de tuin; twee oude, meerstammige reuzenlebensbomen (*Thuja plicata*) met omtrekken tot 168 centimeter; een heuveltje in de zuidoosthoek van de tuin met daarop een zomerlinde (*Tilia platyphyllos*) met 208 centimeter omtrek; een bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') met 288 centimeter omtrek. Vermeldenswaardig is ook een ongewoon dikke treur-es (*Fraxinus excelsior* 'Pendula') - 212 centimeter omtrek - rechts van het gebouw (4).

In 1999-2001 werd het gebouw gerestaureerd en werd het achterliggende tuingedeelte heraangelegd: een traditionele kruisvormige indeling in de bij het gebouw aansluitende helft van het perceel, een hoogstammige boomgaard in de andere helft.

NOTEN

- (1) Door de gemeente openbaar verkocht op 9 maart 1999 ('Vervallen pastorie eindelijk verkocht', *Het Laatste Nieuws* 10-3-1999).
- (2) BEH, p. 319; DIRKX G., HENNEQUIN L., LANNOO J. & MARTENS F., *Studie van de voormalige pastorie te Nieuwrode. Constructie en architectuur*, Antwerpen, Hogere Opleidingen voor Stedebouw, Monumentenzorg, Technologie en Economie van het Gemeenschapsonderwijs.
- (3) KOS Nieuwrode, 1849.
- (4) Met 212 centimeter stamomtrek op de 11de plaats in de 'kampioenlijst' van België, volgens BIB, p. 358.

HOLSBEEK (Sint-Pieters-Rode): PASTORIE VAN DE SINT-PIETERSKERK

PASTORIEDREEF 10, 3220 SINT-PIETERS-RODE

► Het omwalde pastoriegoed en de dorpskern van Sint-Pieters-Rode op de Primitieve kadasterkaart, 1822 (archief Kadaster Brabant, Brussel)

***Omwalde tuin, 70 are, rond in 1690
gebouwde pastorie; oeverbeplanting met
oude knoteiken op de buitenzijde van de
ringgracht.***

De vroegste afbeelding van de pastorie van Sint-Pieters-Rode (1) komt voor op een figuratieve kaart van de cijnsgoederen van de abdij van 't Park te Heverlee van 1659 [afgebeeld op blz. 38]. Het pastoriegoed was omringd door een brede gracht die ongeveer dezelfde vorm en afmetingen had als de huidige. Een smalle, rechte gracht doorsneed het 'eiland'. De toegangsweg door het "*Pastorje veldcken*" lag op dezelfde plaats als de huidige en de pastoriemotte werd omringd door boomgaarden.

In 1690 werd de pastorie heropgebouwd in haar huidige vorm. Een stenen brug en een poortgebouw (1694) met een duiventil aan de binnenzijde

van de gracht geven toegang tot het 'eiland'. De voorgevel van het pastoriegebouw, dat zich in het oostelijke gedeelte van het eiland bevindt, draagt in ankers het jaartal 1690, maar de sluitsteen van de deurlijst vermeldt 1771. In het trapgeveltje van de dakkapel boven de middentravee bevindt zich een steen met het wapenschild van Van Tuycom, de abt van 't Park te Heverlee ten tijde van de heropbouw (2).

Sint-Pieters-Rode vormt een uitzondering op de dualiteit die de meeste pastorietuinen in de regio kenmerkt: een vlak, rechthoekig perceel in de 'schaduw' van het pastoriegebouw, duidelijk afgescheiden – soms door de ringgracht (3) – van een informeel aangelegd perceel, dikwijls een bosplantsoen, waarin in de loop van de 19de eeuw een bescheiden, klerikale variatie op de landschappelijke tuin werd aangelegd. In Sint-Pieters-Rode is er alleen het 'eiland' met de pastorie, ongeveer een halve hectare groot.

Op de Ferrariskaart (1771-1775) wordt het tuin-perceel, dat ongeveer de westelijke twee derden van het eiland in beslag neemt, kruisvormig ingedeeld, wat in pastorietuinen vaak het geval was, maar bij de Ferrariskaart is het nooit duidelijk of het om een realistische dan wel een generische voorstelling van het fenomeen tuin gaat. Sporen van geometrische aanleg of structuur zijn niet (meer) aanwezig, tenzij een relatief jonge rijaanplanting langs de westelijke arm van de ringgracht van bruine beuken (vermoedelijk eerste kwart 20ste eeuw), die zowat de oudste elementen in de beplanting van het 'eiland' uitmaken. Links van de voordeur staat een mooi exemplaar reuzenlebensboom (*Thuja plicata*, 192 centimeter stamomtrek). Onder de recentste aanplantingen is er een zeldzaamheid, met name een rijzige moerascipres (*Taxodium ascendens*). Het meest opzienbarende element – en ook het meest archaische – bevindt zich op de buitenoevers van de ringgracht, namelijk een rijaanplanting van op 170 à 180 centimeter hoogte geknotte zomereiken (*Quercus robur*) met stamomtrekken tot 280 centimeter.

◀ Sint-Pieters-Rode op de Ferrariskaart (1771-1775); in de beemden langs de Wingten noorden van de dorpskern bevindt zich de omwalde pastorie; ten oosten van het dorp, het kasteelgoed van Horst met de vijvers

NOTEN

- (1) Pastorie met ingangspoort en brug, beschermd als monument op 30 oktober 1963.
- (2) HALFLANTS J., Architecturaal patrimonium van de fusiegemeente Holsbeek. p. 188-218 in: Speciaal nummer Holsbeek. *Oost-Brabant* 21(4), 1984; - Norbertijnse pastorieën in het Hageland. *Meer Schoonheid* 10(2), 1963, p. 12-14; BEH, p. 357.
- (3) zoals te Bierbeek (Korbeek-Lo).

◀ De pastorie van Sint-Pieters-Rode (foto S. Van Aerschot, 1967)

HORSTSTRAAT 28, 33220 SINT-PIETERS-RODE

Omwald feodaal kasteel met relikten van laat-middeleeuwse omgevingsaanleg; site gefossiliseerd in de late 17de eeuw: geen sporen barokke, classicistische of landschappelijke aanleg.

Het kasteel van Horst – volgens Edouard Van Even “*le seul spécimen important d’une grande construction rurale du XVe siècle existant dans nos contrées*” (1) – heeft altijd tot de verbeelding gesproken en er is vrij veel over geschreven. Het huidige uitzicht van deze waterburcht, een onregelmatige polygonale aanleg in baksteenbouw met zandstenen speklagen, wordt – met uitzondering van de toegangspoort en de vierkante zandstenen donjon

– voornamelijk bepaald door een bouwcampagne aan het einde van de 15de eeuw of het begin van de 16de eeuw, maar het gebouw heeft vermoedelijk een 13de-eeuwse kern (2). Het is een uitzonderlijk geval. Sinds het midden van de 17de eeuw tot zeer recent onbewoond en ondanks een onrustwekkende beschrijving uit 1848 (3), staat het er nog steeds. Bovendien bleef een belangrijk gedeelte van het interieur bewaard (ondanks een recente aanslag), met name de prachtige barokke zolderingen van de hand van Jan-Christiaan Hansche. Elders werden kastelen uit die periode minstens van binnen grondig gewijzigd en verbouwd.

Ook voor de onmiddellijke omgeving is de tijd sinds de van de Tynpels (4), de laatste bewoners in het midden van de 17de eeuw, grotendeels blijven stilstaan: geen barokke of classicistische tuin, geen 'landschappelijke' fase. Tot in de 19de eeuw was de slotgracht (Primitief perceel 95) nog herkenbaar maar toen al geruime tijd droog of verland (5). Pas in 1920 zal ze uit het kadastraal beeld worden afgevoerd (6). De grote, rechthoekige omgrachting die – zoals in het kasteel van Sint-Joris-Winge*, het Oud Kasteel van Boutersem of het kasteel van Rivieren te Aarschot (Gelrode) – ook het neerhof omvatte, is nog steeds voor een groot gedeelte aanwezig. Het wagenhuis, dat ook de watermolen (op de Winge) herbergde en recentelijk tot café-restaurant werd verbouwd, is waarschijnlijk een 17de-eeuwse recuperatie (1658 volgens de muurankers) van een van de vleugels van het primitieve neerhof.

Het kasteel vormt het brandpunt van een net van wegen, dreven en dijken, dat erg archaïsch overkomt, dat ontworpen en aangelegd lijkt in een periode dat de landmeekunde nog in de kinder-

Het kasteel van
Horst (boven) en
de omwalde pasto-
rie (onder) van
Sint-Pieters-Rode in
1659, op de kaart
van de cijsgoede-
ren van de abdij
van 't Park onder
Sint-Pieters-Rode,
in 1659 opgemeten
door Guillaume
Subil
(Typographieboek
TB, F. 174, archief
Abdij van 't Park,
Heverlee)

▲ Het kasteel van Horst vanuit het zuiden; aan de afmetingen van de zomereiken op de voorgrond te oordelen, in het eerste kwart van de 20ste eeuw; op de voorgrond een relict van de buitenste gracht (collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

▲ Het kasteel van Horst op de Primitieve kadastraal kaart, 1822; de feodale opperhof-neerhofstructuur is duidelijk herkenbaar (archief Kadaster Brabant, Brussel)

schoenen stond. De kaart van Sint-Pieters-Rode die in 1659 door Guillaume Subil werd opge maakt, toont ongeveer hetzelfde beeld als de Ferrariskaart, meer dan een eeuw later. Op het moment dat de Ferrariskaart werd opgemaakt (1771-1775) [afgebeeld op blz. 37] was het kasteel al meer dan een eeuw niet meer bewoond. Alleen de watermolen op de Winge, deel van het wagenhuis, en de kasteelhoeve, 300 meter ten oosten van het kasteel, waren nog in gebruik. Van elementen die naar 'lust' of 'plaisantie' verwijzen is elk spoor verdwenen. De componenten van het landschap, voor zover ze op de Ferrariskaart geïdentificeerd kunnen worden, hebben een utilitair karakter: de vier grote vijvers ten noorden van het kasteel (bekend als 'De Vijvers' op het grondgebied Nieuwrode), in de 19de eeuw omgezet in bos, maar de dijken zijn nog duidelijk herkenbaar; vervolgens de beemden op de rechteroever van de Winge (eveneens Nieuwrode); en tenslotte diverse boomgaarden, waaronder de "notelaren boomgaard", zoals de plek ten zuidwesten van het kasteel (waar het huidige parkeerterrein ligt) kadastraal wordt genoemd.

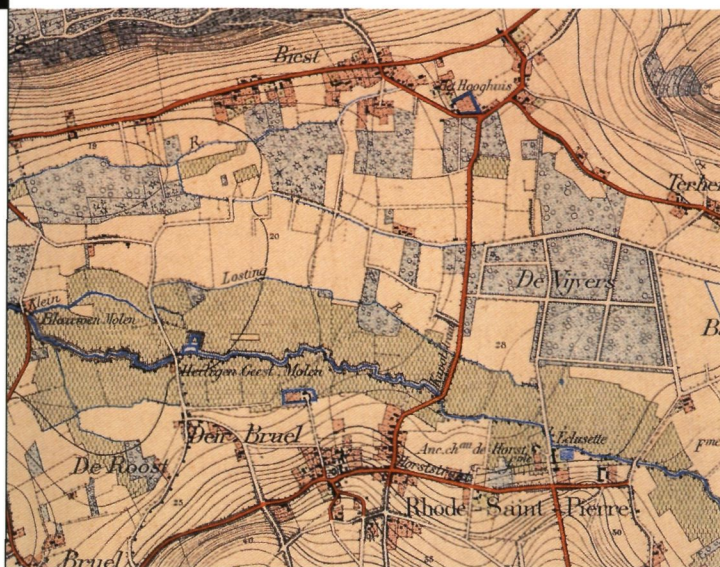
De grote vijver die het kasteel omsluit en die - in tegenstelling tot 1770, toen er een dijk liep tussen de slotgracht en de vijver - vandaag ook de oude (ronde) slotgracht incorporeert, werd pas in de jaren 1930 heraangelegd (7). De periodieke drooglegging van de vijver voor visteelt of onderhoud zou de stabiliteit van het kasteel beïnvloeden kunnen hebben en is mogelijk (mede)oorzaak van de barst in de donjon.

De meest opvallende aanlegcomponent wordt

momenteel gevormd door de drevén. De reeds geciteerde tekst van 1848 beschrijft de benadering van het kasteel vanuit het dorp Sint-Pieters-Rode via een weg "bordé d'une double plantation de chênes séculaires, vieux témoins de son ancienne splendeur". Dit moet juist vóór hun velling geweest zijn, want de 64 zomereiken (*Quercus robur*) en één winteriek (*Quercus petraea*) die we in 1995 hebben geregistreerd langs de Horststraat, het toegangsdreefje naar het kasteel en een van de armen van de oude buitengracht, met stamomtrekken tussen 200 en 305 centimeter, werden waarschijnlijk aangeplant in 1860-1870. Dit konden we vaststellen naar aanleiding van de velling in 1997 van een vijftiental gevaarlijke bomen. Een van de zomereiken heeft een uitzonderlijke stamomtrek van 387 centimeter en behoort misschien tot een oudere generatie (8).

▼ Vroeger dijken tussen vijvers, nu beukendreven in het bos ten noorden van Horst (foto R Deneef, 1993)

▲ De dorpskern en de omwalde pastorie van Sint-Pieters-Rode en het kasteel van Horst met de beboste 'Vijvers' in 1893 (ICM, 1896)

Na het verlaten van het kasteel, bereikten de bezoekers van 1848 via een lange dreef met linden het dorp "Oplinter", wat natuurlijk onmogelijk is want Oplinter ligt in vogelvlucht 18 kilometer verwijderd van Horst; vermoedelijk werd Nieuwrode bedoeld en gaat het om de weg die langs het kasteel doorheen 'de Vijvers' noordwaarts loopt. Ook in een artikel uit 1938 is er nog sprake van "*une route particulière, qui, aujourd'hui veuve de ses tilleuls, fut manifestement, jadis, la drève seigneurale*" (9). De holle stronk linde (*Tilia platyphyllos*) voor het wagenhuis is hier ongetwijfeld een overblijfsel van.

NOTEN

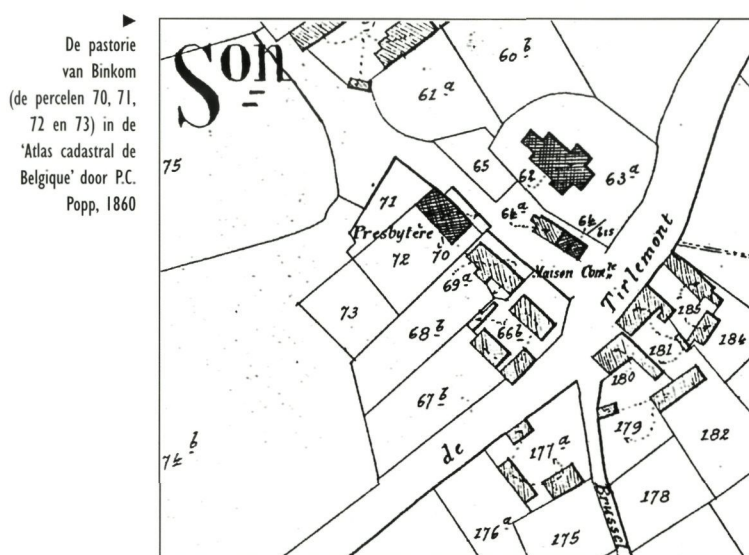
- (1) VAN EVEN E., Notice historique [over het kasteel van Horst, annex bij verslag van de zitting van 12-10-1900 van het provinciaal Comité van Briefwisselende Leden Brabant van de Koninklijke Commissie voor Monumenten], *Bulletin du Comité des Correspondants 1900-1901*, Commission Royale des Monuments, Bruxelles, E. Guyot, 1902, p. 14-16.
- (2) BEH, p. 355-357; HALFLANTS J., Architecturaal patrimonium van de gemeente Holsbeek, *Oost-Brabant* 21(4)(speciaal nr. Holsbeek), 1984, p. 207-209.
- (3) "abandon misérable" en "Nous parcourûmes ainsi, sans rencontrer autre chose que les poules du fermier, tous les appartements du château", citaten uit: GENS E., *Ruines et paysages en Belgique*, Bruxelles, A. Jamar, z.d., p. 50.
- (4) Uit de boedelbeschrijving zou kunnen worden afgeleid dat het kasteel tot het einde van de 17de eeuw, tot de dood van de laatste van den Tynpel, Maria-Anna (1713), nog regelmatig door de eigenaars werd bewoond (cf. OP DE BEECK E., De heren van Horst uit het geslacht der prinsen van Rubempré. *De Brabantse Folklore* nr. 210, 1976, p. 155-165).
- (5) Vanaf 1880 wordt het slotgrachtperceel (nr. 95) door het kadaster niet meer als water omschreven of ingekleurd, maar al in 1848 betreurde GENS, op. cit., p. 46, al "*ses fossés, tristes maintenant et sans eau*".
- (6) KOS Holsbeek 1920, nr. 13.
- (7) De wijziging wordt pas aangegeven op KOS Sint-Pieters-Rode 1938, nr. 8, maar was zeker al in 1934 uitgevoerd, gezien de foto in: MOERS E., Het kasteel van Horst te Sint-Pieters-Rode. *Toerisme - Orgaan van de VTB* 13, 1934, p. 627-630.
- (8) Verslag door A. De Haeck en R. Deneef d.d. 24-4-1995 (Archief Monumenten & Landschappen, Leuven).
- (9) PETITJEAN O., Le château fort de Horst, à Rhode-Saint-Pierre. *Revue du Touring Club de Belgique* 39(16), 1933, p. 241-245.

Roger Deneef

LUBBEEK (Binkom): PASTORIE VAN DE SINT-JAN-DE-DOPERKERK

KERKSTRAAT 4, 3211 BINKOM

(PRIVÉ-BEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

Pastorietuin van 22,5 are, oorspronkelijk bestaande uit drie percelen met specifieke bestemming, rond 1870 vermoedelijk heraangelegd, met een 'landschappelijk' gedeelte.
in 1988 opnieuw aangelegd met behoud van oude elementen en respect voor de oude indeling.

Het pastoriegoed van Binkom omvatte rond 1830 volgens het Primitief kadaster vier percelen: het pastoriegebouw (perceel 70), een dubbel huis van baksteen met zandstenen sokkel en hoekkettingen, twee verdiepingen en een laag bijgebouw, opgetrokken in 1788-1791 (1); het rechthoekige, licht hellende perceel 72, dat onmiddellijk bij de pastorie aansluit; een rechthoekig boomgaardperceel (nr. 73) in het verlengde van het voorgaande; en een min of meer driehoekig boomgaardperceel

(nr. 71), naast de percelen 70 en 72. In 1872 worden boomgaarden en tuin tot één "*pastorijhof*" van 22,5 are versmolten (2).

In 1976 verdween de laatste pastoor. Toen in 1988 de pastorie door de huidige bewoner werd aangekocht, verkeerde ze in een ruïneuze staat. Vlak voor de verkoop was daarenboven een oude aanbouw aan de rechterzijde van het hoofdgebouw afgebroken. De huidige eigenaar heeft het gebouw gerestaureerd en de tuin heraangelegd. Bij deze heraanleg werden oude elementen zoveel mogelijk gespaard – en aangevuld – zodat wij ons toch een beeld kunnen vormen van de pastorietuin in betere dagen.

Het rechthoekige perceel (nr. 72) in de schaduw van het gebouw is een vast gegeven bij elke pastorietuin; traditiegetrouw was dit perceel kruisgewijze ingedeeld en werd het gebruikt voor 'nut en sier'. De oorspronkelijke symmetrie van dit perceel is nog afleesbaar uit twee oude taxussen (*Taxus*

▲
De pastorietaan van
Binkom na de
recente heraanleg
(foto R. Deneef,
2000)

baccata) die min of meer symmetrisch staan opgesteld ten opzichte van de achterdeur van de pastorie. Het perceel wordt aan de westzijde afgezoomd door een jonge aanplanting van leilinden. Het gecementeerde dubbele waterbekken in het centrum van het perceel is een creatie uit de jaren 1940 of 1950.

Achter de leilinden bevindt zich het oude driehoekige boomgaardperceel (nr. 71) dat, conform het historisch gebruik, opnieuw met fruitbomen werd beplant. Vlak bij het huis werd echter een omhaagd parterretuintje aangelegd.

De kadastrale mutatie van 1872, waarbij de drie tuinpercelen tot een groot perceel worden samen-

gevoegd, signaleert vermoedelijk dat de tuin toen heringericht werd. Dankzij het achterste rechthoekige perceel (nr. 73) kunnen we ons daarbij iets voorstellen dat ook min of meer overeenstemt met een algemeen modeverschijnsel: de 'verlandschappelijking' van tuinen die vanaf 1840-1850 ook tot pastorietuinen doordringt. Op dit perceel staan enkele bomen, onder meer een zilverlinde (*Tilia tomentosa*), die ooit op 3 meter hoogte is afgebroken, waarvan vervolgens de kern is weggerot maar die een nieuwe kruin gevormd heeft op tot stammen uitgroeide gedeelten van de periferie; de stamomtrek van deze linde bedroeg minstens 380 centimeter en dat zou kunnen overeenstemmen met een leeftijd van ongeveer 130 jaar. Dit landschappelijk aangelegd perceel eindigt min of meer in een ophoging, die plaatselijk het karakter aanneemt van een heuveltje, mogelijk bedoeld als uitkijk- of rustpunt. In deze zone bevinden zich enkele oudere gewone esdoorns (*Acer pseudoplatanus*) en een mooie gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*). Het poeltje op de grens van de percelen was vermoedelijk ook bedoeld als landschappelijk element.

NOTEN

- (1) BEH, p. 46; WAUTERS A., *Géographie et histoire des communes belges. Arrondissement de Louvain - canton de Glabbeek*, Bruxelles, Culture et Civilisation (facsimile van editie 1882), 1963, p. 85.
- (2) KOS Binkom, 1872 nr. 2 bis.

Roger Deneef, Herlinde De Jaeck, Chris De Maegd,
Jacques Halfants & Jo Wijnant

LUBBEEK (Linden): KASTEEL VAN LINDEN (DE BEAUFFORT)

DIESTSESTEENWEG 27, 3210 LINDEN

(PRIVÉ-BEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

De kerk, het kerkhof en het omwalde kasteel van Linden op de Ferrariskaart (1771-1775); langs de zuidwaarts (naar "Cense Wise") lopende dreef bevindt zich de hoeve, waarbij in 1860-1870 het Rood Kasteel zal worden gebouwd

Oorspronkelijk dorpskasteel met opperhof-neerhofstructuur en beperkte geometrische tuinaanleg, omgevormd begin 19de eeuw tot vroege landschappelijke tuin; heraangelegd rond neoclassicistisch kasteel tot landschappelijk park van circa 30 hectare (samen met het aanpalende 'Rood Kasteel', 38 hectare) omstreeks 1870; aanlegpatroon in hoge mate bepaald door historische evolutie van de eigendomsperimeter; opvallend veel oude en dikke bomen.

HET KASTEEL VAN LINDEN IN DE DORPSTOPOGRAFIE

Bij het begin van de 19de eeuw bezat baron Maximilien Henri Ghislain de Beeckman (1), een notoir opkoper van voormalige kerkelijke eigendommen (2), zowat 320 hectare eigendommen te

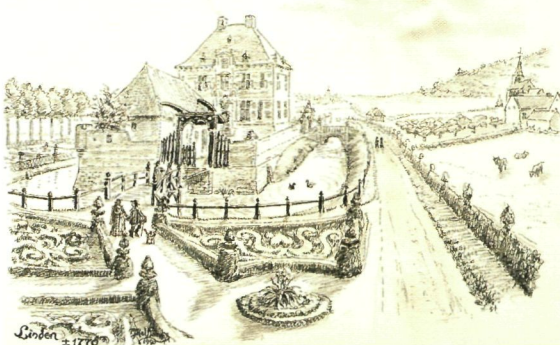
Linden, meer dan de helft van het gemeentelijke grondgebied. Tot dit grondbezit behoorden 14 huizen met bijbehorende tuin en boomgaard, verspreid over de gemeente, maar het grootste gedeelte bestond uit akkers (bijna 250 hectare) en bos (50 hectare), grotendeels dennenbos, op de flanken en de toppen van de Diestiaan heuvels. De weilanden besloegen nog geen 4 hectare en waren beperkt tot het enige beekdal van Linden, dat van de Abdijbeek (op sommige kaarten Molenbeek of Roosveldebeek genoemd). Tussen de Abdijbeek en de dorpskerk, die tot haar afbraak in 1878 in het midden van het huidige kerkhof stond, bevond zich het feodale dorpskasteel, eveneens eigendom van de Beeckman.

De vroegste vermeldingen van het kasteel gaan terug tot 1382, maar de huidige bouwfysische kern wordt waarschijnlijk gevormd door een gebouw dat in 1661-1663 werd opgetrokken (3). In de loop der tijd vervaagde de oorspronkelijke opperhof-neerhofstructuur en de Houwaartse Baan, die

► Het kasteel van Linden rond 1770 in vogelperspectief vanuit het zuidwesten (reconstructietekening door J. Halfants naar de Ferrariskaart, 1771-1775)

► Het kasteel van Linden rond 1770 vanuit het oosten (reconstructietekening door J. Halfants naar de Ferrariskaart, 1771-1775)

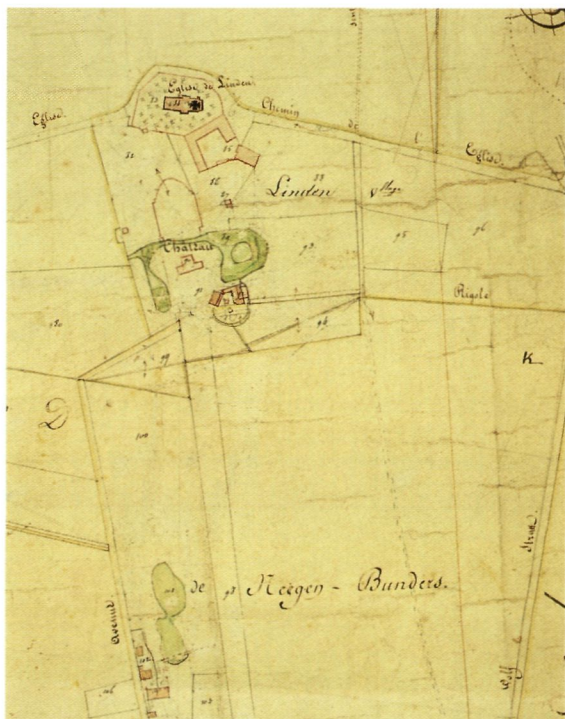

▼ Het kasteel van Linden op de oudste versie van de Primitieve kadasterkaart (gedateerd 1813); de feodale opperhof-neerhofstructuur is, ondanks de prille landschappe-

lijke heraanleg, nog duidelijk zichtbaar, links onderaan het kerkhof wordt het tuinpaviljoen (nu grafkapel) aangeduid; de rode lijn tussen het kasteel en het kerkhof suggereert de

contouren van een spiegelboogvormige terrastuin of vijver, typisch element uit de baroktuin; de pas aangelegde toegangsdreef verbindt het kasteel met de steenweg Leuven-Diest; het landhuis

links van deze dreef zal in de jaren 1860 plaats ruimen voor het Rood Kasteel (archief Kadaster Brabant)

▲ Het kasteel van Linden in 1820-1830, vanuit het zuiden, (litho door Jobard, getekend door A. De Marbaix, plaat nr. 33 in: *Châteaux et monuments [...]* door De Cloet; collectie Emile Notschaele, Kessel-Lo)

tussen de kerk en het kasteel liep, werd omgeleid ten noorden van de kerk. Op de Ferrariskaart (1771-1775) is een van de dreven (rechtsboven op de reconstructietekening met vogelperspectief) nog als relict van het oude tracé herkenbaar. In 1782-1784 werd het kasteel vergroot met twee traveeën aan weerszijden en de drie middelste traveeën met inkompartij en bordes werden bekroond door een driehoekig fronton. Het kasteel werd bovendien geheroriënteerd naar het zuiden en verbonden met de pas aangelegde steenweg Leuven-Diest via een lijnrechte, 500 meter lange dreef.

Een litho van 1820-1830 geeft hoogstwaarschijnlijk een natuurgetrouw beeld van de zuidgevel van het kasteel tijdens het eerste kwart van de 19de eeuw. Links op de achtergrond is de achthoekige grafkapel zichtbaar die vermoedelijk in de tweede helft van de 18de eeuw tegen de kerkhofmuur werd aangebouwd (4) en – afgaande op het type van architectuur en de verhoogde ligging – oorspronkelijk misschien wel als tuinpaviljoen was bedoeld. De kapel van witte zandsteen is gebouwd in Lodewijk-XVI-stijl, met gekleurde glasramen en een houten altaartje. De twee kleine naaldbomen aan weerszijden van het kasteel zijn mogelijk de nog bestaande, nu tot monumentale bomen uitgegroeide moerascipressen (*Taxodium distichum*). Rechts op de achtergrond is de oude hoeve zichtbaar en het gebouwtje met het schilddak rechts op de voorgrond is de remise waarvan de afbraak in 1870 kadastraal wordt geregistreerd (5). Het hek tussen de twee pilaren geeft toegang tot een omheinde tuin van meer dan één hectare,

▲ De achthoekige grafkapel, vermoedelijk in de tweede helft van de 18de eeuw tegen de kerkhofmuur aangebouwd en oorspronkelijk misschien als tuinpaviljoen bedoeld (foto J. Wijnant, 1998)

▲ Het park vanuit de grafkapel gezien (foto R. Deneef, 1998)

die volgens het Primitief kadaster (6) gedeeltelijk “*jardin d'agrément*” en gedeeltelijk “*terrain d'agrément*” is. De groene omkadering wordt gedomineerd door zuilvormige bomen, ongetwijfeld Italiaanse populieren (*Populus nigra* ‘Italica’) en ook treurbomen, vermoedelijk gele treurwilg (*Salix alba* ‘Tristis’). Op de verre achtergrond: de beboste hellingen van Hoog Linden.

Deze litho beantwoordt nagenoeg perfect aan de situatie op de Primitieve kadasterkaart (de kladversie is 1813 gedateerd). Op deze kaart zijn nog tal van elementen (onder andere het kasteel-eilandje) herkenbaar uit de 18de-eeuwse situatie, die hier geëvoceerd wordt aan de hand van reconstructietekeningen op grond van de Ferrariskaart. De kerk, omringd door een kerkhof, neemt een topografisch dominante positie in; tegen de kerkhofmuur leunt de semi-gesloten kasteelhoeve aan (7) en 50 meter zuidwaarts ligt het eiland met het kasteel. In 1813 is het ‘lustaspect’ beperkt tot iets meer dan 2,5 hectare (de vijver inbegrepen), niet veel meer dan op de Ferrariskaart, maar conceptueel

erg verschillend. Zowel in de contouren van het vijverperceel (waarin de oude ringgracht nog doorschemert) op de Primitieve kadasterkaart, als in het beplantingsbeeld op de litho kan men een weifelend begin zien van een landschappelijke aanleg. De Primitieve kadasterkaart geeft enkele belangrijke landschapsarchitecturale aanduidingen, die op latere edities van de kadasterkaart worden gepreciseerd: de “drève” die het smalle westelijke gedeelte van het domein aan de zuidzijde afsluit en de grens vormt tussen het Abdijbeekdal en de kouter van ‘Sprengel’ wordt in 1860, op de collages in de ‘Atlas cadastral’ van Popp, omschreven als “*Bueken Dreef*”. Opmerkelijk is dat een gedeelte van het grote lusthofperceel (nr. 82) tussen het kasteel en het kerkhof wordt afgebakend door een rode lijn, die een spiegelboogvormige terrastuin suggereert, een typisch element uit de baroktuin, waarover geen verdere aanduidingen werden gevonden.

Baron de Beeckman bezat het grootste gedeelte van Linden, maar tussen de nieuwe steenweg

► Het kasteel van Linden, bepleisterd en wit geschilderd, na het hooien, vóór 1914; de twee moerascipressen voor het kasteel in een juveniel stadium (collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

Leuven-Diest en het kasteel was hij slechts eigenaar van de 'Negen Bunders', een perceel landbouwgrond van 13 hectare ten oosten van de nieuwe toegangsreef. Links (ten westen) van de dreef, op de 'Springel' (of 'Sprengel'), lag een hoeve omringd door een blok van bijna 15 hectare, die eigendom was van de Leuvense advocaat Pierre Joseph Gilbert (8). In 1859 zal dit eigendom verkocht worden aan de Leuvense brouwer Carleer, die er zijn eigen 'Rood Kasteel'* zal optrekken en met een landschappelijk park omringen. Pas in 1881, twee jaar na de dood van Carleer, zal de eigenaar van het 'oud' kasteel – op dat ogenblik graaf Jules-Emmanuel de Beaufort (9) – ook dit gedeelte verwerven en vervolgens een aanvang maken met de heraanleg van de ruimte rond het oude kasteel, voortaan 'de Beaufort' genoemd. Beide domeinen vormen voortaan nagevoeg één organisch geheel.

▼ De zuidgevel van het kasteel van Linden (foto J. Wijnant, 1998)

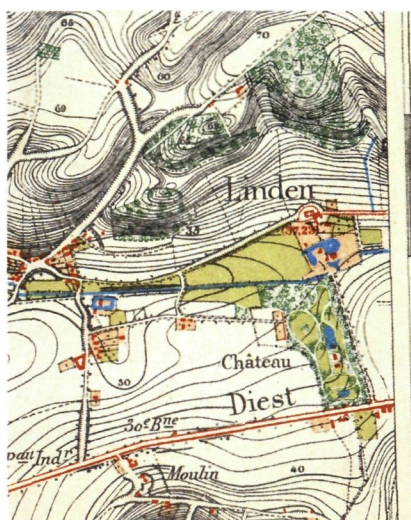

HET KASTEEL DE BEAUFFORT EN DE DORPSKERN VAN LINDEN

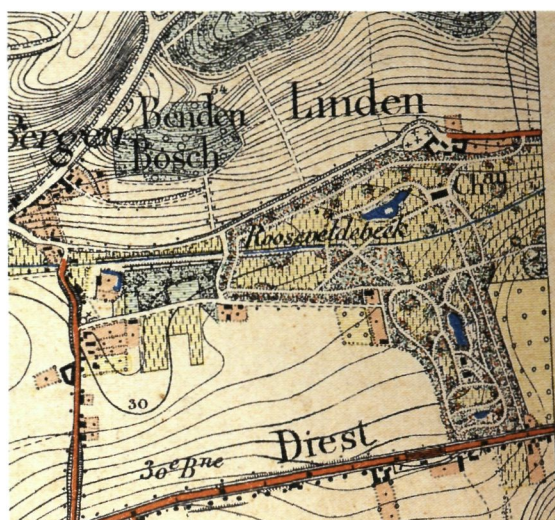
In 1870, het jaar waarin de bouw van het Rood Kasteel door het kadaster wordt geregistreerd (maar volgens de militaire topografische kaart stond het er al in 1865), krijgt het kasteel de Beaufort grosso modo zijn huidige vorm: een sober neoclassicistisch gebouw van negen bij vijf traveeën, met drie bouwlagen op een hoge kelder-verdieping. Op een gekleurde pentekening van circa 1880 door G.I.D. Declerck [*afgebeeld op blz. 51*] heeft elk bouwlichaam nog een eigen dak, waardoor een complex dakenspel ontstaat; de drie middelste traveeën hebben bovendien een hoger uitstekend dak en een driehoekig fronton met oculus. Op een prentbriefkaart die vermoedelijk in 1910-1914 werd uitgegeven, zien we dat de dakconstructie werd vereenvoudigd tot één groot gemansardeerd schilddak, waarin de bovenste verdieping werd opgenomen. Het risaliet is versmald tot de deurtravee en wordt bekroond door een gebroken segmentfronton. De zuidgevel, waar zich ook het centrale ingangsbordes bevindt, wordt geflankeerd door twee hoekrisalieten van drie bouwlagen. Aan de westzijde werd een polygonale uitstekende traptoren met dienstingang gebouwd onder een hoog leien dak. Op oude foto's zijn de gevels bepleisterd en wit geschilderd, momenteel zijn ze gecementeerd met nagetrokken voegen en natuursteenimitatie voor de plint, de hoekkettingen, de pilasters, de lijsten en de kroonlijstdecoratie. Het is duidelijk dat het neoclassicistische gebouw van 1782 in de nieuwe toestand werd geïntegreerd.

Zowel op de pentekening van Declerck als op de ansichtkaarten uit het begin van de 20ste eeuw vallen de symmetrisch opgestelde kuipplanten (mogelijk laurier) op. Op een van de ansichtkaarten zijn op het ere-erf ook drie bloemencorbeilles zichtbaar. Op een andere ansichtkaart kan men vaststellen dat het sierapect nauw met het nut verweven was, getuige hiervan de hooioppers op de gazons rond het kasteel.

In de daaropvolgende jaren wordt onder impuls van (en gedeeltelijk gefinancierd door) graaf de Beaufort (10), die ook burgemeester was, de hele dorpskern vertimmerd: na een blikseminslag in 1874 wordt beslist om de oude Sint-Kwintenskerk af te breken en 350 meter oostwaarts terug op te bouwen in neo-Romaanse gedaante, naar ontwerp van de L. Jaminé, architect van de provincie

Het kasteel van Linden, nog grotendeels in primitieve staat, en het Rood Kasteel, omgeven door een landschappelijk park, op de eerste militaire topografische kaart van 1865 (Dépôt de la Guerre, 1876);

Het kasteel van Linden en het Rood Kasteel omringd door één groot landschappelijk park, op de militaire topografische kaart van 1891 (ICM, 1899)

Limburg en ontwerper van talrijke kerken – meestal in dezelfde neo-Romaanse, Rijnlandse stijl – niet alleen in Limburg (Zelem, Zolder, Lummen, Paal...) maar ook in Hoeilaart (11). Naast de oude, 18de-eeuwse kasteelhoeve wordt bovendien een nieuw dienstgebouwencomplex (*“remise en stallingen”*) gebouwd, waarin op de verdieping ook het logies voor het personeel is voorzien. Het complex heeft min of meer het uitzicht van een vierkanthoeve met twee bouwlagen, in baksteen met cementen speklagen en lijsten en is beeldbepalend voor de nieuwe dorpskern. Typisch voor de ‘rustieke’ architectuur uit die periode zijn de gepunte metalen bollen op de puntgevels, de versierde nokpannen en de uitgesneden sierlijst onder de dakgoot.

Tijdens deze transformatiecampagne worden alle percelen in de omgeving en ten oosten van het kasteel (*“lustvijver”*, *“lusthof”*, *“lustgrond”*, *“weide”*,

“land”) versmolten tot een groot perceel *“lustgrond”* (nr. 96a) van bijna 6 hectare; tegen de noordelijke omheiningmuur worden serres gebouwd (12). Volgens het kadaster (13) verdwijnt ook de oude slorgracht, maar op de militaire topografische kaart van 1876 wordt ze nog afgebeeld. In 1884 wordt bij het begin van de toegangsdreef aan de steenweg Leuven-Diest een kleine, pittoreske portierswoning gebouwd met verzorgde detaillering: sierankers, met uitspringende bakstenen lijsten, ingangsperron met arduinen treden en een smeedijzeren leuning, een overkragend dak met geschubde en geperforeerde houten gootlijsten...

Bijzonder vreemd is dat nog in 1901, op 50 meter ten westen van het kasteel, een ijskelder wordt geregistreerd (14), maar vermoedelijk ging het om een regularisatie, want ook de grafkapel, die al minstens een eeuw oud was, verschijnt nu pas op de kaart. Het kadaster geeft nog andere tekenen van achterstand, want het grote complex van akkers en weiden langs de Abdijbeek ten westen van het kasteel wordt niet als *“lustgrond”* omschreven, terwijl de topografische kaart van 1891 (ICM, 1899) een ge-‘landscaped’ geheel toont: golvende bosranden, slingerpaden, bomengroepjes. Het perceel landbouwgrond van 13 hectare ten oosten van de nieuwe toegangsdreef, de ‘Negen Bunders’ genaamd, wordt omgezet in boomgaard, ter vervanging van het oude, veel kleinere boomgaardperceel (Nr. 88) dat vlakbij het kasteel lag. De structuur die getoond en het beeld dat gesuggereerd wordt op de kaart van 1891, bleven tot op de dag van vandaag in grote lijnen behouden.

Naast de oude, 18de-eeuwse kasteelhoeve wordt rond 1870 een nieuw dienstgebouwencomplex opgetrokken (foto J. Wijnant, 1998)

▲ De in 1884 gebouwde portierswoning bij het begin van de toegangsdreef aan de Diestsesteenweg (foto R. Deneef, 1998)

BODEMGESTELDHEID, TOPOGRAFIE EN PARKSTRUCTUUR

De contouren van het park worden grotendeels bepaald door de topografie en de bodemgesteldheid, met name het zeer vochtige, 'hydromorfe' dal van de Abdijbeek, in de termen van de bodemkaart: "zeer sterk gleyige gronden met reductiehorizont en textuur B horizon" (Afa) (15). Het kasteel de Beaufort bevindt zich bij de monding van een colluviaal zijdal, dat afdaalt vanuit het zandleemplateau van Pellenberg.

De voornaamste as van het kasteelpark de Beaufort wordt gevormd door de dalbodem van de Abdijbeek. Na het dempen van de resten van de oude slotgracht, werd ongeveer 50 meter ten westen van het kasteel een nieuwe, spoelvormige vijver met een eilandje aangelegd, die – samen met een groep opvallend (tot 37,50 meter) hoge moerascipressen (*Taxodium distichum*) – de voorgrond vormt van de belangrijkste vista. Recente aanplantingen – fijnspar (*Picea abies*) en canadapopulier (*Populus x canadensis*) – hebben deze ruimte versnipperd, zodat het oorspronkelijke eindpunt, 500 meter westwaarts, niet meer zichtbaar is vanuit het

kasteel. Dit eindpunt wordt gevormd door een bosrand met een groep bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') en een paar monumentale, laag vertakte zilverlinden (*Tilia tomentosa*). In oostelijke richting is het uitzicht in de richting van de nieuwe dorpskern verdwenen door de uit de hand gelopen bosschages en bomengroepjes, die aanvankelijk een meer beperkte oppervlakte innamen.

Een tweede as, loodrecht op de eerste, valt samen met de rechte, brede dreef die op het einde van de 18de eeuw werd aangelegd en die vanuit het zuiden (Diestsesteenweg) recht op het kasteel toeloopt. Tot voor kort was het een lindendreef, met zomerlinden (*Tilia platyphyllos*) met stamomtrekken rond 3 meter, maar slechts enkele exemplaren hebben de stormen van het voorjaar 1990 overleefd. Deze dreef volgt de rand van het nauwelijks verzonken colluviale dal waarin het domein van het Rood Kasteel ligt. Ten oosten van de dreef liggen de 'Negen Bunders', tot enkele decennia geleden boomgaard, nu grotendeels braak en versmald door de lintbebouwing langs de Wolvendreef na de Tweede Wereldoorlog. Ten westen van de dreef ligt het park van het Rood Kasteel*, verscholen achter een dichte randbeplanting.

BOTANISCHE EN DENDROLOGISCHE WAARDE

Als het park de Beaufort, ondanks de al jaren aanslepende lamentabele staat van onderhoud, een uitzonderlijke waarde mag worden toegekend, dan is dat niet zozeer om zijn dendrologische verscheidenheid, dan wel om de talrijke oude bomen die over het hele domein verspreid staan, sommige ongetwijfeld uit de tijd van de Beeckman. Het aantal zomereiken (*Quercus robur*), bruine beuken en platanen (*Platanus x hispanica*) met stamomtrekken van meer dan 350 centimeter, is opvallend hoog. Het meest in het oog springend zijn de twee gewone moerascipressen (*Taxodium distichum*) met een omtrek van respectievelijk 549 en 562 centimeter, die aan de zuidzijde en symmetrisch ten opzichte van het kasteel staan opgesteld en mogelijk al afgebeeld zijn op de voornoemde litho van 1820-1830. In de onmiddellijke nabijheid bevindt zich een gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*) met een stamomtrek van 250 centimeter. Imponerend is de canadapopulier (*Populus x canadensis*) met 613 centimeter stamomtrek, verborgen in het bosplantsoen ten zuidwesten van het kasteel, die de tweede plaats inneemt op de 'kam-

► Het kasteel van Linden geflankeerd door twee moerascipressen, 1910-1920? (collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

D.V.D. 12529 Druk. Van Nieuwerburgh, Diest, Steenweg, 32. Linden. - Château de Linden. Kasteel van Linden.

pioenenlijst' van België (16). De tweede oude haagbeuken ten noordwesten van het kasteel hebben voor *Carpinus betulus* een opvallend langwerpige blad.

Vermeldenswaardig en waarschijnlijk architecturaal bedoeld zijn enkele grote, dendrologisch interessante struikmassieven die opgesteld staan langs het ringpad in de westzijde van het domein: herfstpaardekastanje (*Aesculus parviflora*) en, vooral, *Viburnum lentago*. De rest van de 'struikétagé' bestaat afwisselend uit vermoedelijk aangeplante en verwilderde soorten als sneeuwbes (*Symphoricarpos albus*), boerenjasmijn (*Philadelphus coronarius*), alpenbes (*Ribes alpinum*), witte kornoelje (*Cornus alba*), vermengd met heester-soorten uit de lokale flora – gewone hazelaar (*Corylus avellana*), Gelderse roos (*Viburnum opulus*), Europese vogelkers (*Prunus padus*), rode kornoelje (*Cornus sanguinea*), gewone aalbes (*Ribes rubrum*). Opmerkelijk is ook dat soorten die 'socio-ecologisch' als 'echte bosplanten' (17) of zelfs als indicatoren voor 'oud bos' worden aangezien (18), een belangrijke rol spelen in de kruidenflora van het domein, ondanks het feit dat deze bebossing nauwelijks een eeuw oud is. Het gaat om bosanemoon (*Anemone nemorosa*), lelietje-van-

dalen (*Convallaria majalis*), gewone salomonszegel (*Polygonatum multiflorum*), ijle zegge (*Carex remota*), bosgierstgras (*Milium effusum*), adelaarsvaren (*Pteridium aquilinum*), smalle stekelvaren (*Dryopteris carthusiana*) en boszegge (*Carex sylvatica*).

◀ De monumentale canadapopulier ten zuiden van het kasteel van Linden (foto R. Deneef, 1998)

MERKWAARDIGE BOMEN

(opname 4 juni 1998; vergelijk met de opnamen uit 1990 in het bestand 'Beltrees' onder de nrs. 8960, 8961, 8962, 8963)

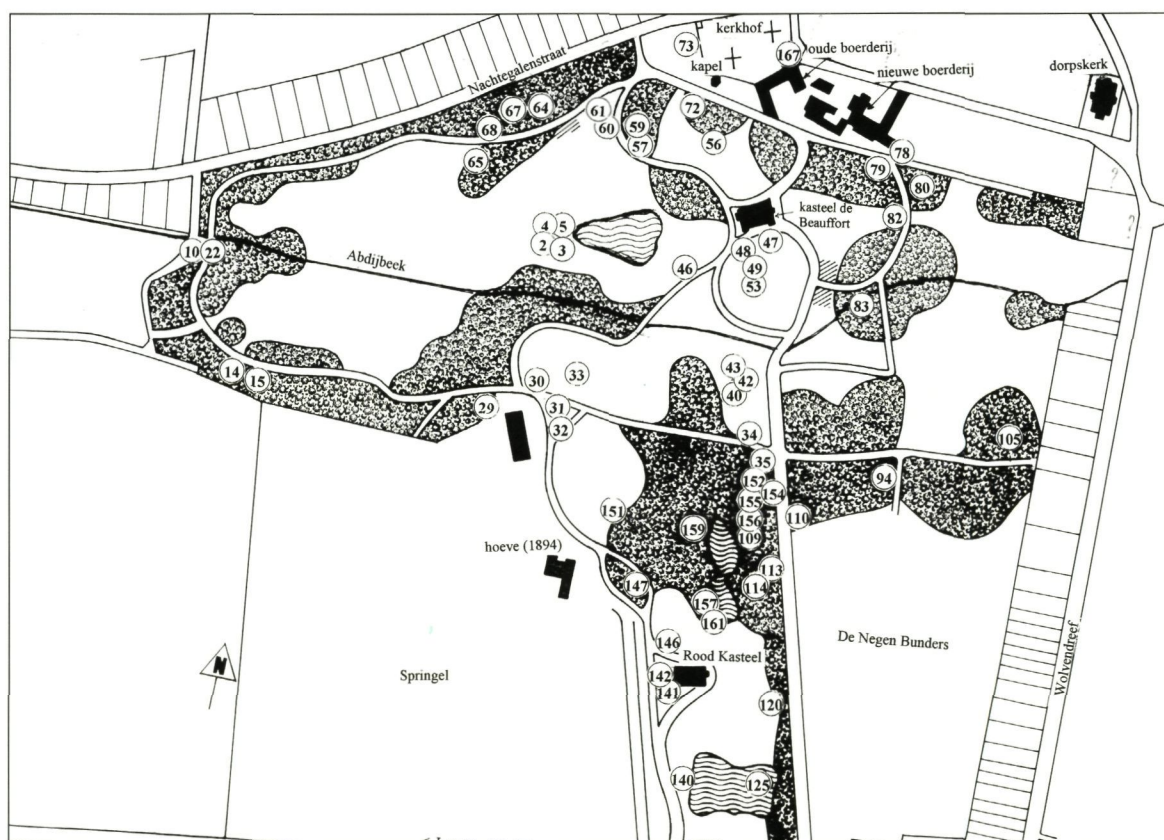
2. gewone moerascipres (*Taxodium distichum*) (hoogte 37,5 m) 412;
3. gewone moerascipres (*Taxodium distichum*) 365;
4. gewone moerascipres (*Taxodium distichum*) 381;
5. gewone moerascipres (*Taxodium distichum*) 368;
10. zachte berk (*Betula pubescens*) 155;
14. zilverlinde (*Tilia tomentosa*) 448 (50)
15. *Viburnum lentago* (massief)
22. herfstpaardekastanje (*Aesculus parviflora*) (massief)
29. zomereik (*Quercus robur*) 357;
30. zomereik (*Quercus robur*) 363;
33. zomereik (*Quercus robur*) 428;
34. hangende zilverlinde (*Tilia x petiolaris*) 347;
40. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 413;
42. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 357;
43. oosterse platan (*Platanus orientalis*) 312;
46. canadapopulier (*Populus x canadensis*) 613;
47. gewone moerascipres (*Taxodium distichum*) 549;
48. gewone moerascipres (*Taxodium distichum*) 562;
49. gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*) 250;
53. gewone platan (*Platanus x hispanica*) 391;
56. zomereik (*Quercus robur*) 399;
57. gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*) 355;
59. gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*) 355;
60. gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*) met opvallend langwerpige blad 207;
61. gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*) met opvallend langwerpige blad 237;
64. Amerikaanse eik (*Quercus rubra*) 421;
65. zomereik (*Quercus robur*) 370;
67. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 419;
68. hinokischijncipres (*Chamaecyparis obtusa*) 301 (50);

72. bontbladige cultivar van gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii') 305;
73. gewone plataan (*Platanus x hispanica*) 452;
78. tamme kastanje (*Castanea sativa*) 363;
79. zomereik (*Quercus robur*) 386;
80. gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*) 208;
82. zomereik (*Quercus robur*) 370;
83. zomereik (*Quercus robur*) 390;
94. Oostenrijkse den (*Pinus nigra* subsp. *nigra*) 247;
105. Oostenrijkse den (*Pinus nigra* subsp. *nigra*) 252 (100);
110. grootbladige linde (*Tilia platyphyllos*) 330;
167. grootbladige linde (*Tilia platyphyllos*) 393.

NOTEN

- (1) 'Debeckman' uit Brussel, volgens art. 19 van de Primitieve KL.
- (2) VERBIST H., *Geschiedenis van Linden. Het verloren dorp* (2de druk), Linden, Culturele Raad, 1974, p. 43, p. 137.
- (3) VERBIST H., *op. cit.*, p. 43, p. 75; HALFLANTS J. e.a., *Algemeen overzicht van de geschiedenis van de gemeenten Binkom, Linden, Lubbeek, Pellenberg, Feestcomité Lubbeek i.s.m. het gemeentebestuur Lubbeek*, 1978.
- (4) HALFLANTS J. e.a., *op. cit.*, p. Li 4.
- (5) Het perceel sectie C nr. 92, "remise dépendance" (KL Linden, art. 19, nr. 162).
- (6) De percelen sectie C nrs. 93 en 94, resp. 'terrain d'agrément' en 'jardin d'agrément' (KL Linden, art. 19, nrs. 163 en 164).
- (7) BEH, p. 296.
- (8) KL Linden, art. 53.
- (9) ANNE DE MOLINA J. e.a., *Etat présent de la noblesse du royaume de Belgique* (A-B), Bruxelles, Tradition & Vie, 1960, p. 63.
- (10) Zie diverse stukken 1875-1883 in dossier *Lubbeek (Linden): Kerkdreef - Sint-Kwintenskerk* (historisch dossier nr. 6171, Commission royale des Monuments, in: archief Monumenten & Landschappen Vlaams-Brabant, Leuven).
- (11) HALFLANTS J. e.a., *Linden, vergeten dorp* (tentoonstelling 20-25 maart 1990), Heemkring Libbeke, 1990, p. 16-18.
- (12) KL Linden, art. 85, nr. 175; KOS Linden 1878.
- (13) KOS Linden 1870, nr. 5; zie ook GEUENS R. & R., *Linden*, p. 156-158 in: *Oost-Brabant (I), Het mooie Hageland*. Heverlee, Renova, 1965.
- (14) KOS Linden 1901, nr. 11.
- (15) BAEYENS L., *Bodemkaart van België: kaartblad Leuven 89W*, 1959.
- (16) BIB, p. 377.
- (17) Cf. STIEPERAERE H. & FRANSEN K., *Standaardlijst van de Belgische vaatplanten, met aanduiding van hun zeldzaamheid en socio-oecologische groep. Dumortiera* 22, 1982, p. 1-41.
- (18) Zie de lijst in: TACK G., VAN DEN BREMT P. & HERMY M., *Bossen van Vlaanderen*, Leuven, Davidsfonds, 1993, p. 267.

Situering van de gebouwen, merkwaaardige bomen en bepaalde aanlegementen in de domeinen bij het kasteel de Beaufort en het Rood Kasteel te Linden (tekening R. De Meerleer)

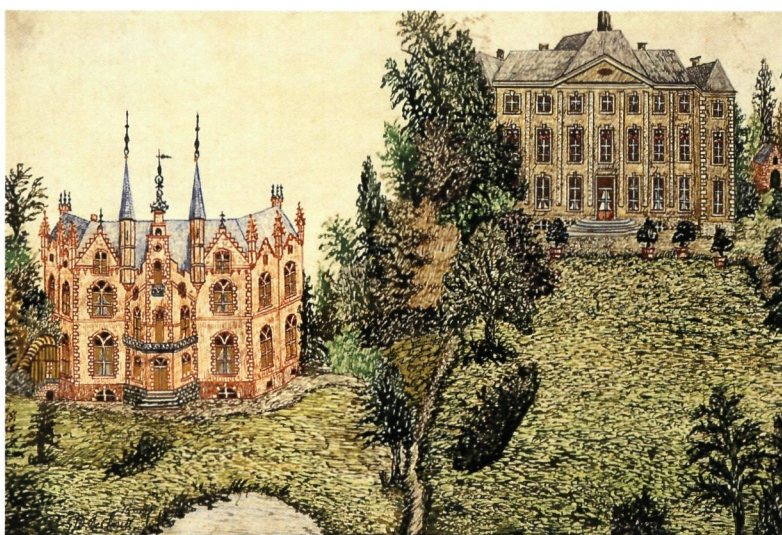

Roger Deneef, Herlinde De Jaeck,
Jacques Halfants, Chris De Maegd & Jo Wijnant

LUBBEEK (Linden): ROOD KASTEEL

DIESTSESTEENWEG 29, 3210 LINDEN
(PRIVÉ-BEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Een gekleurde
pentekening uit het
manuscript
*Dictionnaire des
communes* van
G.I.D. Dedierck, circa
1880, waarop naast
elkaar weergegeven,
links: het Rood
Kasteel te Linden,
met door de
tekenaar uitgeklapte
zijgevels, en rechts:
het kasteel de
Beaufort
(collectie Emile
Notschaele,
Kessel-Lo)

**Park van circa 8 hectare met twee vijvers,
aangelegd in landschappelijke stijl in 1860-
1870 rond fraai eclectisch-neogotisch
kasteeltje; vormt min of meer een geheel
met het kasteeldomein van Linden
(de Beaufort); verschillende zeldzame en
oude bomen.**

HET BUITENGOED VAN CARLEER

In 1859 kocht de Leuvense brouwer Jean-Baptiste Carleer (1803-1879), eigenaar van de brouwerij 'Den Temst' in de Drinkwaterstraat te Leuven (1), een landgoed van circa 14 hectare van de Leuvense advocaat Pierre Joseph Gilbert (2). Het was gesitueerd in een colluviaal zijdal dat afdaalt uit het zandleemplateau van Pellenberg (3) en het noor-

delijke uiteinde van dit goed vormde een enclave in de eigendommen van baron de Beeckman, de kasteelheer van Linden. Volgens het Primitief kadaster bestond het uit een "*huis*" (in feite een viertal losse gebouwen), gelegen aan de rand van een parkachtig blok van 2,5 hectare, dat een vijver, een perceel "*jardin d'agrément*", een perceel "*terre d'agrément*" en een perceel "*bois d'agrément*" omvatte. Het was toegankelijk vanaf de steenweg Leuven-Diest via een dreef, die ook naar het kasteel van Linden leidde. De gebouwen werden door Carleer afgebroken, maar op de funderingen van het grootste werd vermoedelijk een nieuw dienstgebouw (tuinierswoning of remise) opgetrokken (4).

Zowat 50 meter meer in de richting van de steenweg bouwde Carleer een eclectisch kasteeltje, een baksteenbouw – vandaar de naam 'Rood Kasteel' – met witte hardsteen voor de plint, de hoekkettin-

▲ Het Rood Kasteel vóór 1914; tegen de westgevel van het gebouw stond een serre (collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

gen, kordons, omlijstingen, pinakels, kraag- en afdekstenen. Het heeft een nagenoeg vierkant volume van drie bouwlagen onder een afgeknot piramidedak, maar met in de hoogte en de diepte uitbundig uitspringende bouwonderdelen als terrassen, balkons, erkers of arkels, loggia's, portalen, trapgevels en hoek- en daktorentjes. Het neogotische aspect ligt vooral in het spitsboogvormig maaswerk in de bovenwaaiers van ramen en deuren. Tegen de westgevel van het kasteel was een prachtige serre aangebouwd, gedeeltelijk onder een balkon of een terras en met een koepelvormige uitbouw. Deze serre werd tijdens het interbellum afgebroken en vervangen door een erkerachtige uitbouw, bedoeld als inkompartij. Voorheen viel men als het ware met de tuindeur in huis en dit zegt misschien iets over het gebruik. De neogotische binnendecoratie is ongemeen rijk en merkwaardig.

▼ Het Rood Kasteel tijdens het interbellum; de serre is vervangen door een nieuwe inkompartij; links in beeld, op een eilandje: een moerascipres met opgaande twijgen (*Taxodium ascendens*) (collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

Dit kasteel wordt kadastraal geregistreerd in 1870, maar komt al voor op de militaire topografische kaart van 1865 [afgebeeld op blz. 47]. Volgens sommigen werd het ontworpen door de Gentse neoclassicistische architect Louis Minard (1801-1875), die zijn naam gaf aan de bekende Gentse schouwburg en zich vanaf omstreeks 1850 ook waagde aan meer pittoreske bouwsels in neogotiek of neo-Vlaamse-renaissance, zoals het kasteel van Olsene (Hof ter Wallen) (5), maar deze toeschrijving wordt door geen enkel document gestaafd.

Carleer gebruikte het Rood Kasteel alleen als buitengoed, want hij woonde tot aan zijn dood in de Parijsstraat 32 te Leuven. Het gebouw is enkel zichtbaar door het toegangshek vanaf de steenweg Leuven-Diest, maar het contrast met de drukte en de eindeloze, banale lintbebouwing langs de steenweg is – zelfs bij 70 kilometer per uur – aangripend. Het heeft iets van een droombeeld – irreëel, speels, sprookjesachtig – en dit wordt nog versterkt door het spiegelbeeld in de nieuwe, tweede vijver die Carleer voor het kasteel liet graven.

Het park dat Carleer liet aanleggen omvatte niet alleen de oude 'lustgronden' maar strekte zich ook uit over de aanpalende akkers van de 'Sprengel'. Het vormde een rechthoekig blok van 200 meter breed en 500 meter diep en reikte bijna tot aan het kasteel de Beaufort. Uit de militaire topografische kaart van 1865 [afgebeeld op blz. 47] kan worden opgemaakt dat het oude "*bois d'agrément*" (perceel 79) als bosplantsoen (6) in de nieuwe tuin werd geïntegreerd. Het kasteel stond centraal opgesteld in een grotendeels open, met bomengroepjes of struikmassieven gestoffeerde ruimte, omgeven door een dichte randbeplanting. Een lusvormig patroon van wegen ontsloot het domein. Aan de noordwestzijde bevond zich een omheind perceel, de moestuin-boomgaard, waarin in 1878 serres werden gebouwd. Het nog bestaande prieel Hollandse linden (*Tilia x europaea*) – herkenbaar op de ansichtkaarten, momenteel bomen met stamomtrekken tot 259 centimeter – op een heuveltje rechts (ten oosten) van het kasteel en uitkijkend over de oude én de nieuwe vijver en de ruimten voor én achter het kasteel, nam een strategisch uitzichtpunt in. Of de hoofdtoegang zich op zijn huidige plaats (in de zuidwesthoek van het domein) bevond, is niet duidelijk. Een gefragmenteerde dubbele rij bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') met stamomtrekken tot 336 meter laat vermoeden dat er een andere of tweede toegang was in de zuidoosthoek.

In 1879 overleed Carleer; twee jaar later werd "Beau Séjour" - deze naam zal echter pas na 1945 opduiken, wanneer het kasteeltje wordt verhuurd als opvangcentrum voor kinderen (7) - aangekocht door graaf Jules-Emmanuel de Beaufort (8) en tot één geheel samengesmolten met het kasteeldomein van Linden, waar ook een groot landschapelijk park werd aangelegd. In de daaropvolgende jaren werd het voornamelijk verhuurd. De laatste sporen van het landhuis van Gilbert - door Carleer hergebruikt als dienstgebouw - werden opgeruimd in 1894; 150 meter naar het noordwesten, buiten de ruimte en het gezichtsveld rond het kasteel, werd een nieuw U-vormig, bakstenen dienstgebouw opgetrokken van twee bouwlagen onder een uitgesproken stomp dak, met als opvallendste ornamenten gesinterde stenen en lisenen onder de gootlijst.

▲
Het Rood Kasteel
gezien van over
de vijver
(foto J. Wijnant,
1999)

DENDROLOGISCHE WAARDE

Uit de tijd van Gilbert stamt mogelijk de monumentale bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') met 476 meter stamomtrek, die zich in de noordwesthoek van het domein bevindt. De opmerkelijkste curiosa duiken echter op in de aanleg van Carleer. Uniek zijn de wingerdbladvige zomerlinde (*Tilia platyphyllos* 'Vitifolia') halverwege de oprit, met 365 centimeter stamomtrek veruit de 'kampioen' van België (9) voor deze in 1875 geïntroduceerde, uiterst zeldzame cultivar (10). Verborgen in de wildgroei rond de achterste vijver staat een eenbladige es (*Fraxinus excelsior* 'Diversifolia') met 388 centimeter omtrek op de tweede plaats (11), na een exemplaar in de Nationale Plantentuin te Meise. In de door Carleer gewilde architectuur speelde vermoedelijk het silhouet van de monumentale Oostenrijkse dennen (*Pinus nigra* subsp. *nigra*) in de noordelijke hoeken van zijn domein een structurele rol als eindpunt van een vista. Links van het kasteel staat een groep platanen (*Platanus x hispanica*) met stamomtrekken tot 422 centimeter en een haagbeuk (*Carpinus betulus*) met 253 centimeter omtrek en een voor gewone haagbeuk ongewoon lang en smal blad, die we ook bij het Kasteel van Linden* aantreffen. Tot de beplantingen van Carleer behoren waarschijnlijk ook een varenbeuk (*Fagus sylvatica* 'Asplenifolia') met 248 centimeter stamomtrek, en de taxus (*Taxus baccata*) met 263 centimeter stamomtrek nabij het lindenprieel ten oosten van het kasteel.

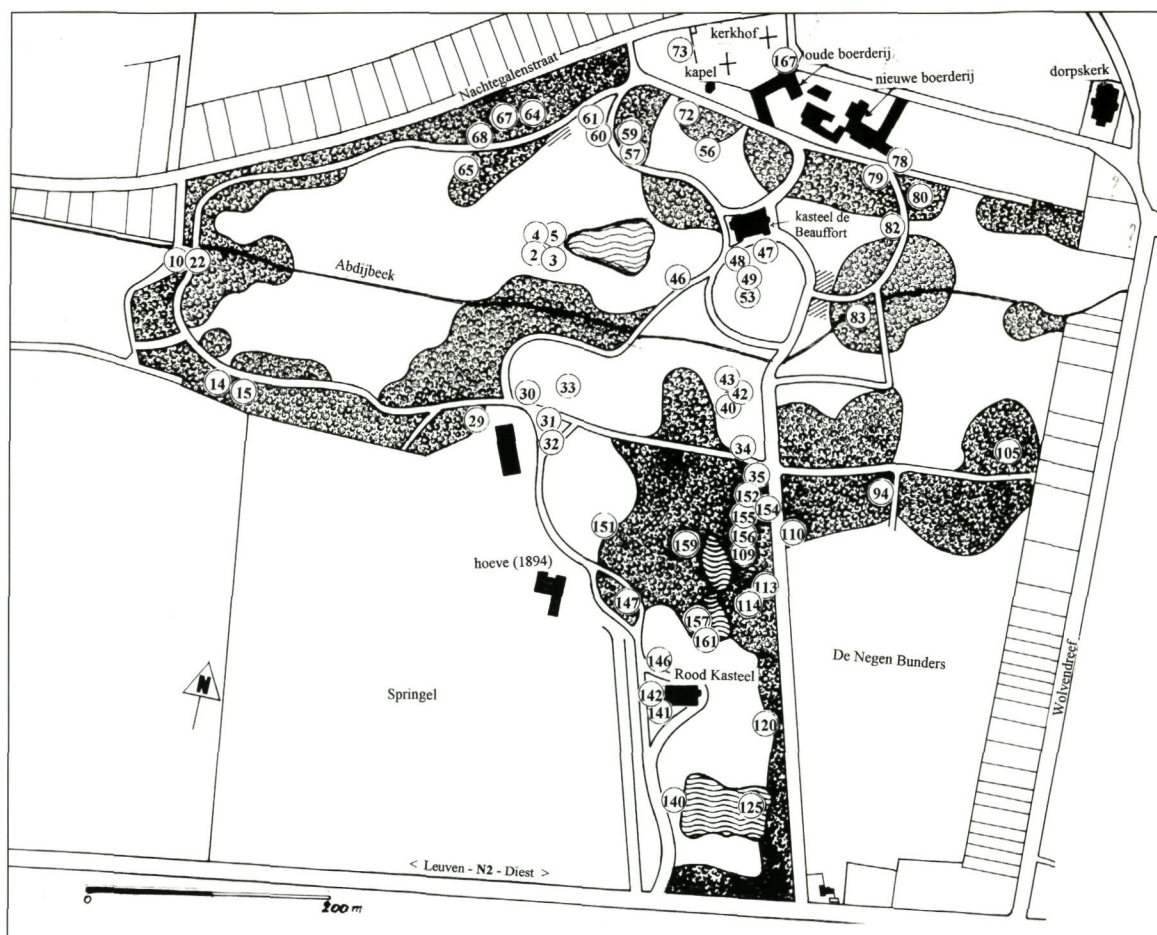
Onder de jongere generatie aanplantingen treffen we onder meer een zomerlinde met ingesneden blad (*Tilia platyphyllos* 'Laciniata') aan en een zeldzame rijzige moerascipres (*Taxodium ascendens*) met een sculpturaal, door golfslag bloot gespoeld wortelgestel op het eilandje in de vijver ten zuiden van het kasteel. De aanplantingen achter (ten noorden van) het kasteel werden tot voor kort in belangrijke mate verdoezeld door allerlei opslag en wildgroei.

MERKWAARDIGE BOMEN

(opname 4 juni 1998; vergelijk met de opnamen in het bestand 'Beltnes' onder de nrs. 8960, 8961, 8962, 8963)

31. Oostenrijkse den (*Pinus nigra* subsp. *nigra*) 404;
32. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 476;
35. Oostenrijkse den (*Pinus nigra* subsp. *nigra*) 230;
109. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 427 (100);
113. Noorse esdoorn (*Acer platanoides*) 278;
114. zomerlinde met ingesneden blad (*Tilia platyphyllos* 'Laciniata') 139;
120. gewone taxus (*Taxus baccata*) 263 (80);
125. rijzige moerascipres (*Taxodium ascendens*) op eilandje, merkwaardig wortelgestel, circa 200;

► Situering van de gebouwen, merkwaardige bomen en bepaalde aanlegementen in de domeinen bij het kasteel de Beaufort en het Rood Kasteel te Linden (tekening R. De Meerleer)

- 140. wingerdbladige zomerlinde (*Tilia platyphyllos* 'Vitifolia') 365;
- 141. gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*) met merkwaardig groot blad, 253;
- 142. gewone plataan (*Platanus x hispanica*) 422;
- 146. zuilvormige zomereik (*Quercus robur* 'Fastigiata') 301;
- 147. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 379;
- 151. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 367;
- 152. zomereik (*Quercus robur*) 415;
- 154. gewone beuk (*Fagus sylvatica*) 358;
- 155. gewone moerascipres (*Taxodium distichum*) 407;
- 156. varenbeuk (*Fagus sylvatica* 'Asplenifolia') 248;
- 157. eenbladige es (*Fraxinus excelsior* 'Diversifolia') 388;
- 159. gewone beuk (*Fagus sylvatica*) 372;
- 161. vederesdoorn (*Acer negundo*) 218.

NOTEN

- (1) GOOSSENS J., De Leuvense brouwer Jean-Baptiste Carleer (1803-1879), p. 139-163 in: *Jaarboek Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Leuven en omgeving* (deel XVI), 1976.
- (2) Primitieve KL Linden, artikel 53.
- (3) BAEYENS L., *Bodemkaart van België: kaartblad Leuven 89W*, 1959.
- (4) KOS Linden 1870, nr. 5.
- (5) *Bouwen door de eeuwen heen*, 12n3, kantons Deinze-Nazareth, 1991, p. 232-233.
- (6) waar zich de monumentale canadapopulier bevindt die we onder inv. 46 bij het kasteel van Linden (de Beaufort)* hebben beschreven.
- (7) VERBIST H., *Geschiedenis van Linden, het verloren dorp* (2de druk), Linden, Culturele Raad, 1974, p. 164.
- (8) ANNE DE MOLINA J. e.a., *Etat présent de la noblesse du royaume de Belgique* (A-B). Bruxelles, Tradition & Vie, 1960, p. 63.
- (9) BIB, p. 398.
- (10) KRÜSSMANN G., *Handbuch der Laubgehölze* (III), 1978, p. 422.
- (11) BIB., p. 357.

Roger Deneef,
Herlinde De Jaeck & Lydie Mondelaers

LUBBEEK (Lubbeek): WATERHOF

STAATSBAAN 159, 3210 LUBBEEK
(PRIVÉ-BEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

Eclectische villa (1869) met mooie, kleine tuin (1,5 hectare) in landschappelijke stijl; vijver met eilandje (gevormd door de ringgracht van het in 1902 verdwenen huis van plaisantie); enkele zeldzame oude bomen.

Toen in 1824 het Primitief kadaster van de gemeente Lubbeek werd opgemaakt, bezat Jan Baptist Van Roost, “hoedemaeker” uit Leuven, te Lubbeek circa 28 hectaren (1), waaronder een blok van 4 hectare op de hoek van de Gellenbergstraat en de Diestsesteenweg, aan de voet van de Oratoriënbos. De kern hiervan werd gevormd door een huisje (perceel nr. 367) op een omgracht perceel (nr. 366) en, 40 meter naar het westen, een tweede, groter huis (nr. 262). De percelen waarop dit tweede gebouw zich bevond (nrs. 360, 361, 363 en 359) waren eveneens door een (nu gedeeltelijk verdwenen) ringgracht omgeven. Het eilandje (perceel 366) en het perceel ten zuiden hiervan (perceel 364) werden omschreven als

“plaisir tuin”, de percelen die het grote gebouw omgeven als “boomgaard”, “hof” en – tegen het Oratoriënbos aan – “land”. Aan de overzijde van de steenweg Leuven-Diest, die werd aangelegd in 1778, lag het zogenaamde Oratoriënhof.

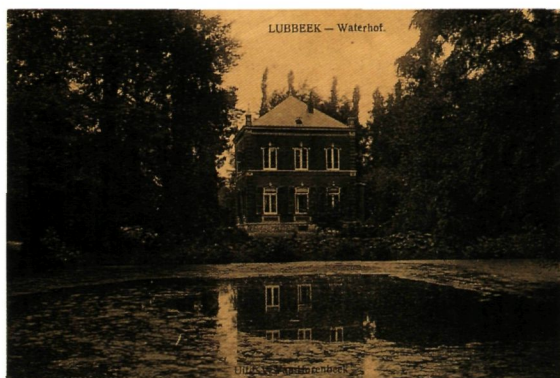
Tijdens het Ancien Régime behoorde dit goed toe aan het Oratoriënklooster in de Mechelsestraat te Leuven. Het werd in 1800 opgekocht door Charles-François Laffilé uit Brussel en later doorverkocht aan Van Roost (2). Het gebouwtje op het eiland werd door de oratorianen gebruikt als buitenhuis of ‘speelhof’. Dergelijke situatie (boerenhof versus huis van plaisantie) vinden we terug op tal van andere plaatsen in de regio, vaak in een klerikale context, onder meer te Holsbeek (het Groot College van de Heilige Geest, nu kasteel Van Tilt*), Heverlee-Egenhoven (Jezuïetenhof), Lubbeek (het speelhof van de Sint-Geertruiabdij, nu kasteel de Biolley-T'Serclaes*)... Ten westen hiervan strekte zich het Oratoriënbos uit, een langgerekt blok van ongeveer 5 hectare, waarvan slechts één vijfde tot het eigendom Van Roost behoorde, maar dat his-

▼
Het Waterhof met omweld perceel – “Cense Water” – en, naar het zuiden toe, het domein Gellenberg – “Gelibergh” – op de Ferrariskaart, 1771-1775; de steenweg Leuven-Diest zal in 1778 worden aangelegd

◀ Het Waterhof met de relictten van de dubbele omwalling op de Primitieve kadasterkaart, 1824 (archief Kadaster Brabant, Brussel)

▲ Het Waterhofkasteel vanuit het zuiden en de vijver, restant van de oude ringgracht, op een oude prentbriefkaart (collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

▲ Noordgevel van het Waterhofkasteel op een oude prentbriefkaart (collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

torisch één geheel vormde met het Waterhof. Het werd ontsloten door een centrale en een perifere weg, die aansloten bij de gracht rond het Waterhof en het is niet uitgesloten dat het Oratoriënbos als 'lustbos' of 'bosquet' ooit deel uitmaakte van de 'lusthof' rond het Waterhof.

In 1869 wordt midden in het grote perceel tussen het eilandje en de Diestsesteenweg (nr. 370), door de weduwe van een van de nazaten Van Roost, een nieuwe villa gebouwd (3), een eclectisch gebouw met neo-Lodewijk-XV-inslag, in baksteen op een rustica-sokkel, volgens een vierkant grondplan en met een tentdak. Opvallend en in sterk contrast met het rode bakstenen metselwerk zijn de witgeschilderde geblokte hoekpilasters, de horizontale

muurbanden en kordons en bandomlijstingen van de steekboogvensters. Het kasteel is toegankelijk via een bordestrap met een ijzeren leuning. Uit dezelfde bouwcampagne dateert waarschijnlijk ook de boogbrug met prachtige smeedijzeren leuningen, die het eilandje met het 'vasteland' verbindt. Bij de Gellenbergstraat wordt ten slotte ook een koetshuis gebouwd.

Het oude huis van plaisantie wordt in 1870 (in kadastrale termen) gedegradeerd tot "*landgebouw*", in 1902 tot "*paviljoen*", om tenslotte helemaal te verdwijnen. In 1902 wordt tegen de oost-

▼ Het Waterhofkasteel gezien van over de vijver, restant van de oude ringgracht rond het verdwenen huis van plaisantie (foto O. Pauwels, 1999)

▼ Het Waterhofkasteel vanuit het noordwesten (foto O. Pauwels, 1999)

gevel van de villa ook een traptoren gebouwd met een bijkomende ingang, toegankelijk via een steektrap (4).

Het andere gebouw, mogelijk een vroegere hovenierswoning, wordt in 1891 omgebouwd tot een semi-gesloten hoeve met een losstaand bakhuis (perceel nr. 371b) (5).

De toegang die zich oorspronkelijk aan de Diestsesteenweg bevond, werd in een recent verleden verlegd naar de minder drukke Gellenbergstraat, maar de lusvormige ontsluitingsweg naar het kasteel is nog zichtbaar. De bomen die deze ruimte omringen vormen een scherm waarin qua textuur, opbouw en kleur sterke contrasten voorkomen. Het meest in het oog springend is een cultivar van Japanse vingeresdoorn (*Acer palmatum* 'Matsumurae'), dat als enige exemplaar van deze esdoorn-cultivar vermeld staat in Bomen in België (6). Opvallend zijn ook de zware exemplaren hemelboom (*Ailanthus altissima*), zomereik (*Quercus robur*), reuzenlebensboom (*Thuja plicata*) en, enigszins verscholen, een zeldzame 'Borneyensis' treurbeuk (*Fagus sylvatica* 'Borneyensis') en een van de laatste in de regio overlevende iepen (*Ulmus x hollandica*).

◀ Restant van de oude ringgracht van het Waterhof en de boogbrug
(foto R. Deneef, 1997)

▼ De leuning van de boogbrug
(foto R. Deneef, 1997)

Het perspectief dat zich achter het kasteeltje aandient is bescheiden van afmeting maar verrassend. Men kijkt uit op de brede arm van de gracht rond het speelhuis-eilandje. Het interessantste waarnemingspunt bevindt zich wellicht aan de zuidwestelijke rand van de gracht: het kasteel met zijn spiegelbeeld, omlijst door de robinia's op het eilandje, een monumentale bruine beuk en het silhouet van een oude vertakte Thuja. Van op hetzelfde punt is ook de grachtarm met de boogbrug zichtbaar. In het zuidelijke gedeelte van het park, aan de rand van een bosplantsoen, bevindt zich een reusachtige tamme kastanje (*Castanea sativa*), die mogelijk uit de tijd van de oratorianen dateert.

MERKWAARDIGE BOMEN

(opname 23 september 1997)

3. tamme kastanje (*Castanea sativa*) 459;
4. zomereik (*Quercus robur*) 344;
8. gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*) 284;
19. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 364;
21. hemelboom (*Ailanthus altissima*) 335;
22. zomereik (*Quercus robur*) 355;

26. gewone taxus (*Taxus baccata*) 200;
28. Japanse vingeresdoorn cultivar (*Acer palmatum* 'Matsumurae') 113 (15);
29. gewone trompetboom, cultivar met geel blad (*Catalpa bignonioides* 'Aurea') 208 (40);
30. reuzenlevensboom (*Thuja plicata*) 406 (30);
34. treurbeuk (*Fagus sylvatica* 'Borneyensis') 222;
35. Hollandse iep (*Ulmus x hollandica*) 312;
43. zilverlinde (*Tilia tomentosa*) 274;
44. pruim (*Prunus domestica*) 191.

NOTEN

- (1) Primitieve KL Lubbeek, art. 552.
- (2) WAUTERS A., *Géographie et histoire des communes belges - arrondissement de Louvain, canton de Glabbeek, Bruxelles, Culture et Civilisation*, facsimile van editie 1882), 1963, p. 73; HALFLANTS J., *Oost-Brabant. I. Het mooie Hageland* (2de druk), Leuven, Renova, 1965, p. 174.
- (3) KOS Lubbeek 1869, nr. 5.
- (4) KOS Lubbeek 1902, nr. 10.
- (5) KOS Lubbeek 1891, nr. 26.
- (6) BIB, p. 329.

Roger Deneef, Jacques Halfants, Herlinde De Jaeck,
Jo Wijnant & Greta Paesmans

LUBBEEK (Lubbeek): KASTEEL GELLENBERG

GELLENBERG 93, 3210 LUBBEEK
(PRIVÉ-BEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

Domein van bijna 6 hectare in vroeg-land-schappelijke stijl, aangelegd begin 19de eeuw, maar met de terrassen en taluds van de 18de-eeuwse geometrische aanleg nog duidelijk herkenbaar; historisch gegroeid rond hofstede met huis van plaisantie; opmerkelijke collectie (tot 250 jaar) oude en – vooral wat de recentere aanplantingen betreft – zeldzame bomen; interessante flora.

VAN HOEVE TOT HUIS VAN PLAISANTIE

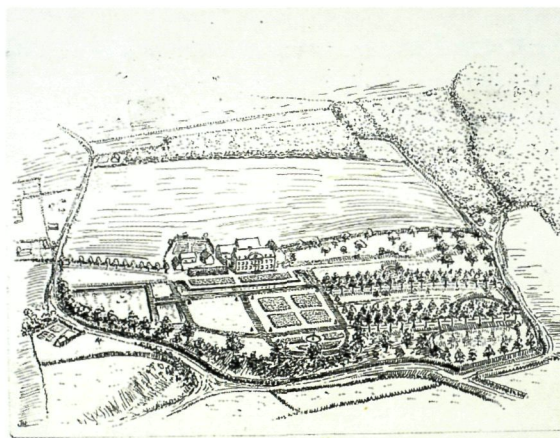
Het domein Gellenberg, sinds 1911 eigendom van de notarissenfamilie Halfants, is een van de weinige landgoederen in de regio waar de opeenvolgende transformaties de oudere structuren niet hebben uitgewist en waar de historische 'leesbaarheid' nog groot is.

In 1753 kocht Claire-Hélène van der Noot, weduwe van Pierre-Léonard Baelmans, gewezen opperburgemeester van Leuven, het hof van Gellenberg ("den Guldenbergh") van het klooster der oratorianen te Leuven. Dit hof behoorde in de 14de en de 15de eeuw toe aan de adellijke familie van Hofstadt, later aan de oratorianen, die ook het nabijgelegen Waterhof* bezaten. Baelmans liet de hoeve en de aanpalende landerijen ombouwen tot buitengoed met park en vijvers (1). De toenmalige pastoor van Lubbeek, norbertijn van de Parkabdij, becommentarieerde de aanleg van een lusttuin als volgt in het 'Thiendeboek': "*Mijnheer Baelemans heeft zijnen boomgaerd oft Hoye Weiye in zijn speel-*

goed met dreven en plantsoenen beplant in 1775, ende hebbe voor thiende voor den eersten keer 't huys gebracht 50 schoven" (2).

Op de Ferrariskaart (1771-1775) [afgebeeld op blz. 55] wordt op de helling van de Gellenberg ("Gelibergh") een complex van tuinen en vijvers afgebeeld, dat een oppervlakte beslaat van ongeveer 6 hectare. De bodemkaart geeft deze helling weer als een ongerepte vochtige zandleembodem – "zwak gleyige zandleemgronden met textuur B horizon" (3) –, maar in feite gaat het om de sterk vergraven noordrand van het zandleemplateau van Pellenberg. Aan de voet van de helling wordt ook een kleirijke ontsluiting van het Diestiaan gesitueerd – "zwak of matig gleyige kleigronden met niet bepaalde profielontwikkeling" – die de aanwezigheid van bronnen verklaart.

De Ferrariskaart beeldt boven aan de helling een groep gebouwen af, die uitkijken over twee kleine vijvers en een omgracht perceeltje. Dit gebouwencomplex omvat een U-vormige, semi-gesloten hoeve en, hierop aansluitend aan de oostzijde, het

◀ Het domein van Gellenberg rond 1770 in vogelperspectief vanuit het noorden (reconstructie-tekening naar de Ferrariskaart, 1771-1775, door J. Halfants)

► Het domein van Gellenberg rond 1770 vanuit oost-noord-oost (reconstructietekening naar de Ferraris-kaart, 1771-1775, door J. Halfants)

huis van plaisantie, bestaande uit drie gebouwen. De lusttuin omvat twee rechthoekige vijvers in het noordoosten van het domein en, tegen de gebouwen aan, twee langwerpige-rechthoekige perceeltjes die vermoedelijk parterres voorstellen. De donkergroene vlek ten noorden hiervan is eveneens een kruisvormig ingedeelde parterre. De westelijke, beboomde helft van het domein wordt ontsloten door twee evenwijdige dreven. In dit gedeelte worden drie kleine waterpartijen weergegeven, onder meer de nog bestaande poel.

SPOREN VAN DE 18DE-EEUWSE TUIN

▼ De bron met het prietel in het bosgedeelte van het domein Gellenberg circa 1900; het prietel werd in 1940 door een storm verwoest (reconstructietekening door J. Halfants)

Opmerkelijk is dat de westelijke grens van het park wordt gevormd door een aarden wal van circa 1 meter hoog, met relictten van een oude haagbeukhaag (*Carpinus betulus*) en, om de 7 à 9 meter, een oude zomereik (*Quercus robur*). In een

▲ De westelijke grens van het park wordt gevormd door een oude veekering of 'boswal', d.i. een aarden wal van circa 1 m hoog, met resten van een oude haagbeukhaag en, om de 7 à 9 m, een oude zomereik (foto R. Deneef, 1998)

meer natuurlijke omgeving zou zoiets ongetwijfeld als een historische veekering of 'boswal' geïnterpreteerd worden, zoals die aan de oostrand van het Bertembos wordt aangetroffen. In het westelijke, nu beboste gedeelte van het park komen ook de dikste en vermoedelijk oudste bomen van het domein voor, met name twee tamme kastanjes (*Castanea sativa*) met respectieve stamomtrekken van 485 en 453 centimeter. Op grond van het aantal jaarringen van drie, in 1945 afgestorven exemplaren die ongeveer dezelfde afmetingen vertoonden, zouden deze kastanjes rond 1760 geplant zijn.

Naast de nog herkenbare terrasvorm in het bosgedeelte is ook het brongebied in de vorm van een ronde poel van bijzonder architecturaal belang. Aan de oever van deze poel stond een achthoekig metalen prietel met sierbogen en een uit driehoekjes bestaande fries rond de dakrand. De acht ronde pilaren waarop het dak rustte waren bevestigd in vierkante arduinen blokken, die later – na de verwoesting van het prietel door een storm op 14 november 1940 – werden hergebruikt bij de constructie van het 'kinderdorp' (zie verder). De achtkantige arduinen tafel die in het prieteltje stond, belandde eveneens in een ander gedeelte van het park.

In de westelijke, nu beboste helft is de 18de-eeuwse, vóór-landschappelijke tuinaanleg nog het duidelijkst aanwezig. Op de Primitieve kadasterkaart (1824) worden – zeer uitzonderlijk voor kadasterkaarten – met stippellijn de details weergegeven van de aanleg van dit 'bosquet': twee

parallele oost-west lopende dreven, halverwege verbonden door een loodrechte dwarsweg, die hellingopwaarts op de reeds genoemde ronde poel met het prieel uitmondt. Het bosgedeelte tussen de dreven, de dwarsweg en de vijver vertoont een stervormige indeling, het 'sterrenbos' uit de klassieke parkaanleg. Aan de voet van de helling tussen de poel en het kasteel, loopt nog een derde evenwijdige weg, die op een 20-tal meter van de poel in een soort van rotonde eindigt. In tegenstelling tot de paralleldreven, zijn de 'ster' en het rondelantaan verdwenen.

Een weg – momenteel beplant met groene beuken – die in 1909 tussen de veel oudere tamme kastanjes werd aangeplant, loopt loodrecht op de

hoogtelijnen en de as van het kasteel ten westen van de vijver naar beneden. Loodrecht op deze beukendreef vertrekken op hun beurt de twee evenwijdige dreven met respectievelijk Amerikaanse eiken (*Quercus rubra*) en veel oudere linden (*Tilia spec.*) met stamomtrekken van 240 tot 345 centimeter. De Amerikaanse eiken werden eveneens in 1909 tussen oude tamme kastanjes aangeplant. De oorspronkelijke tamme kastanjes van de twee andere dreven werden tussen de jongere bomen gerooid in 1925. Parallel met de taluds stond een rij zomereiken, waarvan de laatste drie werden gekapt in 1960 en die, net als de tamme kastanjes, 200 jaar oud bleken te zijn. Het gaat dus om bomen uit de 'Franse' tuin die de weduwe Baelmans of haar zoon na 1753 liet aanleggen.

GELLENBERG IN VROEG-LANDSCHAPPELIJKE STIJL

Op de Primitieve kadasterkaart omvat het domein vijf percelen, waarvan het grootste (nr. 365, 4 ha 16 a 60 ca) als "*plaisir tuin*" wordt aangemerkt. Karel Deweyls (4), burgemeester van Loonbeek, was op dat moment eigenaar, en bleef dat tot 1842. Het complex van gebouwen aangeduid als "*huis*" (nr. 364) omvat drie losstaande blokken: twee kleinere gebouwen, vermoedelijk restanten van de hoeve, en het door Baelmans rond 1775 opgetrokken woonhuis, een Lodewijk-XVI-achtig gebouw op een rechthoekig grondplan, aan de

◀ Het domein Gellenberg op de Primitieve kadasterkaart, 1824; in stippellijn het aanlegpatroon van het 'bosquet', in feite een 'sterrenbos' (archief Kadaster Brabant)

▼ Het kasteel van Gellenberg vanuit het noorden; de 19de-eeuwse terrasvorm is nog herkenbaar (foto O. Pauwels, 1999)

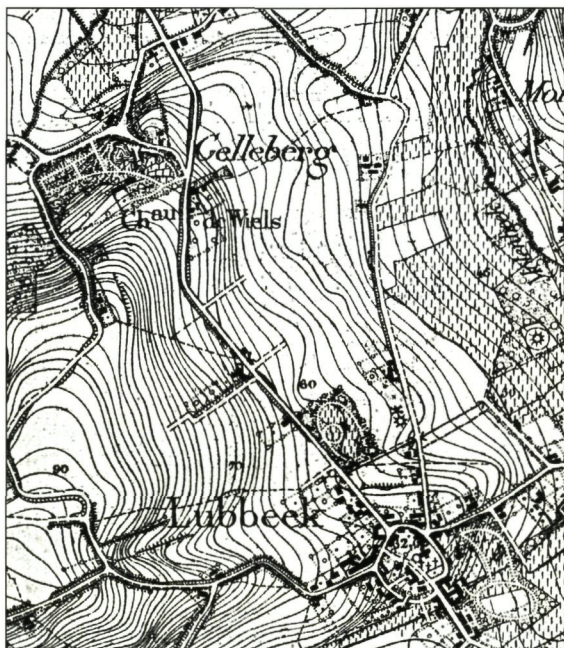

▲ De bij het begin van de 19de eeuw aangelegde vijver in het domein Gellenberg (foto O. Pauwels, 1999)

noordzijde bestaande uit twee bouwlagen en tien travéeën, waarvan de vier middelste aan de tuinzijde bekroond worden door een boogfronton met oeil-de-boeuf. Onder dit fronton bevindt zich een dubbele boogdeur die op een klein terras uitgaat. Het gebouw werd in 1907 en in 1930 in neoclas-

▼ Het domein Gellenberg (als "ch[âteau] de Wiels", links boven) op de militaire topografische kaart van 1908, maar het tracé van de wegen in het domein wordt niet correct weergegeven; langs de Gellenbergstraat: de pas gebouwde villa van priester Aerts (Gellenberg 51) halverwege het dorp aan de westzijde van de weg; aan de overzijde, 300 m meer naar het dorp toe, de eveneens pas gebouwde villa van Heps — nu gemeentehuis — met landschappelijke tuin; ten oosten van de dorpskern, de pas aangelegde tuin van het klooster Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans (ICM, 1923)

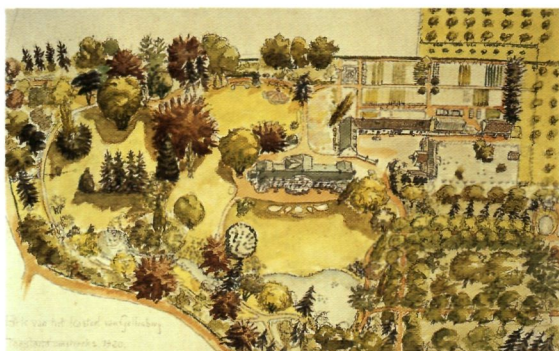
sicistische stijl vergroot en verlengd, met aan de zuidzijde uitspringende hoekpartijen, middenrisaliet en driehoekige frontons en pilasters (5).

De overgang van regelmatig-geometrische naar informele, vroeg-landschappelijke tuinen doet zich voor in diverse parken in de regio; 1810 kan daarbij min of meer als spiljaar worden aangeduid. Tussen 1775 en 1824 – mogelijk bij het begin van Deweyls' eigenaarschap in 1821 – gebeurde dit in Gellenberg, vooral in het oostelijke gedeelte. De vierkante vijvers maakten plaats voor een kleine ronde vijver (perceel nr. 367) en een grote serpentinevijver (perceel nr. 366) die min of meer de hoogtelijnen volgt, naar het westen aanzienlijk verbreed en daar opgehouden wordt door een 4 meter hoge, nog bestaande dijk. In Gellenberg zijn de oude terrassen echter duidelijk zichtbaar gebleven, niet alleen in het westelijke, beboste gedeelte, maar ook ten noorden van de grote vijver, waar nog een terras met een eigen talud zichtbaar is.

DE HUIDIGE TOESTAND

In 1842 wordt het domein aangekocht door Isidore Nelis, hoogleraar in Gent, en in 1911 komt het ten slotte in handen van de notarissenfamilie Halfants. Aan het park van Deweyls worden echter geen fundamentele wijzigingen meer aangebracht. Zoals in de meeste vroeg-landschappelijke parken zijn er geen sterke, grootschalige structuren of perspectieven aanwezig. Het heeft een vrij intimistisch karakter. De relatie vijver-kasteel, de reflectie van de '18de-eeuwse' zijde van het kasteel in de vijver, vormt de belangrijkste visuele attractie.

Hoewel het domein Gellenberg op de 'Biologische waarderingskaart van België' (6) zonder veel egaards als "kasteelpark (kpk)" tot de tweede waardeklasse ("biologisch waardevol") wordt gerekend, bevat het bosgedeelte plekken met interessante vegetaties, uitgebreide groeiplaatsen met bosanemoon (*Anemone nemorosa*), kleine maagdenpalm (*Vinca minor*), bosgierstgras (*Milium effusum*), eenbloemig parelgras (*Melica uniflora*) en zijn er ook interessante oeverplanten zoals poelruit (*Thalictrum flavum*). Het meest opvallend in het bronrijke bosgedeelte is een uitbundige groeiplaats van bolletjesvaren (*Onoclea sensibilis*), hoogstwaarschijnlijk ooit aangeplant. Een andere verwilderde introductie groeit verspreid over de gazons, met name een grote, op alant lijkende composiet

▲ Reconstructie van de toestand in het domein van Gellenberg circa 1920 (zuiden boven): de noordelijke bosdreef en noord-zuid gerichte dreef waren in 1909-1910 beplant met respectievelijk Amerikaanse eik en beuk; de veel oudere lindendreef bleef behouden; het park bevatte een aantal grote Italiaanse populieren, sparren, twee grote moeras-cipressen, drie meerstammige bomen (esdoorn, tulpenboom, linde), alle thans verdwenen (Aquarel J. Halfants)

◀ Het kasteel van Gellenberg vanuit het noorden op een oude ansichtkaart (collectie J. Halfants, Lubbeek)

Edit F. De Blende, Anvers

Lubbeek — Gellenberg.

◀ Een van de dreeven in het bosgedeelte van het kasteeldomein Gellenberg vóór de eerste wereldoorlog (collectie J. Halfants, Lubbeek)

Telekia speciosa, soms ook koeieoog genoemd. Bij de vijverbrug groeit wilde hyacint (*Hyacinthoides non-scripta*), eveneens geïntroduceerd.

Maar vooral uit dendrologisch oogpunt heeft het domein een uitzonderlijke waarde, niet alleen wegens een aantal buitengewoon dikke bomen, maar ook wegens de zeldzaamheid van sommige soorten en variëteiten. Het Gellenbergpark krijgt dan ook een bijzondere vermelding in het boek *Bomen in België* (7). De helling rechts van de oprijlaan wordt gestoffeerd met diverse interessante bomen, bomengroepen of struikmassieven, bijvoorbeeld een kampioenexemplaar met 293 meter stamomtrek van *Liriodendron tulipifera* 'Integri-folium', een cultuurvariëteit van Amerikaanse tulpenboom met een bijna vierkant blad. Deze boom, die in 1995-1996 stierf, werd vermoedelijk aangeplant in het begin van de 19de eeuw, want bij het verzagen werden op 18 meter hoogte 145 jaarringen geteld. Een stek hiervan werd aangeplant aan de noordrand van de vijver, naast een andere cultivar van deze soort: *Liriodendron tulipifera* 'Aureomarginatum'. Langs de oprijlaan staat een oude (280 centimeter stamomtrek) zuilvormige zomereik met bolvormig blad *Quercus robur* 'Fastigiata Cucullata', een zeldzame combinatie die in 1865 in Duitsland in cultuur werd gebracht (8). In de omgeving van de oprijlaan bevinden zich nog een Mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*) met een stamomtrek van 611 centimeter (9), een weymouthden (*Pinus strobus*) van 316 centimeter en diverse oude bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') met stamomtrekken van

meer dan 300 centimeter. Langs de zuidrand van het park staan enkele monumentale tamme kastanjes (*Castanea sativa*), bruine beuken en zomereiken. Een van de kastanjes (inv. 19), die zich overigens buiten het domein van Baelmans bevond, heeft een stamomtrek van 492 centimeter en vormt, samen met de reeds vermelde kastanjes in het bosgedeelte, het 18de-eeuwse generatierestant.

Aan de zuidoosthoek van het kasteel stond een monumentale zesstammige gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*), met 780 centimeter stamomtrek

▼ De recente aanplantingen in het oostelijke gedeelte van het park van Gellenberg bestaan voornamelijk uit zeldzame soorten (foto O. Pauwels, 1999)

► Een van de tamme kastanjes, oorspronkelijk plantsoen uit de 'Franse' tuin die de weduwe Baelmans of haar zoon na 1753 op de Gellenberg liet aanleggen (foto R. Deneef, 1997)

vermeld in *Bomen in België* (10) als 'kampioen' die, toen hij in 1993 omwaaide, 160 jaar oud bleek te zijn. Aan de westzijde van het kasteel bevindt zich een merkwaardige groep van vijf bontbladige esdoorns (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii'), een in 1864 door de Gentse kweker Domien Vervaeke naar koning Leopold I genoemde cultivar (11). Op twee plaatsen (inv. 47 en 78) komt wortelopslag voor van rond 1950 gesneuveld bonte Engelse iepen (*Ulmus procera* 'Argenteovariegata'), een zeldzame soort die we in de regio verder alleen in het Klein Park (Ave Regina) te Bierbeek (Lovenjoel) hebben waargeno-

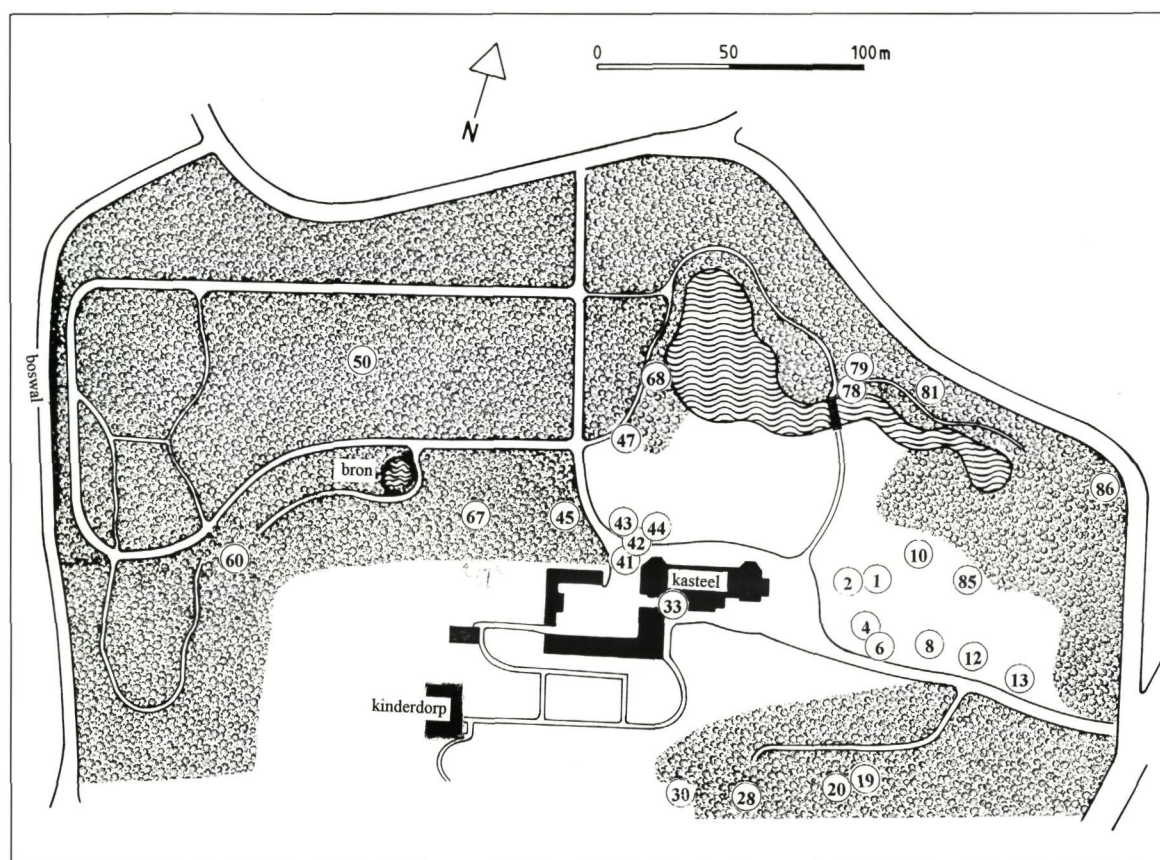
► De vijver vanuit het kasteel, vóór de eerste wereldoorlog (collectie J. Halfants, Lubbeek)

▲ Het 'kinderdorp' van Gellenberg herinnert aan de 'hameau' in de Franse tuinen: vier gebouwtjes waaronder een met bas-reliëfs versierde klokken-toren in leem- en vakwerkbouw (foto O. Pauwels, 1999)

men. Verspreid over het domein staan oude taxussen (*Taxus baccata*) met stamomtrekken tot bijna 2 meter.

Door de recente aanplantingen, vooral vanaf 1980, die zich hoofdzakelijk in het oostelijk gedeelte van het park concentreren, heeft het park het karakter van een arboretum gekregen. De hiernavolgende opsomming is niet exhaustief maar toch indrukwekkend: rode slange-esdoorn (*Acer capillipes*), Cappadocische esdoorn met geel blad (*Acer cappadocicum* 'Aureum'), variëteit van Chinese slange-esdoorn (*Acer grosseri* var. *Hersii*), cultivars van Japanse vingersdoorn (*Acer japonicum* 'Vitifolium' en 'Osakazuki', *Davidia involu-crata*), tulpenboom met geelgerand blad (*Liriodendron tulipifera* 'Aureomarginatum'), *Magnolia grandiflora*, *Magnolia x soulangeana* 'Brozzonii', *Magnolia obovata*, *Magnolia sieboldii*; en vooral zeldzame soorten of vorm- en kleurvariëteiten van coniferen: een dwergvorm van colo-

Situering van de gebouwen, aanleg-elementen en merkwaaardige bomen in het domein Gellenberg te Lubbeek (tekening R. De Meerleer)

radozilverspar (*Abies concolor*), momizilverspar (*Abies firma*), Koreaanse zilverspar (*Abies koreana* 'Silber locke'), himalayaceder met witachtige twijguiteinden (*Cedrus deodara* 'Albospica'), Oost-Aziatische spar (*Picea jezoensis*), Kaukasische spar met gele naalden (*Picea orientalis* 'Aurea'), cultivar van Japanse rode den (*Pinus densiflora* 'Tanyosho compacta'), een treurvorm van weymouthden (*Pinus strobus* 'Pendula'), watercipres (*Metasequoia glyptostroboides*)...

Naast een oud en nog vitaal massief van Pontische rododendron (*Rhododendron ponticum*) herbergt het domein ook een zeer gevarieerd, min of meer recentelijk aangeplant assortiment rododendrons. Ter vervanging van de tijdens het interbellum door stormen omgewaaide, monumentale Italiaanse populieren (*Populus nigra* 'Italica'), werd rond 1945 aan de zuidrand van het park een rij van 18 nieuwe Italiaanse populieren aangeplant; zij zijn aspectbepalend voor dit gedeelte van het domein. In 1998 werd een nieuwe rechtlijnige weg evenwijdig met de zuidgevel van het kasteel aangelegd, en versierd met vijf grote stenen vazen, die afkomstig zijn van een afgebroken villa te Laken, gebouwd door Leopold II voor barones Vaugan.

Ten zuidwesten van het kasteel, verscholen in een oud taxusmassief, staat er een merkwaaardige tuinfolly die in een wandelgids als "kinderdorp" omschreven wordt en herinneringen oproept aan de 'hameau' in de Franse tuinen: vier gebouwtjes waaronder een met bas-reliëfs versierde klokkentoren in leem- en vakwerkbouw, qua schaal en atmosfeer ergens tussen Breugel, het Zwarte Woud en Madurodam, jeugdwerk van de kinderen Halfants in 1946-1953, maar merkwaaardig goed gemaakt en onderhouden.

MERKWAARDIGE BOMEN

(opname 23 september 1997)

1. mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*) 611;
2. ginkgo (*Ginkgo biloba*) 234;
4. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 362;
6. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 368;
8. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 405;

10. Amerikaanse tulpenboom, cultivar met weinig ingesneden blad (*Liriodendron tulipifera* 'Integrifolium')(dood in 1996) 293;
12. zuilvormige zomereik met bolstaand blad (*Quercus robur* 'Fastigiata Cucullata') 280;
13. weymouthden (*Pinus strobus*) 318;
19. tamme kastanje (*Castanea sativa*) 492;
20. tamme kastanje (*Castanea sativa*) 383;
28. zomereik (*Quercus robur*) 361;
30. hazelaar met veerspletig blad (*Corylus avellana* 'Heterophylla')
33. *Magnolia grandiflora* 43(20);
41. bontbladige cultivar van gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii') 252;
42. *Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii' 221;
43. *Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii' 218;
44. *Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii' 227;
45. *Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii' 320;
47. bonte Engelse iep (*Ulmus procera* 'Argenteo-variegata'), wortelopslag tot 86;
50. zomereik (*Quercus robur*) 396;
60. tamme kastanje (*Castanea sativa*) 485;
67. tamme kastanje (*Castanea sativa*) 453;
68. tamme kastanje (*Castanea sativa*) 352;
78. bonte Engelse iep (*Ulmus procera* 'Argenteo-variegata') (wortelopslag)
79. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 344;

81. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 351;
85. gewone plataan (*Platanus x hispanica*) 325.
86. zomereik (*Quercus robur*) 358.

NOTEN

- (1) HALFLANTS J., *Oost-Brabant. I. Het mooie Hageland* (2de druk), Leuven, Renova, 1965, p. 173-174.
- (2) Archief Kerkfabriek Lubbeek.
- (3) SCHEYS G., *Bodemkaart van België: kaartblad Lubbeek 90W*, 1957, toelichting p. 43-44.
- (4) Andere schrijfwijzen: 'DeWies' op de Popp-kaart, 'Dewiels' op latere kadastrale bescheiden. Cf. Primitieve KL Lubbeek, art. 168.
- (5) KOS Lubbeek 1908, nr. 29.
- (6) JANSSEN M. e.a., *Biologische waarderingskaart van België - kaartblad 32 & verklarende tekst*, Brussel, Instituut voor Hygiëne en Epidemiologie, 1985.
- (7) BIB, p. 311.
- (8) KRÜSSMANN G., *Handbuch der Laubgehölze* (III), 1978, p. 107.
- (9) Niet vermeld in *Bomen in België*, maar zou op de 18de plaats in de lijst van de Belgische 'kampioenbomen' staan.
- (10) BIB, p. 330.
- (11) KRÜSSMANN G., *Handbuch der Laubgehölze* (I), 1976, p. 101.

Roger Deneef, Lydie Mondelaers
& Jo Wijnant

LUBBEEK (Lubbeek): GEMEENTEHUIS, VOORMALIG GOED HEPS

GELLENBERG 16, 3210 LUBBEEK

► Het kasteel
van Heps op een
oude ansichtkaart,
vermoedelijk
rond 1920
(collectie
Blockx-Meulemans,
Lubbeek)

***Tuin van circa 3 hectare in late landschap-
pelijke stijl, aangelegd rond een in 1905
gebouwde eclectische villa, op twee bomen
na vernietigd in 1970 naar aanleiding van
de bouw van een nieuw gemeentehuis.***

In 1905 bouwde Antoine Joseph Frédéric Heps een grote villa in het 'Kerkveld' langs de Gellenberg (1). Vijfenveertig jaar later werd ze verkocht aan de gemeente en als gemeentehuis in gebruik genomen. Tot het begin van de jaren 1970, toen ze werd afgebroken om plaats te ruimen voor een nieuw gemeentehuis en een gemeenteschool, vormde ze de kern van een domein van circa 3 hectare, dat naast een 'kasteel' ook een koetshuis en stallen omvatte. Dankzij getuigenissen, ansichtkaarten en de militaire topografische kaarten van 1908 [afgebeeld op blz. 62]

en 1936 kunnen we ons een beeld vormen van zowel het gebouw als de tuin. Het eclectisch kasteeltje met neo-Vlaamse-renaissance-inslag werd opgetrokken uit baksteen met kleurrijke verwerking van andere materialen. De voorgevel werd geritmeerd door hoekpilasters en een middenrisaliet, dat geaccentueerd werd door een tweeledig halsgeveltje, een erker en een uitgebouwde trappartij. De bakstenen gevels waren doorspekt met muurbanden en afgelijnd door een getande fries. Opvallend was de flankerende toren met een peervormige spits.

De tuin vormde een besloten ruimte met het kasteel als centraal element en werd ontsloten door een grote, perifere ellips die een kleine cirkel – de op- en afrit naar en van het kasteel – omsloot. Er werd geen poging ondernomen om visuele relaties met de ruimere omgeving te scheppen of te accen-

► Het kasteel van Heps in een verschaalde omkadering op een oude ansichtkaart, 1945-1950? (collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

tueren, ook niet met de achterliggende vallei van de Molenbeek. Aan de straatkant werd het domein afgesloten door een bakstenen muur. Hoge Italiaanse populieren (*Populus nigra* 'Italica') vormden de randbeplanting van het domein. De ruimte binnen de grote ellips was grotendeels open, gestoffeerd met enkele bomen, solitaire of in groepjes. Op een ansichtkaart die – aan de grootte van de bomen te oordelen – vermoedelijk in de vroege jaren 1920 werd opgenomen, zien we

opvallend veel zuilvormige bomen, met name Italiaanse populieren en, links van het kasteel, een mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*). De voorgrond wordt gevormd door een rozenperk. De naam op de ansichtkaart "Frederikx hof" refereert vermoedelijk aan één van de voornamen van de bouwheer. Op een latere opname, mogelijk in de late jaren 1940 (de mammoetboom is bijna twee keer zo hoog), wordt een sterk uitgedund beeld getoond: de Italiaanse populieren zijn verdwenen. Op de voorgrond staat een relatief jonge maar hoog opgeschoten wierookcipres (*Calocedrus decurrens*).

Na de bouw van het nieuwe gemeentehuis en de school werd het grootste gedeelte van de tuin aangelegd als parkeerterrein, maar twee bomen overleefden het, met name een hangende zilverlinde (*Tilia x petiolaris*) en een treurbeuk (*Fagus sylvatica* 'Pendula') met respectieve stamomtrekken van 364 en 257 centimeter.

NOOT

- (1) Volgens gevelsteen met jaartal; KOS Lubbeek 1906, nr. 17.

Herlinde De Jaeck & Roger Deneef

LUBBEEK (Lubbeek): ROZENHOF (PINETUM ICKX)

GELLENBERG 7, 3210 LUBBEEK

(PRIVÉ-BEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

Het Pinetum Jean Ickx te Lubbeek: vanaf 1954 werd bij het Rozenhof een unieke collectie uitgebouwd, momenteel circa 500 soorten en variëteiten op een oppervlakte van één hectare (foto R. Deneef, 1996)

Tuin van ongeveer 1 hectare, aangelegd vanaf 1954, zonder groot historisch of tuinarchitecturaal belang, maar met uitzonderlijke collectie coniferen, vooral *Pinus* en *Picea* en treurvariëteiten, in totaal circa 500 taxa.

Het Rozenhof dankt zijn naam aan het grote, nu verdwenen rozenperk, dat tijdens het interbellum de ruimte naast het 18de-eeuwse huis (1) besloeg. Langs de Gellenbergstraat staan nog enkele oude bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') en een bontbladige esdoorn (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii'), die getuigen van het feit dat het Rozenhof lange tijd meer geweest is dan een ordinaire dorpswoning – vanaf 1827 werd het bewoond door 'chirurgijn' Peter Ickx (2). Maar

tuinhistorisch of tuinarchitecturaal is het nooit erg belangrijk geweest, tot 1954, toen het goed in handen kwam van Jean Ickx, een nazaat van de chirurgijn. In de loop van de jaren kwam een unieke collectie van coniferen tot stand, die momenteel circa 500 taxa (soorten en/of variëteiten) omvat op een oppervlakte van nauwelijks meer dan één hectare. Ter vergelijking: het 'national pinetum' van Bedebury (Goudhurst, Kent), "*the finest collection of conifers in the world*", herbergt 'slechts' 1500 soorten en variëteiten verspreid over 121,5 hectare... (3)

Bij het uitbouwen van de verzameling ging de belangstelling in de eerste plaats uit naar de geslachten *Pinus* en *Picea* en, in tweede instantie, naar treurvariëteiten. Zoals in dergelijke tuinen meestal het geval is, neemt ook hier de graad van zeldzaamheid toe naarmate men zich van het oudst aangeplante gedeelte – de omgeving van het

▲ Het Pinetum Jean Ickx te Lubbeek: de belangstelling ging vooral uit naar soorten, bij voorkeur de geslachten *Pinus* en *Picea*, en treurvariëteiten (foto R. Deneef, 1996)

huis – verwijderd. In 1982 werd de beschikbare oppervlakte verdubbeld door de aankoop van een perceel landbouwgrond, dat door een smalle, 60 meter lange strook met het oorspronkelijke huisperceel verbonden is. De zeldzaamste exemplaren zijn in deze uitbreiding te vinden.

Hierna volgt een lijst van de 50 zeldzaamste taxa uit de collectie, gevolgd door hun jaar van aanplanting.

MERKWAARDIGE BOMEN

(opgave 1999 door Jean Ickx)

Picea abies 'Pachyphylla' (1978-1979); *Picea abies* 'Virgata' (1975-1976); *Cedrus libani* 'Comte de Dijon' (1975-1976); *Cupressus abramsiana* (1996); *Juniperus recurva* var. *coxii* (1985); *Picea orientalis*

'Weeping Dwarf' (1982); *Podocarpus nivalis* (1989); *Tsuga caroliniana* 'Labar's weeping' (1984); *Abies grandis* 'Aurea' (1984); *Abies nebrodensis* (1990); *Abies veitchii* 'Pendula' (1988); *Cedrus libani* var. *stenocoma* (1975 & 1984); *Chamaecyparis lawsoniana* 'Inter-texta Pendula' (1991); *Cunninghamia lanceolata* 'Glauc' (1985); *Larix gmelinii* var. *principis-rupprechtii* (1986 & 1988); *Picea abies* var. *phylicoides* (1988); *Picea asperata* var. *aurantiaca* (1994); *Picea asperata* 'Gemmata' (1991 & 1994); *Picea asperata* 'Meyeri' (1994); *Picea glauca* 'Caerulea' (1984); *Picea glehnii* (1987); *Picea shirasawae* [*P. bicolor* var. *acicularis*] (1988); *Picea brachytyla* var. *rhombisquamea* [*P. ascendens*] (1986); *Picea chihuahuana* (1991 & 1993); *Picea koyamai* (1987); *Picea likiangensis* (1988, 1990 & 1994); *Picea montigena* (1993 & 1995); *Picea neoveitchii* (1995); *Picea omorika* 'Pendula' (1986); *Picea watsoniana* [*P. wilsonii*] (1991); *Pinus balfouriana* (1988); *Pinus johannis* (1996); *Pinus contorta* 'Pendula' (1985); *Pinus pithyusa* (*P. halepensis* var. *pithyusa*) (1984); *Pinus x hunnewellii* (1991); *Pinus montezumae* var. *rudis* (1996); *Pinus muricata* 'Borealis' (1987); *Pinus patula* (1993); *Pinus parviflora* 'Shikoku' (1988); *Pinus ponderosa* 'Pendula' (1988); *Pinus pungens* (1988 & 1994); *Pinus sabiniana* (1991, 1995 & 1996); *Pinus strobiformis* (circa 1980 & circa 1995); *Pinus virginiana* (circa 1986); *Pinus washoensis* (1990); *Sequoia sempervirens* 'Glauc'; *Pinus attenuata* (1997); *Picea tianshanica* [subsp.] (1997); *Torreya grandis* (1988); *Larix x pendula* (1988).

NOTEN

- (1) Gebouwd in 1748, volgens HALFLANTS J., Lubbeek. p. 166-178 in: *Oost-Brabant* (I), *Het mooie Hageland* (2de druk), Heverlee, Renova, 1965.
- (2) Primitieve KL Lubbeek, art. 244.
- (3) Informatie afkomstig van de website 'Bedgebury Pinetum and Forest Gardens'.

Roger Deneef

LUBBEEK (Lubbeek): 'VILLA RAPHAEL'

GELLENBERG 40, 3210 LUBBEEK
(PRIVÉ-BEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

**Tuin (90 are) in landschappelijke stijl,
in 1910 aangelegd rond een eclectische villa
met cottage-allures.**

Dokter Raphaël Boey bouwde in 1910 langs de Gellenbergstraat, op een stuk grond van ongeveer 90 are, een eclectische villa met cottage-allures, in baksteen en pseudovakwerk, met een vierkant torentje met een spits (1). Rechts achter de villa werd na de Eerste Wereldoorlog nog een kleine remise gebouwd (2). De structuur van de tuin die hierrond werd aangelegd werd grotendeels gedicteerd door de langwerpige-rechthoekige vorm van het perceel en heeft een achtvormig ontsluitingspatroon. De villa ligt binnen de eerste, dichtst bij de straat gelegen lus, waarin of waaromheen zich ook de 'lusthof' bevindt. De tweede lus omvat het nutsgedeelte; op de militaire topografische kaart van 1930 (ICM, 1936) wordt het boomgaardsymbool gebruikt. Een oude ansichtkaart, waarschijnlijk uit de jaren 1920, geeft een idee van de ambiance tijdens de gloriejaren, de dichte stoffering met perken, struikmassieven en borders, die nu grotendeels verdwenen is.

Links op de voorgrond is loof zichtbaar van een van de (momenteel nog drie) rode bastaardpaardekastanjes (*Aesculus x carnea*) die de beplanting aan weerszijden van het toegangshek vormen en waarvan de stamomtrekken tot circa 220 centimeter zijn aangegroeid. Uit getuigenissen van omwonenden kon worden opgemaakt dat vroeger ook Italiaanse populieren in de randbeplanting een belangrijke rol speelden, maar daar is niets van overgebleven. Bomen uit de oorspronkelijke aanplanting zijn ongetwijfeld een moeraseik (*Quercus*

palustris) en een bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') met stamomtrekken van bijna 300 centimeter. Rechts van de villa, aan de zuidgrens van het perceel, staat een gemengde rij bomen met stamomtrekken tussen 200 en 250 centimeter, met gewone plataan (*Platanus x hispanica*), zomerlinde (*Tilia platyphyllos*), gewone esdoorn met purperrode bladonderzijden (*Acer pseudoplatanus* 'Purpureum') en een minder courante cultivar van gewone esdoorn met rood en geel gemarmerd blad (*Acer pseudoplatanus* 'Prinz Handjery').

NOTEN

- (1) KL Lubbeek, artikel 2537; KOS Lubbeek 1911, nr. 26.
- (2) KOS Lubbeek 1922, nr. 10.

▲
De 'Villa Raphaël'
op een oude
ansichtkaart,
1920-1930
(collectie
Blockx-Meulemans,
Lubbeek)

LUBBEEK (Lubbeek): GELLENBERG 51

GELLENBERG 51, 3210 LUBBEEK
(PRIVÉ-BEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

Langwerpige villatuin (85,5 are) aangelegd in 1905, met enkele interessante bomen.

Armand Aerts, priester en tijdens de Eerste Wereldoorlog aalmoezenier bij een Canadees bataljon van het Britse leger, bouwde in 1905 een kleine villa op de 'Hertswinkel' aan de Gellenbergstraat (1). Het gaat om een eenvoudig dubbelhuis, drie traveeën breed, in baksteenbouw verlevendigd met speklagen van witte tegeltjes. Haaks op het hoofdgebouw werd ook een kleine dienstvleugel opgetrokken. Het gebouw staat opgesteld aan het straatuiteinde van een perceel dat 40 tot 50 meter breed is en zich zowat 200 meter bergopwaarts in de achterliggende zandleemkouter uitstrekt.

De opgaande beplanting is dus voor het grootste gedeelte een randbeplanting en de ontsluiting gebeurt door een centrale weg die de tuin overlangs in ongeveer twee gelijke delen verdeelt.

Zoals bij de andere tuinen langs de Gellenbergstraat speelden Italiaanse populieren (*Populus nigra* 'Italica') in de oorspronkelijke randbeplanting een dominerende rol. Aan het velduiteinde van de tuin is er nog een exemplaar (stamomtrek 283 centimeter) van overgebleven. In de randbeplanting vinden we ook enkele bomen die na amper 93 jaar verbazende aanwascijfers vertonen, onder meer twee zilverlinden

(*Tilia tomentosa*) met stamomtrekken van respectievelijk 366 en 331 centimeter. Links van het huis staan een mooie bontbladige esdoorn (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii') en een vederesdoorn met opvallend blauw berijpte twijgen, vermoedelijk *Acer negundo* var. *violaceum*.

Een van de latere eigenaars, Louis Janssens, legde halverwege de helling een vijvertje met een stenen boogbrugje aan, dat recentelijk werd hersteld. Voor de watervoorziening zorgt waarschijnlijk dezelfde kleilaag die ook 700 meter naar het noorden in het kasteeldomein Gellenberg* de aanwezigheid van bronnen verklaart (2). Opmerkelijk is ook hier de vermoedelijk geïntroduceerde maar vitale aanwezigheid van bolletjesvaren (*Onoclea sensibilis*), een zeldzame soort die ook in het brongebied van het Gellenbergdomein groeit.

MERKWAARDIGE BOMEN

(opname 16 oktober 1998)

1. vederesdoorn met blauw berijpte twijgen (*Acer negundo* var. *violaceum*) 224;
2. bontbladige cultivar van gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii') 247;
4. zilverlinde (*Tilia tomentosa*) 366.

NOTEN

- (1) KOS Lubbeek 1906, nr. 8.
- (2) SCHEYS G., *Bodemkaart van België: kaartblad Lubbeek 90W*.

▼ De tuin bij de villa van priester Aerts, Gellenberg 51: het centrale tuinpad afgezoomd met bolletjesvaren (foto R. Deneef, 1998)

Roger Deneef, Jacques Halfants
& Jo Wijnant

LUBBEEK (Lubbeek): KLINIEK SINT-ANDRÉ (KLOOSTER ONZE-LIEVE-VROUW VAN DE ROZENKRANS)

BINKOMSTRAAT 2, 3210 LUBBEEK

►
Het domein van de
Dominicanessen te
Lubbeek vóór de
eerste wereldoorlog:
schilderachtige holle
weg met boogbrug
langs de oude
Kerkring bij de
villa 'Sainte-Rose'
(collectie
Blockx-Meulemans,
Lubbeek)

Kloostertuin aangelegd in landschappelijke stijl in 1905-1910, oorspronkelijk bijna 3 hectare, met vijver (relict van oude motte) en grote Lourdesgrot; sinds 1950 sterk aangetast door de bouw van een kliniek en de uitbreiding van het schoolcomplex.

Op 24 september 1866 werd het Dominicanessenklooster te Lubbeek plechtig ingewijd door kardinaal Sterckx. Elisabeth Scheys werd aangesteld als priorin; Amelia De Ruyter, eigenares volgens het kadaster (1), werd onderpriorin. Het nieuwe kloosterdomein ontstond uit de samensmelting van een aantal huizen en tuintjes aan de zuidoostelijke rand van het dorpsplein (2). In de daaropvolgende jaren werden vanuit het Lubbeekse klooster in de omliggende dorpen verschillende bijhuizen gesticht, in combinatie met schooltjes

of bejaardentehuizen. Uit de met het klooster verbonden school en pensionaat voor meisjes ('Notre-Dame du Saint-Rosaire') stamt de huidige school 'Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans' (3). Naast het onderwijs ontplooiden de dominicanessen activiteiten in de caritatieve sfeer, met name een weeshuis en een tehuis voor bejaarde vrouwen. Rond 1940 werd ook met ziekenzorg begonnen; dit groeide uit tot de huidige kliniek Sint-André (4).

In 1905 werden drie achterliggende percelen aan het kloosterdomein toegevoegd: het herenhuis van de notarissen Verstraeten en de bijbehorende 'lusthof', een perceel 'hof' en een perceel hooiland. In het herenhuis werden huurkamers ingericht voor welgestelde dames. De voormalige tuin van Verstraeten werd vanaf 1910 samen met enkele percelen hooiland in de kadastrale legger als 'lustgrond' aangeduid, voor een oppervlakte van bijna 3 hectare. De militaire topografische kaart van

► De 'jardin anglais' in de tuin van de Dominicanessen te Lubbeek vóór de eerste wereldoorlog (collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

1908 [afgebeeld op blz. 62] geeft een typisch beeld van een tuin in een late landschappelijke stijl, het vlakke, laaggelegen gedeelte ontsloten door een grote ellips, het hellend gedeelte door een afgeknotte sikkels die een vijver omsluit. De vijver was een relict van een grotere vijver met omgracht domein, waarop zich in de late Middeleeuwen het 'Hof van Nethen' bevond (5); deze motte is nog zichtbaar op de tiendenkaart van de abdij van 't Park [afgebeeld op blz. 99] en op de Ferrariskaart

[afgebeeld op blz. 77] en is ook op de Popp-kaart [zie artikel over de pastorie] nog kadastraal herkenbaar als perceel 64b.

Tegen de kloostergebouwen aan lag een besloten, ommuurde tuin, ongetwijfeld de moestuin. Aan de overzijde van de weg naar Boutersem (die het dorpscentrum in zuidoostelijke richting verlaat) lagen nog andere kloostereigendommen, met name de 'Villa Sainte-Rose', dit is de nog bestaande woning van de aalmoezenier (Dorpsstraat 18) met bijbehorende tuin. De twee ansichtkaarten van 'Notre-Dame du Saint-Rosaire' uit het begin van de 20ste eeuw, die een beeld geven van de 'jardin anglais' zoals op een van de kaarten uitdrukkelijk wordt vermeld, moeten in de omgeving van 'Sainte-Rose' gesitueerd worden.

De foto met de metalen boogbrug en de holle weg heeft ongetwijfeld betrekking op deze 'overtuin'; de stafkaart van 1908 [afgebeeld op blz. 62] geeft daar een overbrugging van de oude kerkkring te zien; brug en holle weg verdwenen rond 1950. De foto van de 'jardin anglais' met het getrapte pad, de borstwering van zandsteenknollen en, links,

► Lourdesgrot in de tuin van de kliniek Sint-André (foto O. Pauwels, 2000)

zoiets als een paviljoentje, moet gesitueerd worden in het hoger gelegen gedeelte van 'Sainte-Rose'. De zandsteenknollen vindt men in de grote tuin achter het klooster aan de overzijde van de Dorpsstraat terug in de vorm van een nog bestaande, spectaculaire, bijna Gaudiaanse Lourdesgrot.

Door de bouw van de kliniek aan de Binkomstraat in de jaren 1950 en, recentelijk, van een sportzaal voor de school, ging een belangrijk gedeelte van de tuin verloren. Het merendeel van de bomen is waarschijnlijk niet ouder dan 1900 (de periode waarin de kloostertuin werd aangelegd), met uitzondering van een monumentale tamme kastanje (*Castanea sativa*) en een haagbeuk (*Carpinus betulus*). Het vlakke, lage gedeelte werd volgepoot met canadapopulieren (*Populus x canadensis*). In de tuin van 'Sainte-Rose' valt vooral een aantal oude taxussen (*Taxus baccata*) en reuzenlevensbomen (*Thuja plicata*) op.

NOTEN

- (1) KL Lubbeek, art. 1032 en 2170.
- (2) KOS Lubbeek 1868, nr. 21; 1870, nr. 16; 1875, nr. 14; 1879, nr. 14; 1883, nr. 9; 1885, nr. 16; 1895, nr. 6; 1901, nr. 17; 1908, nr. 55.
- (3) De middelbare afdeling werd in juli 1998 gesloten bij gebrek aan leerlingen.
- (4) SCHEYS K., Het klooster, p. 56 in: *Lubbeek Sint-Martinus. Catalogoog tentoonstelling 11 tot 19 september 1999*, Lubbeek, Heemkring Libbeke, 1999; HALFLANTS J. e.a., *Algemeen overzicht van de gemeenten Binkom, Linden, Lubbeek, Pellenberg*, 1978, p. Lu.12
- (5) HALFLANTS J., *Oost-Brabant, kennismaking met Lubbeek*, Leuven, Opbouwwerk Interleuven, 1990, p. 22-23.

MERKWAARDIGE BOMEN

(opname 14 mei 1998)

In de grote tuin:

2. bontbladige cultivar van gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii') 261;
 5. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 250, onder de ent 362(60);
 9. tamme kastanje (*Castanea sativa*) 418;
 10. gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*) 266.
- Bij 'Villa Sainte-Rose', Dorpsstraat 18
1. reuzenlevensboom (*Thuja plicata*) 270(30), dikste stam 148.
 4. gewone taxus (*Taxus baccata*) 241(40).

*Roger Deneef, Herlinde De Jaeck,
Jacques Halfants & Jo Wijnant*

LUBBEEK (Lubbeek): KASTEEL DE BIOLLEY-T'SERCLAES

BINKOMSTRAAT 10, 3210 LUBBEEK
(PRIVÉ-BEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Het Kasteel van
Lubbeek en, links,
half verscholen, de
hoevegebouwen
(foto O. Pauwels,
1999)

Klassieke, strak geometrische vijvertuin met sterrenbos en dreven naar wijdere omgeving, ontstaan rond hof van plaisantie: rond 1810 heraangelegd in vroeg-landschappelijke stijl, na 1860 opnieuw aangelegd; circa 14 hectare, zonder de Calvarieberg circa 7 hectare; kenmerken van vroegere regelmatig-geometrische aanleg bleven min of meer bewaard; enkele monumentale bomen.

SPEELHOF VAN DE SINT-GEERTRUIABDIJ TE LEUVEN

Het goed vindt zijn oorsprong in het Hof ter Capelle, dat aan het einde van de 14de eeuw, toen het in handen kwam van de abdij van Sint-Geertrui te Leuven, deel uitmaakte van een domein van 300 bunders (1). Bij dit hof werd achteraf een huis van plaisantie gebouwd. Op de kadasterkaart wordt de hele kadastrale sectie nog steeds als "Speelhof" aangeduid. Een dergelijke situatie (boerenhof naast hof van plaisantie) vindt

▲ Lubbeek op de Ferrariskaart, 1771-1775, met van links naar rechts: de dorpskern van Lubbeek, de pastorie, het waterrijke 'speelhof' van de Sint-Geertrui-abbij en de kapel van Lubbeek, de "C[hap]elle de Lubbeek"; het omwalde domein Brakum tussen "Sint-Gitteren Dris" en "Brockem Dris"

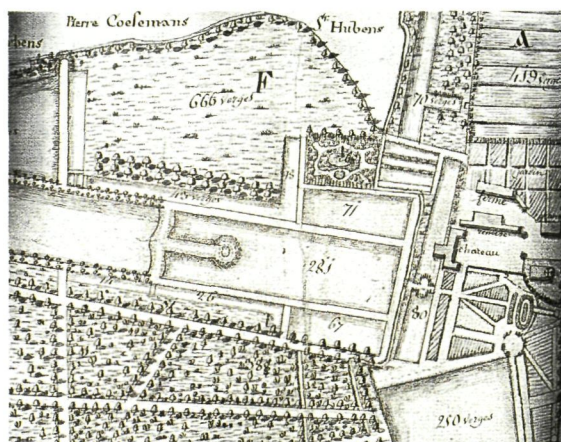
▲ Het Kasteel van de Biolley-T'Serclaes bij het begin van de 20ste eeuw; rechts van het kasteel: de door Evrard de T'Serclaes in 1891 heropgebouwde kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Lubbeek; de rij witte stippen rechts in beeld zijn de potten met oranjerieplanten (collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

men terug op tal van andere plaatsen in de regio, niet zelden in een klerikale context, onder meer te Holsbeek (domein Van Tilt*), Heverlee (het Jezuïetenhof te Egenhoven) en in Lubbeek zelf (het Oratoriënhof*). Het domein, een bijzonder riant geheel, volgens Wauters *"plus convenable pour un homme du monde que pour des cénobites"* (2), zag er aan het einde van het Ancien Régime als volgt uit (3):

in het dal van de Molenbeek, aan de rand van een complex van vijvers, lag het Speelhof met de aanhorigheden. Tot het gebouwencomplex hoorde ook de vrij grote kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Lubbeek (4). De meest zuidelijke, paraboolvormige vijver mat zowat 3 hectare; de zeven andere waren rechthoekig en merklijk kleiner; twee van de vijvers waren opmerkelijk lang en smal. Het dal werd loodrecht gekruist door een 1300 meter lange dreef, die de Hensberg in het noordoosten verbond met de Hooiberg in het zuidwesten. Eén van de vijvers bevond zich op het snijpunt van dreef en dalbodem. Vanuit het hof vertrok een tweede dreef naar de top van de Hensberg. Naast een voor die tijd typisch 'sterrenbos' ten zuidwesten van het hof, was er nog een tweede, veel kleiner stervormig patroon – in feite een *patte-d'-oie* – tussen de 'snijpuntvijver', de kapel en het hof, met als middelpunt de plaats waar zich momenteel een cirkelvormig haagbeukprieel bevindt. De configuratie van gebouwen en vijvers op de Ferrariskaart wekt de indruk dat viskweek minstens even belangrijk was als de 'plaisantie', de symmetrie eerder opgeplakt dan principieel.

DE VROEG-LANDSCHAPPELIJKE AANLEG

In 1798 werd het goed verkocht aan een zekere Jacques de l'Estrieux uit Lubbeek (5), die het later doorverkocht aan Louis van den Berghe de Binckom. In 1809, toen van den Berghe (waarschijnlijk naar aanleiding van de aankoop) een figuratieve kaart van het domein liet opmaken, had de omvorming van een geometrische, rechtlijnige aanleg naar een 'jardin à l'anglaise' zich nog niet voltrokken. De kaart van Van den Berghe bevestigt min of meer de Ferrariskaart, maar het sierapect en de klassieke symmetrie zijn meer geprononceerd. Opmerkelijk is het lepelvormige schiereilandje in de grootste van de vijvers bij het kasteel, op een plaats waar bij Ferraris een spiegelboogvormig uiteinde wordt gesuggereerd.

▲ Het landgoed van Louis van den Berghe op een 'caerte figuratieve' uit 1809 (archief Gravin Y. de Biolley, Lubbeek)

► Het landgoed van Louis van den Berghe, anno 1809 (reconstructie-tekening door J. Halfants naar 'caerte figuratieve')

◀ Het 'Speelhof' van Lubbeek na de landschappelijke heraanleg door Louis van den Berghe de Binckom, op de Primitieve kadasterkaart, 1824 (archief Kadaster Brabant, Brussel)

▲ De oude beuken-rotonde op de Calvarieberg, die ook weergegeven wordt op de figuratieve kaart van 1809; op sommige van deze bomen zijn inscripties herkenbaar uit de jaren 1890 (foto O. Pauwels, 1999)

Vijftien jaar later, op de Primitieve kadasterkaart (1824), blijft van symmetrie en rechtlijnigheid niet veel meer over, behalve de dreven naar de Hensberg en de Hooiberg. De grote paraboolvormige vijver is niet meer. De vijvers, op de kanaalvormige vijver ten noordwesten van het kasteel na, hebben golvende omtrekken gekregen. Enkele vijvers ter hoogte van het kasteel werden samengesmolten tot één vijver van bijna twee hectare met twee eilandjes. Ter hoogte van het kasteel overspant een brugje de overloop van deze vijver naar

▲ Het ronde haag-beukpriel met zomerlinde en een in 1908 opgetrokken tuinpaviljoen, vermoedelijk litteken van de 18de-eeuwse 'Franse' tuin (foto R. Deneef, 1997)

de Molenbeek en het lijdt geen twijfel dat J.G. Voncken, de landmeter-cartograaf van het kadaster, getracht heeft een boogbrug weer te geven. Het geheel ademt de gekunsteld-natuurlijke sfeer van een vroeg-landschappelijk, romantisch park. De meeste landgoederen van enige omvang in de regio – Kwabeek te Boutersem-Vertrijk, het Groot en het Klein Park van Bierbeek (Lovenjoel), het domein Gellenberg* te Lubbeek, Kleebeek* te Tielt-Winge (Houwaart)... – ondergaan tijdens het eerste kwart van de 19de eeuw een soortgelijke mutatie.

Enkele grote percelen die vlakbij de vijvers liggen en op minder dan 100 meter van het kasteel, zijn gewoon weide of beemd en één ervan (nr. 78) hoort zelfs niet tot het domein. De vlakke percelen ten noordwesten van het kasteel zijn boomgaard (perceel 80) of land (perceel 83). Het gebouwencomplex ligt dus tamelijk excentrisch en omvat volgens de Primitieve kadastrale legger (circa 1830), naast het kasteel (perceel 87), ook

grote vijver. De dikste bomen van het domein, gewone moerascipressen met respectieve stamomtrekken van 621 en 526 centimeter, bevinden zich dicht bij het kasteel. Bovendien gaat het om specimens van een minder courante cultuurvariëteit met hangende twijgen (*Taxodium distichum* 'Pendens' (8), die pas in 1855 werd geïntroduceerd (9). Zij werden dus vermoedelijk aangeplant door degene die het domein in 1853 aankocht: Théodore-Emile de T'Serclaes de Wommersom, die enkele jaren later provinciegouverneur van Limburg zou worden (10).

◀ De dikste bomen van het domein van de Biolley-T'Serclaes, vermoedelijk aangeplant rond 1860: moerascipressen specimens van een minder courante cultivar met hangende twijgen, *Taxodium distichum* 'Pendens' (foto R. Deneef, 1997)

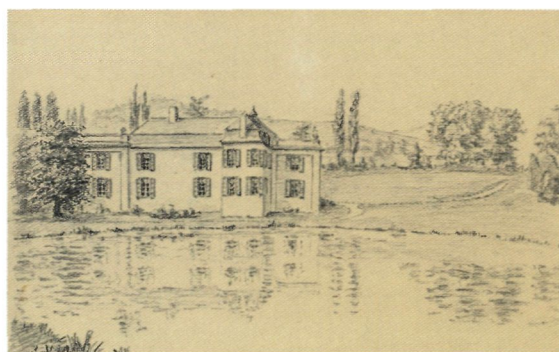
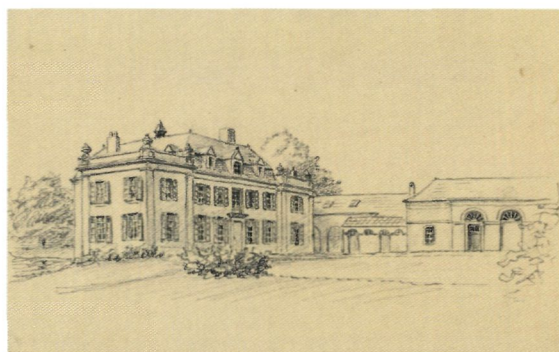
BEELDENSTORM EN HERKERSTENING

Het kasteel in zijn huidige vorm is gebouwd volgens een rechthoekig grondplan met uitspringende hoekpartijen, twee bouwlagen en een mansardedak, in het zuidoosten verlengd met een uitbouw met terras en balustrade. Er zijn sporen van aanpassingen of verbouwingen uit het begin van de 20ste eeuw, met name de toegangsdeur en het balkonnetje erboven. Haaks op het hoofdgebouw

een niet nader gespecificeerd "huis" (perceel 85) en een schuur (perceel 86). De kapel, die zich volgens de Ferrariskaart op het perceeltje 88 bevond, wordt in 1816 afgebroken en het perceel wordt in de kadastrale legger als "kwekerij" omschreven (6). De percelen die door de inspecteurs van het kadaster als "tuin" zonder meer werden aangezien sluiten onmiddellijk aan bij de gebouwen; het grootste hiervan ligt ten zuidoosten van het kasteel (op perceel 89), rond de reeds genoemde 'snijpuntvijver' en het merkwaardige, ronde haagbeukprieel met zomerlinde en een in 1908 opgetrokken paviljoentje. Dit prieel bevindt zich ongeveer op het middelpunt van de reeds genoemde 'ster' en zou een litteken kunnen zijn van de 18de-eeuwse 'Franse' tuin (7).

Het grote perceel 100, bijna 2,5 hectare, dat zich in het verlengde van de grote vijver bevindt en op de kaart van Ph. Vander Maelen (1845-1850) als weiland wordt weergegeven, staat in de Primitieve kadastrale legger aangeduid als "plaisir tuin". Op dit perceel komen een aantal monumentale bruine beuken voor, maar vermoedelijk is geen ervan ouder dan 1850, behalve de beuk met 423 centimeter stamomtrek aan de zuidelijke oever van de

▼ Het kasteel van de Biolley-T'Serclaes bij de aankoop door Théodore-Emile T'Serclaes in 1853, getekend "E. de P. 1858"; de vleugel tussen het wagenhuis en het kasteel zal in 1890 vervangen worden door een neo-gotische kapel (tekening door J. Halfants, naar afbeelding in het archief Gravin Y. de Biolley)

◀ Het kasteel van de Biolley-T'Serclaes op vanuit het zuidwesten in 1877 (tekening door J. Halfants, naar een aquarel, gedateerd 30 september 1877, in het archief Gravin Y. de Biolley)

► Het kasteel van de Biolley-T'Serclaes vanuit het zuidoosten rond de eerste wereldoorlog (collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

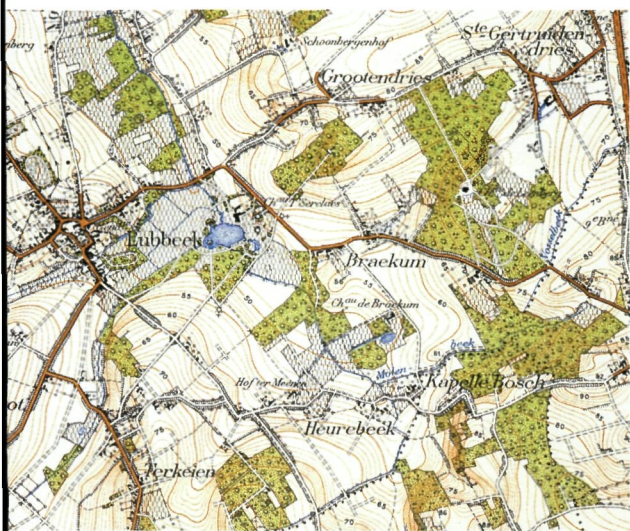

▲ Haaks op het hoofdegebouw van het kasteel van de Biolley-T'Serclaes: de neogotische kapel uit 1890 en het koetshuis (foto O. Pauwels, 1999)

staat een vleugel met een neogotische kapel (jaarsteen 1890) en een koetshuis met rondboogpoorten. De kapel werd blijkens een gedenksteen door Evrard de T'Serclaes ter inlossing van een gelofte in 1882 "*in honorem Matris Dei Maria*" opgetrokken, ter vervanging van een in 1866 afgebroken kapel. Met dezelfde neogotische ijver werd in 1891 ook de kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Lubbeek heropgebouwd op de site van de in 1816 afgebroken kapel, maar dan in een aanmerkelijk kleinere versie. Sporen van neogotiek vinden we ook aan de zuidrand van het sterrenbos in de vorm van een veldkapel. In de mondelinge overlevering worden de overname en de 'herkerstening' van het domein door T'Serclaes verbonden met een ultramontaanse variatie op de beeldenstorm: de vernietiging en teraardebestelling van een groot aantal op de klassieke oudheid geïnspireerde en min of meer naakte beelden die over de tuin verspreid stonden.

▼ Het park van de Biolley-T'Serclaes op de stafkaart van 1908; rechts onderaan het landgoed Brakem; de drie-lobbige aanleg uiterst rechts in beeld is het landgoed 'Saint-Germain'; uiterst links, de dorpskern van Lubbeek en de kloostertuin van Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans met, daarnaast, de pastorie (ICM, 1923)

◀ De in 1891 door Evrard de T'Serclaes heropgebouwde neogotische kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Lubbeek (foto O. Pauwels, 2000)

▲ Het park van de Biolley-T'Serclaes op de stafkaart van 1930; ten zuidoosten daarvan het landgoed Brakem; meer naar het noorden: het domein van Beauduin op de Leenberg-Sint-Gertrudenhof, vlak voor de heraanleg door J. Galoppin; uiterst links, de dorpskern van Lubbeek en de kloostertuin van

Het park zou in die periode ook heraangelegd zijn naar de plannen van tuinarchitect Louis Fuchs (1818-1896) (11), maar een bevestiging van het auteurschap van Fuchs kon niet worden gevonden. Overigens kan het weinig meer dan een face-lift geweest zijn, want de door Louis van den Berghe vastgelegde structuur bleef grosso modo behouden. De kleinere vijvers of reservoirs aan de noordzijde van het domein werden dichtgegooid (12), de 'snijpuntvijver' werd teruggebracht tot

◀ De Calvarie op de Hensberg in het begin van de 20ste eeuw (collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

◀ De overloopconstructie van de grote vijver naar het stroomafwaartse gedeelte van de Molenbeek werd geconcentreerd als een grot of rots-partij – een kern uit baksteen bekleed met natuursteen (foto R. Deneef, 1997)

De ijskelder in het kasteeldomein de Biolley-T'Serclaes, naast de kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Lubbeek (foto O. Pauwels, 2000)

een soort van estuarium dat in de grote vijver uitmondt. De overloopconstructie van de grote vijver naar het stroomafwaartse gedeelte van de Molenbeek werd geconcipieerd als een grot of rotspartij – een kern uit baksteen bekleed met natuursteen, die mettertijd is afgebrokkeld, zodat momenteel de kern blootligt. De talrijke bruine beuken met stamomtrekken van 3 à 4 meter, alleen of in groeps- of dreefverband, werden in die periode aangeplant.

Een belangrijke component van de parkstructuur, die vandaag echter minder in het oog springt omdat de Binkomstraat gaandeweg tot een echte barrière is uitgegroeid, vormen de dreven die convergeren naar de top van de Hensberg. Niet ver van de top, die bekroond wordt door een calvariebeeldengroep, bevindt zich een bijzonder merkwaardige beukenrotonde, bestaande uit 43 vlak naast elkaar geplante beuken met stamomtrekken die variëren tussen 65 en 300 centimeter. Op sommige van deze bomen zijn inscripties herkenbaar uit de jaren 1890. Deze rotonde wordt ook weergegeven op de figuratieve kaart van 1809 – in elk geval wordt op ongeveer dezelfde plek een cirkeltje afgebeeld.

Vrij uitzonderlijk is ook de ijskelder die zich aan de noordrand van het park bevindt, vlakbij de kapel. Het gaat om een zeldzaam type dat – zoals in het domein van Kwabeek te Boutersem

(Verrijck) – een spiraalvormig sas heeft dat eindigt in een omgekeerd-eivormige bewaarruimte. Vermoedelijk dateert hij uit de eerste helft van de 19de eeuw.

MERKWAARDIGE BOMEN

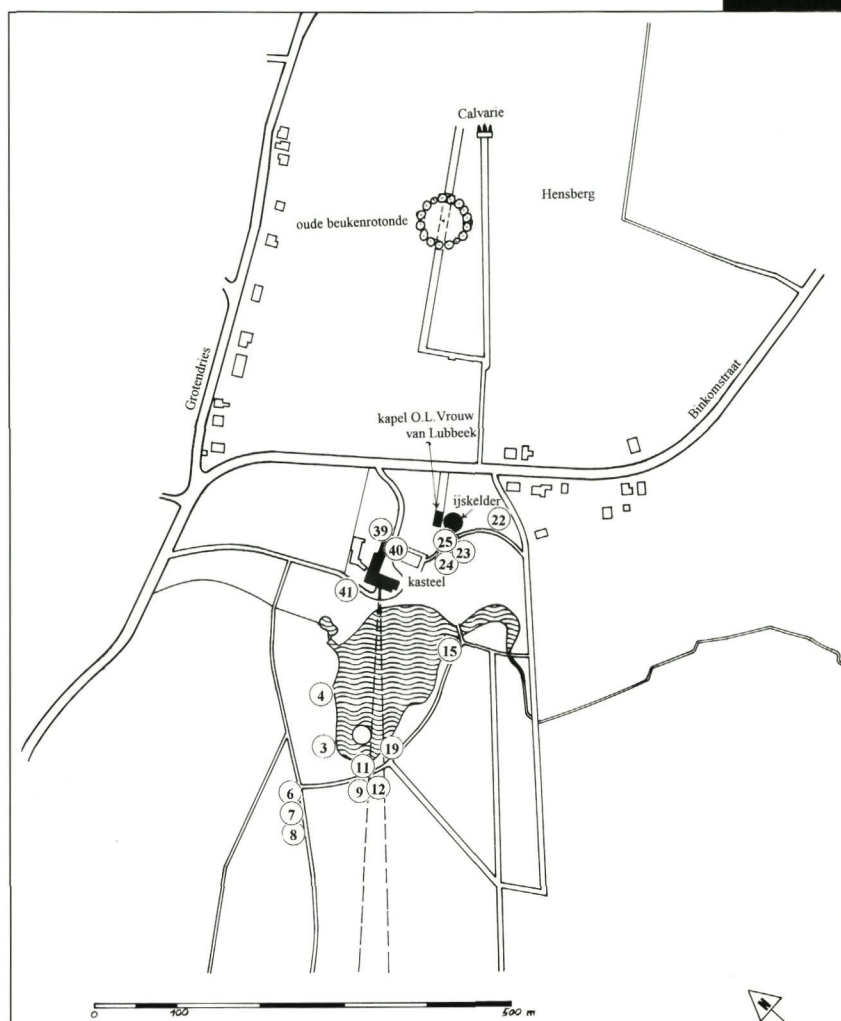
opname 23 september 1997

3. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 401;
4. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 401;
6. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 336;
7. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 361(90);
8. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 328;
9. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 350;
11. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 423;
12. kleinbladige linde (*Tilia cordata*) 533(80);
15. moerascipres met hangende twijgen (*Taxodium distichum* 'Pendens') 526;
19. gewone taxus (*Taxus baccata*) 196;
22. gewone taxus (*Taxus baccata*) 208;
23. grootbladige of zomerlinde (*Tilia platyphyllos*) 326;

24. hangende zilverlinde (*Tilia x petiolaris*), merkwaardige etageboom, 284;
25. witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*) 327;
39. gewone taxus (*Taxus baccata*) 200;
40. ruwe arizonacipres (*Cupressus arizonica* 'Glauc') 105 (80);
41. moerascipres met hangende twijgen (*Taxodium distichum* 'Pendens'), kampioen van België, 621.

NOTEN

- (1) WAUTERS A., *Géographie et histoire des communes belges – arrondissement de Louvain, canton de Glabbeek*, 1882, Bruxelles, Culture et Civilisation, heruitgave 1963, p. 70-71; HALFLANTS J., Lubbeek, p. 173 in: *Oost-Brabant. I. Het mooie Hageland* (2de druk), Leuven, Renova, 1965, p. 173.
- (2) WAUTERS, *op. cit.*, p. 71.
- (3) Reconstructie gebaseerd op de Ferrariskaart (1770-76), de 'caerte figurative' van Louis van den Berghe uit 1809, de Primitieve kadasterkaart en, met enige omzichtigheid, de beschrijving in WAUTERS, *op. cit.*, p. 71.
- (4) HALFLANTS J. (1965) *op. cit.*, p. 169-170.
- (5) "Jacques l'Estryeux" volgens WAUTERS, *op. cit.*, p. 71.
- (6) Primitieve KL Lubbeek, art. 464, nrs. 85-95.
- (7) Cf. HALFLANTS (1965) *op. cit.*, p. 173
- (8) In beide gevallen gaat het voor deze cultivar om 'kampioenbomen' voor België, cf. BIB, p. 394.
- (9) KRÜSSMANN G. (1972) *Handbuch der Nadelgehölze*, p. 303.
- (10) Théodore de T'Serclaes de Wommersom (1809-1880), gehuwd met M.A. de Biolley, was van 1855 tot 1871 gouverneur van Limburg, sterk geïnteresseerd in drooglegging van moerassen, irrigatie van zandgronden, verkeersinfrastructuur etc. (cf. *De gouverneurs in de beide Limburen, 1815-1889*, Maastricht, 1989).
- (11) Volgens: NEUTS M., *Van geometrische strakheid naar natuurlijke expressie: de 18de eeuwse tuinkultuur in de Zuidelijke Nederlanden meer speciaal in Midden-Brabant* (niet gepubliceerde licentiaatsthesis), K.U. Leuven, Faculteit Wijsbegeerte & Letteren, Departement Geschiedenis, 1980, p. 160-163.
- (12) Hoewel twee ervan (sectie F nrs. 94 en 95) nog lang als vijvers worden aangeduid (cf. KL Lubbeek, art. 1914, nrs. 27 en 28).

▲ Het kasteeldomein
de Biolley-T'Serclaes
te Lubbeek:
situering van
gebouwen, aan-
legellemen
en merkwaardige
bomen
(tekening
R. De Meerleer)

Roger Deneef, Jacques Halfants
& Jo Wijnant

LUBBEEK (Lubbeek): KASTEEL BRAKUM

BRAKUMDREEF 16, 3210 LUBBEEK
(PRIVÉ-BEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

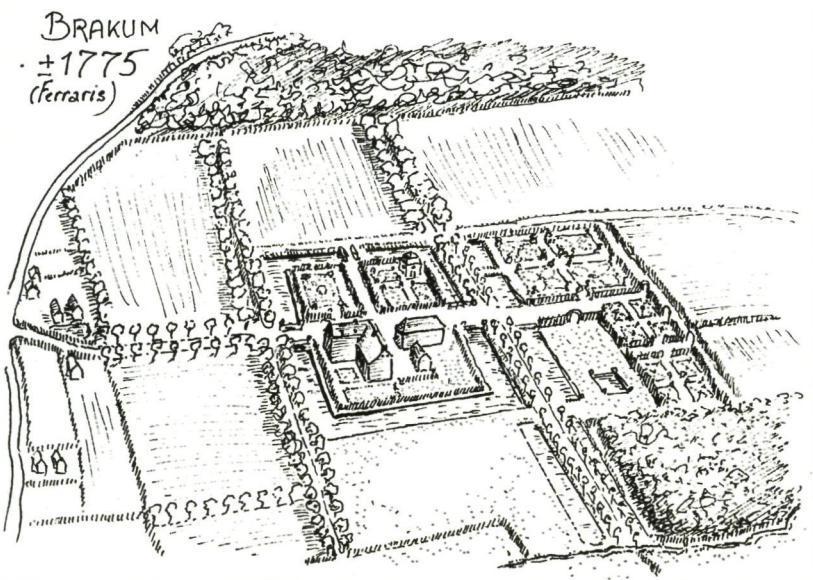
**Begin 18de eeuw tot hof van plaisantie
omgebouwde, omwalde hoeve met kleine
rechtlijnig-geometrische tuin; herwerkt rond
1800 in vroeg-landschappelijke stijl;
rond 1900 oppervlakkig heraangelegd en
uitgebreid tot circa 25 hectare.**

▼ Het domein Brakum in 1771-1775 in vogelperspectief vanuit het westen; links op de tekening het gehucht Brakem (reconstructie-tekening door J. Halfants naar de Ferriskaart)

Het kasteel van Brakum, genoemd naar het nabijgelegen gehucht Brakum of Brakem, gaat terug tot het 'hof te Roypoorte', dat tussen 1710 en 1720 tot kasteel of hof van plaisantie werd omgebouwd, volgens Wauters (rond 1880) "*l'une des plus belles propriétés de Lubbeek*" (1). In 1729 werd het aangekocht door Herman Poringo, hoogleraar theolo-

gie te Leuven (2). Een van zijn nazaten, ridder Henri Sigismond de Liem, burgemeester van Lubbeek, treedt in 1830 als eigenaar op in de Primitieve kadastrale legger (3). Het goed dat kadastraal bij het kasteel van Braekem hoorde omvatte – naast het kasteel waarin men nog het oude, semi-gesloten hof herkent – vijf percelen vijver, waarvan er twee in feite overblijfsels van de oude ringgracht zijn. De grote vijver (circa 32 are) vormde het middelpunt van een 'lusthof' (1 hectare en 10 are), gelegen langs de noordoostzijde van het kasteel. De dienstwoning ten noorden van het kasteelcomplex, bij de Brakumdreef (op de 19de-eeuwse kadasterkaarten nog de "*Rodepoorte weg*" genoemd, als verwijzing naar het oude hof), werd omgeven door percelen moestuin en boomgaard, samen 70,5 are. Via dreven in noordoostelijke en noordwestelijke richting waren ook het Brakumveld en het gehucht Brakum in de aanleg betrokken.

De structuur van het domein op de Primitieve kadasterkaart (1824) en de 'Atlas cadastral' van Popp (1860) sluit nog in hoge mate aan bij de situatie die getoond wordt op de Ferriskaart (1771-1775) [afgebeeld op blz. 77] – de brede ringgracht blijft voor de helft behouden (perceel 239), de gebouwen staan nog op dezelfde plaats – maar ten oosten van het kasteel werd een min of meer elliptische waterpartij uitgegraven (de reeds vermelde grote vijver); de gecompartmenteerde lusttuin van de Ferriskaart is uit het beeld verdwenen. De 'erosie van de contouren' als aanzet tot een vroeg-landschappelijke tuinaanleg, die omstreeks 1800 bij tal van andere geometrisch aangelegde domeinen kon worden vastgesteld en soms, op enkele jaren na, kon worden gedateerd

◀ Het domein Brakem op de Primitieve kadasterkaart, 1824; een gedeelte van de oorspronkelijke ringgracht bestaat nog; de grote vijver (perceel 230) werd waarschijnlijk omstreeks 1800 gegraven (Archief Kadaster Brabant, Brussel)

◀ Het kasteel van Brakem na de tweede wereldoorlog; nadien werd het dak verhoogd en van dakkapellen voorzien (collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

(bijvoorbeeld in het Klein Park te Lovenjoel) heeft zich ook hier in bescheiden mate voltrokken.

Enkele geometrische elementen zoals het grachtrelict hebben kadastraal waarschijnlijk langer geleefd dan in werkelijkheid. De gracht (perceel 239) wordt pas officieel afgevoerd in 1913 (4), terwijl zij op de eerste militaire topografische kaart (1864) al niet meer wordt afgebeeld. Op diezelfde

kaart heeft de grote vijver ook een andere, nog onregelmatiger vorm gekregen, die sterk van deze op de kadasterkaart afwijkt. In 1894 (5), zes jaar na de dood van de laatste de Liem, wordt een gedeelte van het kasteel afgebroken, zodat alleen de westelijke vleugel overblijft en het grosso modo tot zijn huidige grondplan en volume wordt herleid (6).

Op de militaire topografische kaart van 1908 [afgebeeld op blz. 80] verschijnt een meer gesofisticeerd aanlegpatroon, dat hoofdzakelijk uit gebogen lijnen bestaat en waarvan een ovaal omlooppad rond een zandige verhevenheid – niet merkbaar in de hoogtelijnen maar duidelijk in het microreliëf – het sluitstuk vormt. Deze beboste

◀ Een haag met rode meidoorn (*Crataegus laevigata* 'Paul's scarlet') bij het kasteel van Brakem (foto J. Wijnant, 1998)

ovalen heuvel (grootste diameter 200 meter) is vermoedelijk – te oordelen naar de vegetatie met adelaarsvaren (*Pteridium aquilinum*) en opslag van Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*) – een natuurlijke verhevenheid, mogelijk een opbolling van tertiair materiaal (7). Het patroon dat getoond wordt op de kaart van 1908 stemt nog grotendeels overeen met de huidige toestand.

In 1913 wordt het domein aangekocht door de familie de Néeff, die nog steeds eigenaar is. De huidige beplantingen dateren hoofdzakelijk van na die overname. De vijver is zowat de etalage waaromheen het merendeel van de sierbeplantingen staat uitgesteld. Soorten met sierwaarde zoals bruine beuk of roodbloemige meidoorn (*Crataegus laevigata* 'Paul's scarlet') vinden we echter ook in de ruimere omgeving terug als solitair, in groepjes of in lijnbeplantingen of – wat laatstgenoemde betreft – als haag. Het "Ronde Bos", zoals de bovengenoemde heuvel wordt genoemd, is beplant met Amerikaanse eik (*Quercus rubra*), grove den (*Pinus sylvestris*) en douglasspar (*Pseudotsuga menziesii*), waarvan één met respectabele afmetingen (239 centimeter stamomtrek).

Van een 19de-eeuwse generatie van bomen is weinig of niets overgebleven. De enkele bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') met stamomtrekken van circa 300 centimeter werden vermoedelijk na 1900 aangeplant. Dit geldt ook voor de restanten van de oude dreef met Amerikaanse eiken (stamomtrekken van 285, 293 en 362 centimeter) langs de Brakumdreef. Wat betreft de twee laag vertakte beuken die de toegang tot het 'ronde bos' flankeren – stamomtrekken van respectievelijk 425 en 359 centimeter – is er reden om aan te nemen dat het in beide gevallen gaat om verschillende, met elkaar vergroeide of ineengevlochten stammen. Eén ervan heeft bovendien een ongevoen gegroefde stam en zou tot de cultivar 'Quercoides' gerekend kunnen worden.

In de jongere generatie aanplantingen komen, naast courante of wat minder courante bomen zoals gele treurwilg (*Salix alba* 'Tristis'), gewone moerascipres (*Taxodium distichum*) of vederesdoorn met geel blad (*Acer negundo* 'Auratum'), ook enkele zeldzaamheden voor, die ondanks hun relatief bescheiden afmetingen tot de dikste exemplaren van België behoren: Noorse esdoorn met bolstaand blad (*Acer platanoides* 'Cucullatum') en Cappadocische esdoorn (*Acer cappadocicum*) (8). Opmerkelijk zijn ook de massieven met Pontische

azalea (*Rhododendron luteum*), die – zoals in het domein De Bruyn te Holsbeek* en om dezelfde reden (familiale banden) – afkomstig zijn uit het kasteelpark van Vorselaar (provincie Antwerpen).

MERKWAARDIGE BOMEN

opname 14 mei 1998

2. gewone beuk (*Fagus sylvatica*) 359, vermoedelijk verschillende stammen door elkaar gevlochten;
3. gewone beuk (*Fagus sylvatica*) 425, vermoedelijk verschillende stammen door elkaar gevlochten;
5. vederesdoorn met geel blad (*Acer negundo* 'Aurea') 155(30);
6. Amerikaanse eik (*Quercus rubra*), 362, restant van vroegere dreef);
8. Noorse esdoorn met bolstaand blad (*Acer platanoides* 'Cucullatum') 199;
9. Cappadocische esdoorn (*Acer cappadocicum*) 287;
14. gewone douglasspar (*Pseudotsuga menziesii*) 239.

NOTEN

- (1) WAUTERS A., *Géographie et histoire des communes belges. Arrondissement de Louvain - canton de Glabbeek*, Bruxelles, Culture et Civilisation (facsimile van editie 1882), 1963, p. 73-74; HALFLANTS J., Lubbeek. p. 166-178 in: *Oost-Brabant (I), Het mooie Hageland* (2de druk), Heverlee, Renova, 1965.
- (2) Voluit: Poringo, Hermannus Theobaldus, auteur van een thesis over het nut van de theologie: *De beneficiis theologicis*, Leuven, Fr. vande Velde, 1715(?).
- (3) Een van zijn zonen, generaal Henri-Félix-Prospér de Liem, was in 1842-1843 minister 'van oorlog' (WAUTERS, *op. cit.*, p. 74).
- (4) KL Lubbeek, art. 2438, nr. 33.
- (5) KOS Lubbeek, 1895, nr. 7 & legger art. 1104, nr. 83.
- (6) Volgens artikel 1104 van de KL was de toenmalige eigenaar Clément de Jacquier de Rosée, 'nijveraar' en burgemeester te Moulin-Warnant.
- (7) Volgens SCHEYS G., *Bodemkaart van België: kaartblad Lubbeek 90W*, 1957, p. 52-53: vergraven of opgehoogd terrein, maar in de omgeving komen diverse vlekken "droge tot matig natte lemige zandgronden met weinig duidelijk humus of een ijzer B horizon" (SAfd) voor.
- (8) Bij de eerste zes volgens BIB, p. 326 & 329.